

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**1999 HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE
İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEHİYE BEYZA TANRIVERDİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. M. NAİL ALKAN

ANKARA

2020

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**1999 HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE
İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEHİYE BEYZA TANRIVERDİ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. NAİL ALKAN

ANKARA
2020

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin / raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin / raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin / Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/06/2020

BEHİYE BEYZA TANRIVERDİ

ÖZET

TANRIVERDİ, Beyza. 1999 Helsinki Zirvesi Sonrası Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Avrupa’da bütünleşme fikrinin temelleri çok eski tarihlere dayanmaktadır. Fakat bu birliğin kurulmasında II. Dünya Savaşı’nın yarattığı siyasal ve ekonomik çöküntünün yeri büyüktür. Savaş sonrası bozulan ekonomilerini geliştirmek amacıyla Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ABD’nin de desteğiyle önce 1951 yılında Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Birliği’ni (AKÇT), daha sonra 1957’de Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu (AAET-EURATOM) kurdular. Süreç içerisinde yapılan antlaşmalarla genişleme yaşayan Topluluk, genişlemeye bağlı olarak kurumlarında değişiklikler yapmış, yeni kurumlar oluşturmuş ve mevcut kurumların yetkilerini arttırmıştır.

Yarım asrı geride bırakan Türkiye-AB ilişkilerinin temeli 31 Temmuz 1959’da Türkiye’nin AET’ye üyelik için başvurusu ile atılmıştır. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye’nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek, üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması’nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle de Türkiye-AB ortaklık ilişkisi başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından biri 1996 da Gümrük Birliği Anlaşması’nın imzalanması, diğeri ise 1999 yılında gerçekleşen Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylık statüsünün teyit edilmesidir. Adaylık statüsü verilmesinin ardından Türkiye, Uyum Yasaları ve reform paketleri ile Kopenhag Kriterleri’ne bir an önce uyum sağlamayı hedeflemiştir. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel’de düzenlenen Zirve toplantısında Türkiye’nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde AB’ye katılım müzakerelerinin resmen başlatılması yönünde karar alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Türkiye, Türkiye-AB İlişkileri

ABSTRACT

TANRIVERDI Beyza. After the 1999 Helsinki Summit European Union-Turkey Relations, Master Thesis, Ankara, 2020.

The basis of the idea of integration in Europe is based on a very ancient history. However, the political and economic collapse created by the 2nd World War was very important in the establishment of this union. France, Germany, Italy, Belgium, Netherlands, Luxembourg by the support of USA firstly constituted the European Coal and Steel Union (ECSC) with the Paris Agreement in 1951 and then continued to constitute the European Economic Community (EEC) and the European Atomic Energy Community (EAEC-EURATOM) with the Treaty of Rome to develop their post-war distorted economies. The Community, which experienced expansion with the agreements made in the process, made changes in its institutions depending on the enlargement, created new institutions, and increased the powers of the existing institutions.

Relations when were founded half a century ago between Turkey and the European Union based on Turkey`s application for membership of the EEC on 31 July 1959. EEC Council of Ministers, accepting that Turkey had made the application, has offered the signing of a partnership agreement will be valid until the membership conditions occur. Following the Ankara agreement signed on 12th September in 1963 entered into force on 1 December 1964, Turkey-EU partnership relationship began. One of the significant turning points in Turkey-EU relations in 1996 the signing of the Customs Union Agreement and the other is the confirmation of Turkey's candidate status at the Helsinki Summit in 1999. After giving candidate status to Turkey, it aims to ensure compliance with the Copenhagen criteria by Adjustment Act and the reform packages. It was indicated that Turkey provides political criteria in the Summit meeting held in Brussels on 17 December 2004. Because of that on 3 October 2005, it was decided to meet the EU accession negotiations formally launched.

Key Words: European Union, Turkey, Turkey- EU Relations

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca engin bilgilerinden faydalanma şansı bulduğum, tez çalışmam sürecinde de değerli vaktini benden esirgemeyip yoluma ışık tutan danışmanım Prof. Dr. Nail ALKAN'a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca bana her konuda destek olan aileme, eğitim sürecimde beni benden daha çok düşünen ve tezimin başlangıcından bitişine kadar sabırla maddi manevi desteklerini esirgemeyen, varlığıyla bana güç veren, her konuda örnek aldığım ve gurur duyduğum BABAM'a her şey için sonsuz minnettarım.

Her zaman her konuda bana destek olan ve bu süreçte de desteğini benden esirgemeyen, tecrübelerini paylaşıp beni cesaretlendiren nişanlım Av. Onur AKINCI'ya her şey için çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Avrupa Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ECU	: Avrupa Para Birimi
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
OECC	: Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
ODGP	: Ortak Dışışileri ve Güvenlik Politikası

İÇİNDEKİLER

ÖZET	<i>i</i>
ABSTRACT	<i>ii</i>
TEŞEKKÜR	<i>iii</i>
KISALTMALAR	<i>iv</i>
GİRİŞ	<i>1</i>
BİRİNCİ BÖLÜM	<i>4</i>
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ, BİRLİĞİN KURUMLARI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ	<i>4</i>
1.1.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ.....	<i>4</i>
1.1.1.Avrupa Birliği Fikrinin Temelleri	<i>4</i>
1.1.2. AKÇT'nin Kurulması.....	<i>5</i>
1.1.3. AET VE EURATOM'UN Kurulması	<i>6</i>
1.1.4. Füzyon Antlaşması	<i>7</i>
1.1.5. Tek Avrupa Senedi (1986)	<i>8</i>
1.1.6. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması).....	<i>9</i>
1.1.7. Kopenhag Zirvesi	<i>12</i>
1.1.8. Amsterdam Antlaşması	<i>13</i>
1.1.9. Lüksemburg Zirvesi	<i>15</i>
1.1.10. Helsinki Zirvesi	<i>16</i>
1.1.11. Nice Antlaşması	<i>17</i>
1.1.12. Lizbon Zirvesi	<i>18</i>
1.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURUMLARI.....	<i>22</i>
1.2.1. Yönetici Kurumlar.....	<i>23</i>
1.2.1.1. Avrupa Komisyonu	<i>23</i>
1.2.1.2. Avrupa Birliği Konseyi.....	<i>24</i>
1.2.1.3. Avrupa Parlamentosu	<i>26</i>
1.2.1.4. Avrupa Adalet Divanı.....	<i>29</i>
1.2.1.5. Avrupa Sayıştayı.....	<i>31</i>
1.2.1.6. Avrupa Zirvesi	<i>32</i>
1.2.2. Finansman Organları	<i>33</i>
1.2.2.1. Avrupa Yatırım Bankası.....	<i>33</i>
1.2.2.2. Avrupa Merkez Bankası	<i>35</i>
1.2.3. Ekonomik ve Sosyal Komite.....	<i>36</i>
1.2.4. Bölgeler Komitesi	<i>38</i>
1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ.....	<i>40</i>
1.3.1. Birinci Genişleme (İngiltere, İrlanda, Danimarka-1973)	<i>41</i>
1.3.2. İkinci Genişleme (Yunanistan-1981)	<i>43</i>
1.3.3. Üçüncü Genişleme (İspanya, Portekiz-1986):	<i>44</i>
1.3.4. Dördüncü Genişleme (Avusturya, Finlandiya, İsveç -1995).....	<i>45</i>

1.3.5. Beşinci Veya Büyük Genişleme (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-2004)	46
1.3.6. Altıncı Genişleme (Bulgaristan ve Romanya-2007)	48
1.3.7. Yedinci Genişleme (Hırvatistan-2013)	48
1.3.8. Adaylar ve Potansiyel Adaylar.....	50
İKİNCİ BÖLÜM.....	51
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ' NİN TARİHİ VE GELİŞİMİ ...	51
2.1. ATATÜRK'ÜN BATIYA BAKIŞI.....	51
2.2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHİ	52
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ	54
2.4. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ	55
2.5. BAŞVURU SONRASI GÖRÜŞMELER	55
2.5.1. Birinci Dönem Görüşmeler:	56
2.5.2. İkinci Dönem Görüşmeler:.....	56
2.5.3. Üçüncü Dönem Görüşmeler:.....	56
2.6 ANKARA ANTLAŞMASI.....	57
2.6.1. Ankara Antlaşması'nın Dönemleri.....	59
2.6.1.1. Hazırlık Dönemi: 1964-1972.....	60
2.6.1.2. Geçiş Dönemi: 1973-1995.....	60
2.6.1.3. Son Dönem: 1995 ve Sonrası	65
2.7 GÜMRÜK BİRLİĞİ	65
2.8. GÜNDEM 2000 RAPORU	70
2.9. LÜKSEMBURG ZİRVESİ (12-13 Aralık 1997).....	71
2.10. CARDİFF ZİRVESİ (15-16 HAZİRAN 1998)	73
2.11. HELSİNKİ ZİRVESİ (10-11 Aralık 1999).....	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	82
HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ.....	82
3.1. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ (KOB)	82
3.2. NİCE ZİRVESİ (7-9 Aralık 2000).....	84
3.3. KOPENHAG ZİRVESİ	86
3.4. ULUSAL PROGRAM	87
3.5. UYUM PAKETLERİ VE İLERLEME RAPORLARI.....	89
3.5.1. Uyum Paketleri.....	90
3.5.1.1. Birinci Uyum Yasaları Paketi (4744 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun):	91

3.5.1.2. İkinci Uyum Yasaları Paketi (4748 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun):.....	91
3.5.1.3. Üçüncü Uyum Yasaları Paketi (4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):.....	92
3.5.1.4. Dördüncü Uyum Yasaları Paketi (4778 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):.....	94
3.5.1.5. Beşinci Uyum Yasaları Paketi (4793 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):	95
3.5.1.6. Altıncı Uyum Yasaları Paketi (4928 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik yapılmasına İlişkin Kanun):	96
3.5.1.7. Yedinci Uyum Yasaları Paketi (4963 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):	97
3.5.1.8. Sekizinci Uyum Yasaları Paketi (5170 Sayılı T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun):	99
3.5.2. İlerleme Raporları	100
3.5.2.1. 1998 İlerleme Raporu.....	100
3.5.2.2. 1999 İlerleme Raporu.....	101
3.5.2.3. 2000 İlerleme Raporu.....	103
3.5.2.4. 2001 İlerleme Raporu.....	104
3.5.2.5. 2002 İlerleme Raporu.....	106
3.5.2.6. 2003 İlerleme Raporu.....	109
3.5.2.7. 2004 İlerleme Raporu:.....	111
3.6. MÜZAKERELER VE ÜYELİK SÜRECİ	113
3.6.1. Brüksel Zirvesi	114
3.6.2. Ankara Antlaşması Ek Protokolü'nün İmzalanması (30 Temmuz 2005)	117
3.6.3. 3 Ekim 2005 Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlaması	118
3.6.4. Müzakere Fasılları.....	120
3.6.5. Müzakerelerin Hızlanması İçin Atılan Adımlar	127
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	137

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci uzun bir geçmişe sahiptir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunda bulunması, Türkiye'yi de harekete geçirmiştir. 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık için başvuruda bulunan Türkiye'nin uzun ve zorlu AB macerası başlamıştır. Başvuruyu değerlendiren Topluluk, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliği sağlamak için yeterli olmadığını belirterek, tam üyelik gerçekleşene kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imzalamayı önermiştir. Bu önerinin üstüne Türkiye- AB ilişkilerinin temelini oluşturan Ankara Antlaşması 1964'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye- AB arasındaki ilişkiler, Başbakan Turgut Özal'ın 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunmasıyla ivme kazanmıştır. Komisyon, başvuruyu değerlendirerek Türkiye'nin tam üyeliğe hazır olmadığını bildirmiştir. Tam üyelik yerine, Ankara Antlaşması'nın hükümleri gereğince bir Gümrük Birliği önermiştir. 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi ilişkilerde önemli bir adım olmuş ve tam üyeliğe yaklaşıldığı umudunu doğurmuştur. Bu nedenle 1997 sonrası gelişmeler Türkiye için hayal kırıklığı olmuştur. Komisyon, 1997 yılında hazırladığı Gündem 2000 raporunda Türkiye'nin tam üyeliğini önermemiş ve 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Gündem 2000 Raporu doğrultusunda Türkiye, AB'nin genişleme sürecinin dışında bırakılmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde, Kopenhag Kriterlerini sağlamadığı gerekçesiyle Türkiye'yi genişleme sürecinin dışında tutan AB, diğer aday ülkeleri üyeliğe kabul ederek taraflı bir tutum sergilemiştir.

Komisyon yayınladığı İlerleme Raporlarıyla, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyumunu değerlendirmiş ve 1999

Raporunda Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesini önermiştir. Türkiye- AB ilişkilerinde dönüm noktası olan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne tam üye adaylık statüsü verilmiştir. Helsinki Zirvesi sonrası AB genişleme sürecine Türkiye de dahil edilmiştir. Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi, 2000 yılında düzenlenen Nice Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Türkiye bu süreçten sonra Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe yakın olduğunu düşünerek çalışmalarına hız vermiştir. Avrupa Birliği'ne üye olmanın şartı olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmek için çaba gösteren Türkiye, reform paketleri hazırlayarak insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi pek çok alanda AB standartlarına uyum sağlamaya çalışmıştır. Türkiye, bu çabasının karşılığını 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde almıştır. Brüksel'de toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, Türkiye'nin reform sürecinde önemli adımlar attığı belirtilmiş ve 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırılmıştır.

Türkiye- AB ilişkileri uzun ve sancılı bir süreç geçirmiştir. İlişkiler kimi zaman kopma noktasına gelse de 60 yılı geride bırakmıştır. Türkiye- AB ilişkilerinin dondurulması, ne Türkiye için ne de AB için arzulanan bir durumdur. Zaman zaman Türkiye'nin fırsatları yakalamakta çekingen davranması; bazen de, AB'nin Türkiye'de demokratik siyasetin askeri müdahalelerle kesintiye uğramasını bahane ederek ilişkileri dondurması "adaylık" statüsünün alınmasını bir hayli geciktirmiştir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, görüldüğü gibi başlangıçtan bu yana sürekli ve uyumlu bir biçimde yürümemiş, Türkiye'nin çeşitli dönemlerde yaşadığı siyasi istikrarsızlıklar ve sıkıntılar ilişkilere yansımış ve zaman zaman kesintiye uğramıştır. Ancak, bunda, AB'nin Türkiye'ye bakış açısı da önemlidir. AB çok yakın zamana kadar, Türkiye'yi bir ortak, müstakbel bir üye aday olarak görmekten çok, ilişkilerini mesafeli olarak tutması gereken, uzak bir ülke olarak görmüştür.

Bu alışmada, Türkiye- Avrupa Birliği ilişkileri, ilişkilerde dönüm noktası olan, Türkiye'ye tam ye adaylık statüsünün verildiği ve Türkiye'yi AB genişleme sürecine dahil eden Helsinki Zirvesi'nden önce ve sonra olmak üzere iki aşamada incelenmiştir. Tez alışması  bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Avrupa Birliği'nin hangi fikirlere dayandığı, ne amaçla kurulduğu ve hangi aşamalardan geçtiği incelenerek Birliğin kuruluşu anlatılmıştır. Yine birinci bölümde Birliğin Kurumları'nın kuruluşu, amaçları, görevleri, yapılan antlaşmalar sonucunda yaşadıkları değişimler incelenmiştir. Avrupa Birliği'nin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte geçirdiği genişleme aşamaları da birinci bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye-AB ilişkilerinin temellerinin hangi tarihlere dayandığı, tarafların birbirleri için önemi, yapılan antlaşmalar ve zirveler neticesinde ilişkilerin farklı boyutlara taşınarak gelişmesi anlatılmıştır.

Tezimin son bölümü olan üçüncü bölümde de çalışmama ismini veren, Helsinki Zirvesi Sonrası Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri incelenmiştir. Bu bölümde Türkiye'ye resmen adaylık statüsünün verildiği Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum sağlamak için gerçekleştirdiği uyum paketleri, yaptığı reformlar ve anayasa değişiklikleri incelenmiştir. Birliğin, Türkiye'nin uyum Kriterlerine uygun olup olmadığını incelediği ilerleme raporları da son bölümde incelenmiştir. Türkiye'nin 2005 yılında üyelik müzakerelerine başlaması, açılan fasıllar ve gelinen son aşama da bu bölümde incelenen konulardan biridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ, BİRLİĞİN KURUMLARI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

1.1.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ

1.1.1.Avrupa Birliği Fikrinin Temelleri

Avrupa Birliği dünyada siyasi, iktisadi ve sosyal düzeni sağlama ve koruma açısından değerlendirildiğinde ilk sırada yer alan, kendine özgü ve diğer bölgeler için de örnek teşkil eden uluslararası bir örgüttür. AB dünyanın en büyük ekonomik bloğunu oluşturmaktadır (DOĞAN E. , 2016, s. 8).

Avrupa 'da birlik oluşturma fikri pratik olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiş olsa da aslında Avrupa bütünleşmesi sağlama fikrinin temelleri daha eskilere dayanmaktadır. Hıristiyanlığın gelişip yayılmasıyla birlikte bir bakıma "Hıristiyan Ülkeler Topluluğu'na" dönüşen Avrupa, Roma döneminden beri bütünleşme fikirleri ve girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden itibaren gündemde olan Avrupa Birliği ve bütünleşmesi planları ise 9.yüzyılda Şarلمان'ın fetihleri sayesinde gerçekleşmiş oldu. Ancak bu birleşme uzun soluklu olmadı. Buna rağmen Avrupa'da birlik sağlama ve bütünleşme fikirleri hep gündemde oldu (AKTAŞ, 2019, s. 49).

Avrupa'nın bir birlik olarak bütünleşmesi isteğinin düşünsel temellerinin en az 400 senelik bir geçmişi bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2003). Aydınlanma dönemi ve Sanayi Devrimi

neticesinde birlik oluşturma fikirleri daha sık dile getirilir hale geldi. Sanayi Devriminin beraberinde getirdiği yeni ekonomik düzen ve gereklilikler özellikle gümrük birliği ve serbest piyasa oluşturulmasına yönelik girişimlerin önem kazanmasına neden olmuştur. Bununla beraber her alanda ortaya çıkan rekabet ve hırs bütünleşip bir araya gelmekten ziyade ekonomik, iktisadi, sosyal alanda büyük yıkımlara neden olan en önemlisi de can kayıplarına sebebiyet veren iki dünya savaşının da bu kıtada ortaya çıkmasına sebep olmuştur (AKTAŞ, 2019, s. 50).

1.1.2. AKÇT'nin Kurulması

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi sonucu Avrupa ekonomik olarak çökmüş, politik olarak ise ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki büyük gücün arasında sıkışmış bir kıtaydı. Kıtanın doğusu Sovyetler Birliği'nin, Batısı ise ABD'nin etkisi altında kalmıştı. Zor durumda olan hırpalanmış Batı Avrupa, ABD'nin 1948'de yaptığı Marshall Yardımı ile kendine gelmeye çalıştı. Savaşın açtığı yaralara bir an önce sarmak ve bir an önce toparlanmak isteyen Batı Avrupalılar ABD'nin sağladığı fonlar sayesinde sağlam adımlar atabilmişlerdir. Geliştirmek istedikleri ekonomileri için büyük ve güvenilir pazarlara ve hammaddeye ihtiyaç duyan Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ABD'nin desteğiyle önce 1951 yılında Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ni (AKÇT), daha sonra 1957'de Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET-EURATOM) kurdular. (DOĞAN E. , 2016, s. 10) EURATOM' un hedefi atom enerjisinin barışçıl amaçlar doğrultusunda kullanımını sağlamaktır (ERCAN, 2018, s. 32).

AB tarihinde iki önemli maden olan kömür ve çelik üretiminin bir elde toplanması Jean Monnet' in görüşlerinden biriydi. Fransa

Dış İşleri Bakanı Robert Schuman, Jean Monnet' in görüşlerinden etkilenererek 1950 yılında 'Schuman Planı' fikrini ortaya atmıştır. Schuman Planı olarak adlandırılan belgede savaşta kullanılan başlıca hammaddeler olan kömür ve çelik üretiminin ve kullanımının Ortak Üst Kurulun yetkisi altına alınması gerektiğini savunmuştur. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) temelleri Schuman Planı ile atılmıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 5). Schuman Bildirisi'nin açıklandığı 9 Mayıs günü AB'nin temellerinin atıldığı tarih olarak kabul edilmekte ve Avrupa günü olarak kutlanmaktadır.

1.1.3. AET VE EURATOM'UN Kurulması

AET ve EURATOM' un kuruluş sürecinde üye ülkeler arasında fikir çatışmaları ortaya çıkmıştır. İngiltere, bütün Avrupa'yı içine alacak bir serbest ticaret bölgesi yaratmak istiyordu. İngiltere'nin bu fikrine Fransa olumlu bakmamış ve reddetmiştir. Fransa daha sıkı bir iş birliği sağlamak istiyordu. Fransa ile yaşanan anlaşmazlık sonrasında İngiltere 3 Mayıs 1960 tarihinde hem Avrupa Topluluğuna katılmak istemeyen veya katılmasına izin verilmeyen Avrupa devletleri için bir alternatif olarak, hem de AET'ye rakip olabilecek Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur. İngiltere, EFTA sayesinde uzun bir süre AET'ye rakip olmuştur (ERCAN, 2018, s. 33). EFTA'ya İngiltere, Avusturya, Danimarka, Portekiz, İsveç, Norveç, İsviçre gibi AET üyesi olmayan bazı Avrupa ülkeleri de katılmıştır. AET'ye rakip ve alternatif olarak düşünülen EFTA'ya üye olan ülkeler aralarında yaptıkları sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri ve diğer kısıtlamaları kaldırmışlardır. Ancak diğer ülkelere karşı gümrük tarifelerini ve ulusal mevzuatlarını uygulamaya devam etmişlerdir. AET ile EFTA arasındaki en önemli farklardan biri EFTA'nın tarımsal ürünleri

serbest ticaret alanı dışında bırakmasıdır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 7).

Batı Avrupa ülkeleri Marshall yardımı adı altında Avrupa'ya giren ABD sermayesinin kendilerini ABD'ye bağımlı hale getireceğinden endişelenmişler ve Avrupa Merkezli yeni bir sermaye piyasası oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu nedenle güçlü ve sürekli bir Avrupa Ortak Pazarı'na ihtiyaç duyulmuştur. Avrupa Birliği'nin kuruluşundaki temel nedenin bu ekonomik düşünce olduğu kabul edilmektedir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 4).

Avrupa Birliği bir devlet değildir, fakat tıpkı bir devletmiş gibi hareket edebilmektedir. Ayrıca AB uluslararası bir örgüttür fakat diğer uluslararası örgütlerle karşılaştırıldığında daha karışık ve kapsamlı bir sisteme sahiptir. AB sıradan bir uluslararası örgütten çok daha fazla yetkiye sahiptir. Üye devletlerin yetkilerini AB kurumlarına devretmesi, AB'yi diğer örgütlerden ayıran en önemli noktadır. (ERCAN, 2018, s. 22)

1.1.4. Füzyon Antlaşması

Füzyon Antlaşması 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanmış ve 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe girmiştir. Füzyon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte AKÇT, AET ve EURATOM' un yürütme organları birleştirilmiştir. Füzyon Antlaşması, kurucu antlaşmalarda önemli değişiklikler yaratan ilk antlaşma olması nedeniyle önem taşımaktadır (BÖREKÇİ & YURDAKUL, 2011, s. 13).

1.1.5. Tek Avrupa Senedi (1986)

2 Aralık 1985'te kabul edilen ve 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması'nda önemli değişiklikler olmuştur. Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırmak ve topluluğun tek Avrupa Pazarı'nın tamamlanmasına dönük engellerin giderilmesi için karar alma sürecinin kolaylaştırılması düşüncesi bu değişikliğin temelini oluşturmuştur (HESAPÇIOĞLU & TOPSAKAL, 2010, cilt:26, sayı:26, s. 76). Tek Avrupa Senedi 28 Şubat 1986 Lahey'de 9 ülke tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. Avrupa Tek Senedi, Avrupa Parlamentosu'nun görev alanlarını genişletmiş ve topluluk anlaşmalarına yeni düzenler getirmiştir (AKTAŞ, 2019, s. 100).

Avrupa Tek Senedi ile Roma Antlaşması'nda yapılan değişiklikler şunlardır (ERCAN, 2018, s. 37):

-Roma Antlaşması'nda öngörülen fakat sıkıntılar çıkaran tek pazarın önündeki engeller kaldırılmıştır.

-Ortak Pazar fikri yeniden tanımlanıp eksik noktaları tamamlanmıştır.

-Karar alma sisteminde oy birliği ilkesinden oy çokluğu ilkesine geçilmiştir.

-Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri arttırılmıştır.

-AET, Avrupa Topluluğu ismini almıştır.

-Avrupalı devletler, sadece ekonomik konularda değil politik, sosyal ve çevre gibi konularda da iş birliği hedefleri belirlemişlerdir.

Avrupa Tek Senedi' nin 1992 yılına kadar Tek Pazarın yanında belirlediği diğer hedefler şöyledir (DİNAN, 2005, s. 190):

- Ekonomik ve sosyal uyumun artması,
- Ortak bilim ve teknoloji politikalarının geliştirilmesi,
- Avrupa Para Sistemi'nin (APS) geliştirilmesi,
- Avrupa sosyal boyutunun oluşturulması ve çevre konusunda eşgüdümlü eylemlerde bulunulması.

1.1.6. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)

Maastricht Antlaşması 7 Şubat 1992 tarihinde Hollanda'nın Maastricht Kentinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamaları, ekonomik ve parasal politikalar ve bunların uygulanabilmesi için yapılması gereken kurumsal değişiklikler düzenlenmiştir (DİLEKLİ & YEŞİLKAYA, 2002, s. 3).

Maastricht Antlaşması'nın üç sütunu bulunmaktadır. Birinci sütunda AET, AKÇT ve EURATOM ile alakalı konular yer almaktadır. İkinci sütunu ise Ortak Dış ve Güvenlik Politikası oluşturmaktadır. Antlaşmanın üçüncü sütunu ise Adalet ve İç İşlerinde İşbirliği konularını içermektedir (GÜNYEL , 2011, s. 77).Üye devletlerin ihtiyaç duyulan reformların gerçekleştirilmesi için imzaladıkları Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu üç sütunlu bir yapıya sahip olmuştur (DOĞAN E. , 2016, s. 15).

Topluluğu Maastricht Antlaşması'nı imzalamaya iten üç önemli sebep vardır. Bunlardan birincisi Avrupa'nın bütünleştirilmesi doğrultusunda Avrupa Toplulukları'nın kurumsal ve siyasal yapı bakımından yeniden canlandırılmasına yönelik olarak 1980 yılının ortalarından itibaren başlatılan girişimlerdir. Akabinde, Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılması sonucunda iki Almanya'nın 3 Kasım 1990 tarihinde birleşmesi, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği'nin egemenliğinden kurtularak demokratikleşmeleri ve 1991 Aralık'ta Sovyetler Birliği'nin çözülmesi Avrupa'nın siyasal yapısını son derece etkilemiştir. Bu durumların sonucunda da, üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasal bütünleşme sağlamayı hedefleyen Avrupa Toplulukları Sözleşmeleri yetersiz kaldığı görülmüştür. İkinci neden ise her ne kadar 1980'lerin ortalarında Avrupa Topluluğu'nun ekonomisi istikrarlı ve önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da Tek Pazar'ın tanımlanması için mali ve sosyal koordinasyona ihtiyaç duyulduğu üye ülkeler tarafından sıkça dile getiriliyordu. Üçüncüsü ise üye ülke vatandaşlarının gelinen aşamadan yeterince memnun olmamaları, daha başarılı bir bütünleşmeden yana tavır alarak hükümetlerine kamuoyu baskısı yapmaları olmuştur (DEMİRAL, 2015, s. 14).

Avrupa Topluluğu, Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği adını almıştır. Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşması sayesinde Avrupa Topluluklarına yeni boyutlar kazandırılmış oldu. Avrupa Birliği'nin 'üç temel direği' ortaya çıktı ve hukuksal yapı revize edildi (AKTAŞ, 2019, s. 101). Maastricht Antlaşması'nın getirdiği en önemli yeniliklerden biri de ortak para olan "avro" ya geçilmesi olmuştur (MATHIEU, 2006, s. 18). 1 Ocak 1999 tarihinde imzalanan bir antlaşma ile avro Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olarak kabul edilmiştir.

Maastricht Antlaşması'nın amaçları (KOCAMAN, 2016, s. 261):

-Birliğin bağımsızlığı ve ortak çıkarlarını korumak

-Birliğin her konuda güvenliğini sağlamak

-Uluslararası barışın ve güvenliğin korunması

-İnsan hakları, demokrasi ve hukuksal alanlarda gelişmeleri arttırmak

Maastricht Antlaşması ile sağlanan başlıca yenilikler kısaca şöyledir (DİNAN, 2005, s. 106):

-Ekonomik ve Parasal Birlik

-Ortak Dış İşleri ve Güvenlik Politikası (ODGP)

-Adalet ve İç İşlerinde İş birliği

Avrupa Vatandaşlığı kavramı da Maastricht Antlaşması ile oluşturulmuştur. Üye ülkelerin vatandaşlarına ulusal vatandaşlık ve kimliklerine ek olarak verilen bir hak olan AB vatandaşlığı kişilere bazı hak ve yükümlülükler getirmiştir (AKTAŞ, 2019, s. 107). Avrupa vatandaşları Birlik sınırları içinde serbestçe dolaşma, ikamet etme, bulunduğu AB ülkesinin uyruğunda olmasa bile o ülkenin belediye seçimlerinde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aday olma ve oy kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Bu sayede Birlik ile vatandaşları arasında siyasi bir bağ ve aidiyet oluşturma konusunda önemli adım atılmış oldu (ERCAN, 2018, s. 41).

1.1.7. Kopenhag Zirvesi

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul ederken, aynı zamanda adaylık için başvuru yapan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmek için bulundurması gereken kriterler de yeniden belirlenmiştir. Bu zirvede ortaya koyulan Kopenhag Kriterleri, AB'ye aday ülke olmak için yerine getirilmesi gereken kriterler olarak belirlendi (AKTAŞ, 2019, s. 110).

Kopenhag Kriterleri:

Kopenhag Kriterleri; siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatının benimsenmesi olarak üç grupta toplanmıştır (AKTAŞ, 2019, s. 111):

Siyasi Kriterler: Aday ülke, demokrasi, hukukun üstünlüğu, insan hakları, azınlıkların korunması ve azınlıkların haklarına saygı konularının güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmalıdır.

Ekonomik Kriterler: Aday ülke işleyen bir piyasa ekonomisine, ayrıca serbest piyasa güçleriyle başa çıkabilecek, onlarla rekabet edebilecek bir serbest piyasa ekonomisine sahip olmalıdır.

Topluluk Müktesebatı' nın Benimsenmesi: Aday ülke, siyasi, ekonomik ve parasal birlik amaçlarına uyum da dahil olmak üzere AB mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olmalıdır.

Kopenhag Kriterleri bağlamında aday ülkeler; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı

gösterilmesini ve onların korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır (www.ab.gov.tr, 2011).

1.1.8. Amsterdam Antlaşması

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinin belirlenmesi amacıyla Mart 1996'da Torino'da başlatılan konferans, 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde yapılan Amsterdam Zirvesi ile tamamlanmıştır. Bu zirve sonucunda Amsterdam Antlaşması imzalanmıştır. Amsterdam Antlaşması, Avrupa Topluluğu'nu kuran Maastricht Antlaşması'nda (Avrupa Birliği Antlaşması) önemli yenilikler yapmıştır. Bu antlaşma, Maastricht Antlaşması'nın önüne geçerek Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'nın birliğin güvenliğiyle ilgili tüm sorunları kapsayacağını ve ortak bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kurulması gerektiği konusundaki niyetlerini dile getirmiştir (ŞÖHRET, 2003,Sayı:13, s. 68).

Amsterdam Antlaşması ODGP konusunda önemli bir gelişme sağlayamamış olsa da bu antlaşmayla getirilen yenilikler şunlardır (EFE, Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, 2008,Cilt:7,Sayı:1, s. 73):

-Birliğin dış politikasının etkinliğinin artırılması için ODGP Yüksek Temsilciliğinin atanmasına karar verilmiştir.

-Petersberg Görevleri (Söz konusu görevler Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği'nin yetki verdiği ölçüde askerî birimlerin insanî yardım ve barış gücü askeri olarak kullanılmasını düzenler. Haziran 1992'de Batı Avrupa Birliği'nin Almanya'nın Bonn kentinde bulunan Petersberg Hotel'i'nde imzalanmıştır ve adını da buradan almaktadır.) ODGP kapsamına dahil edilmiştir.

-OGDP' nin devamlılığını sağlama konusunda yardımcı olan Avrupa Konseyi'nin Başkanı, Genel Sekreteri ve Avrupa Komisyonu'nun dış ilişkiler sorumlusunun da eklenmesiyle yenilenen Troyka

-Konsey'in Genel Sekreterliği içinde görevi, uluslararası eğilimleri izlemek ve değerlendirmek, potansiyel krizleri önceden görüp bu konuda uyarıda bulunmak olan 'Politika Planlama ve Erken Uyarı Birimi' kurulması

-Amsterdam Antlaşması'nda oybirliği kuralı korunmuştur fakat katı karar verme mekanizması esnek hale getirilmiş ve 'yapıcı çekimserlik' uygulaması getirilmiştir. Burada amaç ODGP konusunda kararların oybirliğiyle alınmasından kaynaklanan zorluğu aşmak ve esneklik sağlamaktır.

-Bazı durumlar için, örneğin ortak eylemlerde karar verilmesi için çoğunluğun oyunun yeterli olması gibi konularda nitelikli çoğunlukla karar almanın daha geniş bir şekilde kullanılmaya başlanması

-Avrupa Konseyi'nin ortak eylem ve ortak tutumun yanı sıra 'ortak strateji' de belirlemesi.

17 Haziran 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile ODGP' de bazı değişiklikler yapılmıştır. Fakat yapılan yeniliklere bakılırsa Topluluk kurumlarından olan Parlatentonun politika belirlenmesinde ve karar almada etkin rol oynayamaması, ODGP kapsamında alınan kararların Adalet Divanı'nın yargı yetkisine tabii olamaması, Konseyin ODGP' de temel belirleyici kurum olmaya devam etmesi gibi son derece öneme sahip değişikliklerin yapılamadığı görülmektedir. Bunun nedeni ODGP' yi hükümetler arası düzlemden hükümetler üstü düzleme çıkarma konusunda üye ülkelerdeki siyasi isteksizlik ve kararsızlık olarak

gösterilmektedir. Bu isteksizlik ve kararsızlık durumları Amsterdam Antlaşması ile getirilen değişikliklerin sınırlı kalmasına neden olmuştur (ŞÖHRET, 2003,Sayı:13, s. 69).

Amsterdam Antlaşması'nın Maastricht Antlaşması'nda yaptığı önemli değişikliklerden biri de Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramının kapsamının genişletilmesidir (AKTAŞ, 2019, s. 107). Avrupa vatandaşlığı üye devlet vatandaşlarının temel statüsü olmakta ve belli başlı bazı istisnai durumlar dışında, aynı durumda olan kişilerin hangi devletin vatandaşı olduğuna bakılmaksızın eşit muameleye tabii olmalarını sağlamaktadır (ALYANAK, 2014 , Sayı:17, s. 171)

Amsterdam Antlaşması sayesinde Avrupa Birliği, derinleşme yolunda hatırı sayılır adımlar atmış olsa da AB genişleme ve karar alma politikaları çerçevesinde gerekli adımları tam olarak atamamıştır. Çünkü Soğuk Savaş'ın hemen akabinde Merkezi ve Batı Avrupa ülkeleri Birliğe üye olmak için başvuruda bulunmuşlardı ve başvuru yapan ülkelerin üyelik takvimleri de belirlenmişti. Ancak Avrupa Birliği bu büyük genişleme dalgasına kurumsal anlamda tam olarak hazır değildi ve öncelikle AB'nin kurumsal bir reform gerçekleştirmesi gerekiyordu. AB bu doğrultudaki ilk adımını 2001'de imzalanıp 2003'te yürürlüğe girecek olan Nice Antlaşması sayesinde atacaktır (ERCAN, 2018, s. 43).

1.1.9. Lüksemburg Zirvesi

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen zirvede genişleme sürecini başlatacak yeni kararlar alınmıştır (KAVALALI, 2005, s. 21). Bu zirvede barış, güvenlik, uluslararası hukuk ilkelerinin bütünlüğü ve ihlal edilemezliğinin ve özellikle toprak anlaşmazlıklarının barışçı

yollarla Lahey Uluslararası Adalet Divanı'yla çözüme ulaştırılacağını kabul eden ülkelerle Avrupa Konferansı yapılması kararlaştırılmıştır (AKTAŞ, 2019, s. 115).

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde aday ülkelerin müzakerelere hazır olup olmadıkları değerlendirilerek birinci ve ikinci dalga ülkeler olarak sınıflandırılmışlardır. İlk dalgayı müzakerelere hazır olan ülkeler, ikinci dalgayı ise henüz tam anlamıyla hazır olmayan ülkeler oluşturmuştur. Komisyon ilk dalga ülkelerle tam üyelik müzakerelerine 1998'de başlanmasını önermiştir (AKTAŞ, 2019, s. 115).

1.1.10. Helsinki Zirvesi

1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesi'nde genişleme konusunda son derece önemli kararlar alınmıştır. Müzakereler süresince her aday ülkenin sağladığı ilerleme çerçevesinde değerlendirileceği ve bu ilerlemenin müzakerelerin kaderini belirleyeceği belirtildi (AKTAŞ, 2019, s. 116).

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke olarak açıklanmıştır. Buna rağmen 13 aday ülke arasında sadece Türkiye ile tam üyelik görüşmeleri başlatılmamıştır (KARLUK & TONUS, Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliği, 2000, s. 208). Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylık statüsünün benimsenmesi 'Avrupalılık Kimliği' tartışmalarına son noktayı koymuştur. Sonuç Bildirisi ile Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi sorumluluk ve taahhüt altına girildiğini göstermektedir. Helsinki Zirvesi'nin en önemli yönü Türkiye diğer aday ülkelerle eşit şekilde ve eşit şartlar çerçevesinde değerlendirilecek ve tam üyelik müzakerelerine hazırlanacaktı (ÇOMAK, 2002, Cilt:2 , Sayı:12, s. 435).

1.1.11. Nice Antlaşması

Nice Antlaşması 2001 yılında imzalanıp 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılım sürecine, Birliğin karar alma mekanizmalarının hazır hale getirilmesini amaçlamıştır (T.C Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi, AB'ye Genel Bakış, No:02, s. 27).

Nice Antlaşması kapsamında 27 üyesi olan bir Avrupa Birliği'nin gerekli kurumsal yapısının nasıl şekillenmesi gerektiği, Avrupa Parlamentosu'ndaki sandalye sayıları, komisyonun yapısı ve Konseydeki oy ağırlıkları tekrar düzenlenmiştir. Komisyon Başkanının yetkileri ve atanmasıyla ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. Avrupa Sayıştay ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın yetkilerinde ve yapısında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Anlaşmaya eklenen "Avrupa Birliği'nin Genişlemesine İlişkin Protokol" de kurumsal yapıya ilişkin değişikliklere ve genişleme sonrası yürürlüğe giriş tarihlerine yer verilmiştir (AKTAŞ, 2019, s. 119).

AGSP, Nice Zirvesi'ne kadar aşağıdaki bölümlerden oluşmuştur (ŞÖHRET, 2003,Sayı:13, s. 73):

1.Askerî Kriz Yönetimi

2.Sivil Kriz Yönetimi

3.Çatışma Önleme

Nice Zirvesinden sonra ise AGSP' nin "Askerî Kriz Yönetimi" unsurlarına yeni askerî yapılar eklenmiştir. Buna doğrultuda Siyasi Komite yerine ulusal temsilcilerden oluşan görevi politikalar tanımlamak, uluslararası gelişmeleri izlemek ve uzlaşan

politikaların uygulanışını gözlemlemek olan "Siyasi ve Güvenlik Komitesi" kurulmuştur (ŞÖHRET, 2003,Sayı:13, s. 73).

Nice Zirvesi, olası bir kriz durumunda siyasi kontrol ve stratejik yönlendirme sağlayacak yeni ve sürekli askeri ve siyasi yapılar oluşturmaya karar vermiştir. Askeri Komite, Askeri Personel, Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Konsey Sekreterliğinin bünyesine dahil edilmiştir (EFE, Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, 2008,Cilt:7,Sayı:1, s. 14).

7-11 Aralık 2000 tarihlerinde Fransa'nın Nice kentinde toplanan üye ülkelerin liderleri dört gün sürdüğü için en uzun zirve olarak tarihe geçen Nice Zirvesi müzakere sürecini olumlu şekilde yönetmişler ve anlaşma sağlamayı başarmışlardır (KESKİN , Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı, Lizbon Antlaşması ve Hırvatistan'ın Katılımıyla Değişen Avrupa Birliği, 2014, s. 89).

1.1.12. Lizbon Zirvesi

18-19 Ekim 2007 tarihlerinde düzenlenen zirvede Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısında bazı değişiklikler yapılmıştır. AB'nin üye sayısının son dönemlerdeki artışla hemen hemen iki katına çıkmış olması kurumsal yapının ve karar alma mekanizmalarının reforme edilmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir. Bu doğrultuda AB, Anayasal Antlaşma üzerinde bir mutabakata varmış fakat bu antlaşmanın Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlarda reddedilmesi nedeniyle süreç sonuca ulaşamamıştır. İki sene süren bir değerlendirme sürecinden sonra Almanya Dönem Başkanlığı sırasında AB'nin kurumsal reformuna ilişkin dosya tekrar açılmış, Anayasal Antlaşmanın bazı bölümlerinin alınmasıyla oluşturulan Lizbon Antlaşması isimli bir metin üzerinde siyasi uzlaşa sağlanmıştır. Daha sonra Portekiz Dönem Başkanlığı

Hükümetlerarası Konferans toplayarak mutabakat sağlanan siyasi metni hukuki bir metin haline getirmiştir. AB liderleri, Lizbon Antlaşması adını alan bu metin üzerinde 19 Ekim günü uzlaşmaya varmışlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, Erişim:15.12.2019, tarih yok).

Lizbon Zirvesi'nde iddialı ama son derece gerekli bir stratejik amaç dile getirilmiştir. Bu amaç; AB'yi on yıl içinde dünyanın en rekabetçi ve en dinamik, sosyal açıdan tutarlı, çevreye saygılı ekonomisi yapmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için üye devletlerin yönetimlerinin ve halklarının etkin katılımı ve birçok yapının önemli ölçüde dönüşümü gerekiyordu (MATHIEU, 2006, s. 74).

2000 yılının Aralık ayında Nice Zirvesi'nde uzlaşılan ve Nice Antlaşması'nın eki olarak yayımlanan "Avrupa Birliği'nin Geleceği Deklarasyonu" ile başlayan, 7 yıl süren sancılı bir AB reform süreci yaşanmıştır. Bu sancılı süreçte Birliğin yüzleşmek zorunda kaldığı giderek kronikleşen siyasal, sosyal, ekonomik, idari ve yapısal sorunların aşılması gerektiği fark edilmiştir (KESKİN , Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı, Lizbon Antlaşması ve Hırvatistan'ın Katılımıyla Değişen Avrupa Birliği, 2014, s. 97). Bu sancılı süreç, 13 Aralık 2007 tarihinde Lizbon'da imzalanan Lizbon Antlaşması'nın 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmesi neticesinde son bulmuştur (AKTAŞ, 2019, s. 120).

"Nice Sonrası Süreç" olarak adlandırılan süreç, AB'nin yapısının ve geleceğinin tüm yönleriyle tartışılmasını ve Birliğe yeni bir yön verilmesinin belirlenmesini kapsamaktaydı. Bu süreçte, özellikle 2004-2007 yılları arasında tamamlanan büyük genişleme sonrası üye sayısını 30 civarına çıkaracak olan Birliğin, daha etkili, daha demokratik ve daha şeffaf bir yapıya getirilmesi ve vatandaşlarına daha yakınlaşması amaçlanmıştır. Birliğin 21.

yüzyılın getirdiği fırsatları yakalayabilecek ve tehditlere göğüs gerebilecek kurumlara, politikalara ve mali araçlara bir diğer ifadeyle etkili işleyip sonuç üreten bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktaydı (BAYKAL , 2007, Cilt:7, No:1, s. 47).

Lizbon Antlaşması ile birlikte Maastricht Antlaşması'yla getirilen sütunlu yapı kaldırıldı ve AB, tüzel kişiliğe sahip tek bir yapı haline geldi. AT Antlaşması'nın ismi de 'AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma' olarak değiştirildi ve Antlaşmada kullanılan 'Topluluk' teriminin yerini 'Birlik' terimi aldı. AB Antlaşması, Birliğin temel hedeflerinin, temel değerlerinin ve yapısının yanı sıra dış politika ve eylemlerinin, temel esaslarını ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nı düzenledi (AKTAŞ, 2019, s. 123). Anayasa Antlaşması ve Lizbon (Reform) Antlaşması'nın aynı amaçlar doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısını ve işleyişini kolaylaştırma, demokratik meşruiyeti güçlendirme ve 21. Yüzyılda değişen dünya siyasetinde "küresel oyuncu" olabilme isteği ortak amaçlar olarak gösterilebilir (AYAZ, 2018, Cilt:11 , Sayı:55)

Avrupa Birliği Zirvesi'ne ve Avrupa Merkez Bankası'na AB Kurumu statüsü verildi. Üye devletlerin nitelikli çoğunluk yöntemiyle bir kere olmak üzere yenilenen 2,5 yıllık süre için bir AB Zirvesi Başkanı ataması ve bu atanan kişinin Zirve toplantılarına başkanlık etmesi öngörüldü. AB'nin dış politika alanında daha güçlü ve etkili bir aktör olabilmesi için yapılan reformlar çerçevesinde bir "AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" makamının oluşturulması ve Avrupa Dış Eylemler Servisi kurulması öngörüldü (http://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf, Erişim:2019).

Lizbon (Reform) Antlaşması ile getirilen yenilikler şu şekilde özetlenebilir (ÖZLER, 2009, s. 3):

-“Avrupa Topluluğu” ve “Topluluk” ifadeleri “Birlik” ile değiştirilerek Avrupa Birliği’ne tüzel kişilik kazandırılması,

-Üye ülkeler tarafından oy birliğiyle 2,5 yıllık süre için bir AB Konseyi Başkanı’nın atanmasının yanı sıra, altı aylık dönem başkanlığı sisteminin, üç ülkenin 18 aylık bir başkanlık takımı oluşturması ile değiştirilmesi,

-Avrupa Komisyonu’nun üye sayısının 2009 yılından itibaren Üye Devlet sayısının üçte ikisi olmasının öngörülmesi,

-Dış politikada etkililiğin artırılması amacıyla “AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi” makamının oluşturulması ve Yüksek Temsilci’nin, AB Dışişleri Bakanlar Konseyi’ne de başkanlık etmesi,

-Olağan yasama usulü olarak tanımlanan ortak karar alma usulünün kapsamının genişletilmesi ile Avrupa Parlamentosu’nun rolünün güçlendirilmesi ve AP’ye aynı zamanda Komisyon başkanını seçme yetkisinin tanınması,

-AB Bakanlar Konseyi kararlarında, 2014 yılından itibaren “çifte çoğunluk” şartının aranması. Bu çerçevede, AB kararlarında üye ülkelerin %55’inin oyu ve AB’nin toplam nüfusunun %65’ine sahip ülkelerinin oyunun gerekliliğini şart koşulması,

-Güçlendirilmiş iş birliğinin hayata geçirilmesiyle, grup üyelerinin diğer AB Üye Devletleri’ni davet etmeden nitelikli çoğunluk ile karar alabilmesi ve bu modelin dış politikaya ilişkin tüm alanlarda uygulanabilir olması.

1.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURUMLARI

Avrupa Birliği, yapılan kurucu antlaşmalarla birlikte Birliğin örgüt yapısını da düzenlemiştir. Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi ve Avrupa Komisyonu AB'nin karar alma sürecinde en etkili ve en temel üç kurumdur (AKTAŞ, 2019, s. 133). AB'nin temel kurumları şunlardır: Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, Avrupa Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite, Sayıştay, Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Yatırım Bankası (CANBOLAT, 2014, s. 160).

Avrupa Birliği'ni oluşturan Roma Antlaşması'nın öngördüğü uluslar-üstü karar alma mekanizmasına göre Avrupa Birliği'ni yönetmek üzere oluşturulan kurumların üye ülkelerden bağımsız olması ve bazı konularda üye ülkeleri bağlayıcı kararlar alabilmesi mümkündür (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 233).

Birliğin kurumları, yapılan antlaşmalar sonucu kendilerine verilen yetkiler çerçevesinde ve kararlaştırılan usul ve amaçlar doğrultusunda hareket eder. Bu bağlamda, Birlik sınırlı yetki ilkesine tabi olup, üye devletler tarafından açıkça yetkilendirildiği alanlarda düzenleme yapıp bağlayıcı kurallar koyabilir (AKTAŞ, 2019, s. 133).

AB'nin kurumsal yapısı onu benzersiz ve diğer örgütlerden farklı kılar. AB'nin temelleri bir anayasaya değil, egemen devletlerin aralarında yapmış oldukları antlaşmalara dayanır. Birliğin, bütün AB vatandaşlarını doğrudan etkileyen yasalar çıkarabilme yetkisi olduğu için diğer uluslararası kuruluşlardan farklıdır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 234).

Avrupa Birliği'ne üye olmayan "ortak üyelerin", AB'nin kurumlarına katılma hakkı yoktur. Ortak üye statüsündeki ülkeler için Birlik kurumlarına benzer görev yapmak üzere farklı kurumlar

oluşturulmuştur. Bu sayede Topluluk organları ile ortak üyelerin kurumları birbirinden ayrılmıştır. Ortaklık kurumlarının kendi bütçeleri ve personelleri bulunmamaktadır. Bu kurumların finansmanı taraflar sayesinde sağlanmaktadır (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, 2013, s. 195).

1.2.1. Yönetici Kurumlar

Birliğin yönetim organları; Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı ve Asliye Mahkemesi ile Avrupa Birliği Sayıştayı'dır.

1.2.1.1. Avrupa Komisyonu

AB'nin en önemli kurumlarından biridir. Diğer uluslararası kurumlarda benzerini bulmak mümkün değildir. Uluslararası bir sekreteryaya olarak çalışır ancak çok daha geniş yetkilere sahiptir. 1952 yılında kurulan AKÇT içinde Yüksek Otorite adıyla kurulmuştur. AET ve EURATOM kurulduğunda ise Avrupa Komisyonu olarak adını ve işlevini değiştirmiştir. Aynı bir hükümet gibi siyasi icra gücüne sahip bir kanat ile (komisyon üyeleri ve onların özel kalemleri), idari bir kanattan (servisler, genel müdürlükler, ofisler) oluşmaktadır (GÖNEN, 2013).

Avrupa Komisyonu, AB'nin yürütme organıdır. Komisyonun başında Komisyon Başkanı bulunur. Komisyon Başkanı, Bakanlar Konseyi'nin önerisi ve Parlamento'nun onayı ile seçilir. Komisyon Başkanı, birlikte çalışacağı kabinesini üye ülkelerle müzakere ederek tespit eder. Parlamento onayladıktan sonra Komisyon göreve başlayabilir (DOĞAN E. , 2016, s. 19).

Avrupa Komisyonu'nun merkezi Brüksel'de bulunmaktadır. Komisyon, 1 Kasım 1994'ten beri her üye devletten bir kişinin yer

aldığı 28 üyeden oluşur. Bu kişilere komiser adı verilmektedir ve bir veya daha fazla AB politikasının yürütülmesinden sorumludurlar (AKTAŞ, 2019, s. 136).

Komiserlerin görev süresi 5 yıldır ve bu süre yenilenebilir. Komiserler AB üyesi devletlerin vatandaşları olmalarına rağmen kendi ülkelerinin menfaatlerini değil Birliğin genel menfaatlerini korumak zorundadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020). Her üyeye bir veya birkaç politika alanında sorumluluk verilir ve her birine danışmanlar grubu yardımcı olur. Üyeler haftada bir kez toplanır. Toplantı kapalı oturum olarak yapılır ve kararlar oy çokluğuyla alınır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015).

Avrupa Komisyonu'nun temel görevleri şunlardır (GÜRLÜK & TURAN, 2013) :

- i. Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e yasa önerisinde bulunmak.
- ii. AB politikalarını ve bütçesini yönetmek ve uygulamak.
- iii. Avrupa Birliği Adalet Divanı ile birlikte Avrupa mevzuatının uygulanmasını sağlamak.
- iv. AB'yi uluslararası antlaşmalar düzeyinde temsil etmek.

1.2.1.2. Avrupa Birliği Konseyi

Avrupa Birliği Konseyi birliğin temel karar alma organıdır. 1974'te kurulmuştur. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşmaktadır. Her bakan, hükümetini taahhüt altına sokabilecek kadar yetkilidir. AB'nin yasalarını çıkarır. Birliğin yasa çıkarma süreci üç kurum arasında iş birliği gerektirir: Komisyon öneride

bulunur, Parlamento tavsiye eder, Konsey karar verir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 238-239).

Avrupa Birliği Konseyi, yasama ve karar alma sürecinde en önemli rolü üstlenir, Üye ülkelerin çeşitli bakanlıklarında görev yapan bakanların katılımıyla oluşur. Konseyde gündeme gelecek konuya göre ilgili bakan toplantıya katılır. Toplamda on farklı konsey grubu vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir: Genel İşler Konseyi, Dış İlişkiler Konseyi, Ekonomik ve Mali İşler Konseyi, Adalet ve İçişleri Konseyi, Sosyal Politika, İstihdam, Sağlık ve Tüketici Hakları Konsey, Rekabet Konseyi, Ulaştırma Telekomünikasyon ve Enerji Konseyi, Tarım ve Balıkçılık Konseyi, Çevre Konseyi, Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Konseyi (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 13).

Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Konsey'in resmi adı "Avrupa Birliği Konseyi" olmuştur. Daha önce "Bakanlar Konseyi" deniyordu. Fakat "Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi" adı da kullanılmaktadır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 238).

AB üyesi her ülke, konsey başkanlığını sırayla 6 ay boyunca üstlenir. Konsey toplantıları dönem başkanı olan ülke tarafından organize edilir. Başkanlık, üye ülke devlet bakanları tarafından sırayla üstlenilir. Başkanın görevleri şunlardır; toplantıya başkanlık etmek, kabul edilmiş belgeleri imzalamak, kararlarda tutarlılığı ve sürekliliği sağlamak. Dönem Başkanlığı, yasama ve karar alma sürecinde oldukça önemli rol oynar. Daimi Temsilciler Komitesi (COREPEER) ile Genel Sekreterlik, Konsey'in çalışmalarına yardımcı olur. Daimi Temsilciler Komitesi, kısa sürelerle toplanabilen konsey çalışmalarının hazırlığını yapar ve sürekliliğini sağlar. Üye devletlerin Topluluk Büyükelçisi düzeyindeki yetkililerinden oluşur. Genel Sekreterlik ise Konsey'e uygun bir

altyapı ve fikir desteği sağlar. Arşiv oluşturur ve saklar. Çok sayıda komite ve çalışma grubundan oluşmaktadır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 240).

Konsey, hem karar alma hem de koordinasyon organıdır. Geniş ve çeşitli yetkilere sahiptir. Yetkileri temel olarak şöyledir (GÖNEN, 2013, s. 51):

- AB'nin, Avrupa Parlamentosu'nun da bazı hallerde katkılarıyla, yasama organı görevini yerine getirir.
- Üye devletlerin ekonomik politikalarının koordinasyonunu sağlamakla sorumludur.
- Hükümet ve Devlet Başkanları zirvelerinde alınan genel ilke kararları çerçevesinde, dış ilişkiler ve güvenlik politikaları oluşturur ve uygulamaya koyar.
- AB adına, uluslararası düzeyde bir veya birden fazla ülke ile, ya da uluslararası kuruluşlar ile anlaşma yapma yetkisine sahiptir.
- Üye devletler arasında adalet ve içişleri alanlarında iş birliği sağlamakla görevlidir.
- Konsey ve Avrupa Parlamentosu, AB bütçesini kabul etmekle yetkili iki kurumdur. Bu konuda yetkileri eşit düzeydedir.
- Sayıştay, Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi üyelerini atama yetkisi Konsey'e aittir.

Konsey'in merkezi Brüksel'dedir. Nisan, Haziran ve Ekim aylarındaki toplantılarını Lüksemburg'da yapar (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 240).

1.2.1.3. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu ilk olarak 1952 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile kurulmuştur. Avrupa

Ekonomik Topluluğu'nun 1958 yılında kurulmasıyla birlikte Avrupa Toplulukları Parlamenter Meclisi adını alan Parlamento'nun rolü 1970 yılına kadar sembolik bir düzeyde kalmıştır. Fakat bu tarihten sonra üye devletlerden bağımsız olarak AB bütçesinin saptanmasıyla, parlamento denetiminin gerekli hâle geldiği anlaşılmıştır. Bu sayede 1974'te üye devletlerce alınan kararla parlamento seçimlerinin doğrudan yapılması öngörülmüştür. 1979 yılında yapılan ilk doğrudan seçimlerle seçilmiş Avrupa Parlamentosu oluştu (AKTAŞ, 2019, s. 139).

Avrupa Parlamentosu, AB halklarının demokratik siyasi iradesini temsil etmektedir. AB yurttaşları, Avrupa bütünleşme sürecine katılımlarını Parlamento aracılığıyla gerçekleştirir. Parlamento'nun ilk toplantısı 10 Eylül 1952 tarihinde Fransa'nın Strasburg şehrinde gerçekleştirilmiştir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 243).

Avrupa Parlamentosu, denetim, bütçe, yasama ve danışma konularında yetkileri olan bir kurumdur. Topluluğun bütçesinin hazırlanmasında ve yasaların düzenlenmesinde önemli etkilere sahiptir (CANBOLAT, 2014, s. 165).

Parlamento, Avrupa vatandaşlarının temsilcilerinden oluşur. Avrupa Parlamentosu, beş yılda bir yapılan seçimlerle oluşturulur. Avrupa Parlamentosu, demokratik parlamenter sistemlerde olduğu gibi siyasi görüşleri farklı olan gruptan oluşur. Bu sebeple parlamenterler ülkelere göre değil de siyasi görüşlere göre gruplaşır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 16).

Kendi aralarında ulusal değil politik gruplar oluşturan Parlamento üyeleri AB halklarını bir bütün olarak temsil eder. Ulusal çıkarları korumak için görevlendirilmemişlerdir. Başka bir deyişle üyeler, tüm politik eğilimleri, ulusal parlamentolardan bağımsız olarak temsil ederler. Parlamento Başkanı iki buçuk yıllık

dönem için seçilir. Parlamento, Topluluk düzeyinde alınan kararlara şu dört usul çerçevesinde katılır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 245): Danışma usulü, İş birliği usulü, uygun görüş usulü, ortak karar usulü. Bunlardan en önemlisi "ortak karar usulü" dür.

Beş yılda bir yapılan seçimlerin 9. Döneminde (2019-2024) Avrupa Parlamentosu üyelerinin sayısı 751'dir. İngiltere'nin AB'den ayrılması durumunda bu sayının 705'e gerilemesi beklenmektedir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa Toplulukları içinde Komisyon ve Konsey arasında paylaşılmış yasama ve yürütme yetkilerinin kullanılmasının demokratik biçimde denetlenmesi amacıyla kurulmuştur (AKTAŞ, 2019, s. 139). İlk defa Maastricht Antlaşması ile benimsenen, Lizbon ile AB'nin olağan yasama usulü hâline getirilen "Ortak Karar" usulünde yasama sürecinde Parlamento'nun yetkileri Konsey ile eşit düzeye getirilmiştir. Lizbon Antlaşması sonrasında Parlamento'nun Konsey ile birlikte yasama ve bütçeye ilişkin işlevlerini yerine getirme ve kurucu antlaşmalarda öngörüldüğü üzere siyasi denetim, danışma organı olma yetki ve görevleri bulunmaktadır (BÖREKÇİ & YURDAKUL, 2011, s. 89).

Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini kısaca üç başlık altında toplayacak olursak (AKTAŞ, 2019, s. 141):

- i. Avrupa Toplulukları' nın yasama görevini yerine getirmesinde yardımcı olmak ve bu göreve katılmak,
- ii. Bütçeyi görüşmek ve kabul etmek,
- iii. Komisyonu ve Konseyi denetlemek.

Avrupa Birliği vatandaşları, Parlamento ile doğrudan ilişki hâlinededir. Haksızlığa uğradığını düşünen her AB vatandaşı

Parlamentoya başvurma hakkına sahiptir. Başvurular bireysel olarak da grup olarak da gerçekleştirilebilir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 18).

Avrupa Parlamentosu ayda bir kez toplanır. Parlamento'nun çalışma yerleri Strazburg, Lüksemburg ve Brüksel olarak belirlenmiştir. Genel Kurul toplantıları Strazburg'da, Komitelerin ve grupların toplantıları ise Brüksel'de gerçekleştirilmektedir (CANBOLAT, 2014, s. 167). Oturumlar bir hafta sürer. Genel Sekreterlik Lüksemburg'dadır. Parlamento'nun toplantıları ve çalışmaları halka açıktır. Tartışmaları, görüşmeleri ve kararları Avrupa Birliği Resmî Gazetesi'nde yayınlanır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 246).

1.2.1.4. Avrupa Adalet Divanı

Avrupa Birliği'nin yargı organıdır. Üyeleri, üye ülkelerin en yüksek yargı mekanizmalarında görev alabilecek seçilmiş kişilerden oluşmaktadır. Adalet Divanı'nın amacı, Avrupa Birliği hukukunun Avrupa Birliği içerisinde her yerde aynı şekilde yorumlanmasını ve uygulanmasının sağlamaktır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 18-19).

Avrupa Antlaşmalarının üye ülkelerce hukuka uygun yorumlanmasını ve uygulanmasını, yani hukukun her koşulda bütün taraflar için eşit uygulanmasını sağlamakla görevli olan Adalet Divanı 7 Ekim 1958'de Lüksemburg'da faaliyete başlamıştır (AKTAŞ, 2019, s. 146). Üye ülkelerin anlaşmasıyla atanmış 25 hâkim ve onlara yardımcı olmak üzere görevlendirilmiş 8 avukattan oluşur. Her üye ülke divana 1 hâkim gönderir. Hakimler tarafsız ve bağımsız olmak zorundadır. Adalet Divanı başkanı 3 yılda bir olmak üzere hâkimler tarafından seçilir. Divanda başsavcılar da bulunmaktadır. Konsey tarafından atanırlar, 6 yıllık

görev süresi biten başsavcılar yeniden atanabilir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 248). AB vatandaşlarının ve tüzel kişilerin ulusal hukuk sistemleri üzerinden, üye devletler ve topluluk kurumlarının ise doğrudan başvurma hakları vardır (DOĞAN E. , 2016, s. 20).

Adalet Divanı'nın çalışmaları iki temel ilkeye dayanmaktadır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 247):

- i. Birliğin hukuku üye ülkeleri bağlar ve doğrudan doğruya uygulanır.
- ii. Birliğin hukuku ulusal hukuktan üstündür.

Adalet Divanı'nın görevleri şöyle sıralanabilir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 19):

- i. Üye bir ülkenin almış olduğu ancak Birlik anlaşmalarına uymayan karar ve eylemleri cezalandırmak
- ii. Ulusal mahkemelerin başvurusu sonucunda bir dava konusunu Birlik yasalarına göre yorumlamak
- iii. Üye ülkelerin birbirlerine, Komisyon'un üye ülkelere karşı açtıkları davalarla ve Birlik kurallarına karşı açılan davalarla ilgilenmek
- iv. Birliğin kurumlarına karşı açılmış olan davalarla ilgilemek

Avrupa Adalet Divanı'nın Birlik hukukunun geliştirilip korunmasındaki rolü göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Mahkeme ve ihtisas mahkemelerinden meydana gelen Avrupa Adalet Divanı'nın verdiği kararlar, ulusal mahkemeler için de bağlayıcıdır (CANBOLAT, 2014, s. 169). Adalet Divanı bugüne kadar binlerce davaya bakmış, Avrupa Birliği hukukunun

yaratılmasında ve gelişiminde yardımcı olmuş ve Avrupa'nın bütünleşme sürecini hızlandırmış bir kurumdur (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 248).

1.2.1.5. Avrupa Sayıştayı

Mali denetleme organı olan Sayıştay, AB bütçesini izler, bütçe gelir ve giderlerinin usule uygunluğunu denetler. AB fonlarını kullanan bütün kurum ve organlar, Sayıştay'ın denetimine tâbidir. İstenen her bilgi ve belgeyi Sayıştay'a sunmakla görevlidir. Her üye devlet, milli hasılası ölçüsünde Topluluk bütçesine katkıda bulunur. Topluluğun başka gelirleri de vardır. Bu fonların bütçe kurallarına uygun olarak harcanması gerekmektedir. Bu görevi yerine getiren organ 22 Temmuz 1997'de kurulan Avrupa Birliği Sayıştayı'dır. (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 249).

Avrupa Topluluğu'nun hesap işlerine bakan mahkeme olarak kurulan Avrupa Sayıştayı, Maastricht Antlaşması ile AB organı haline getirilmiştir (CANBOLAT, 2014, s. 172). Her biri bir üye devletten olmak üzere 25 üyeden (denetçiden) oluşur. Üyeleri Konsey tarafından Parlamento'nun görüşü alınarak atanmaktadır. Üyelik süresi 6 yıldır ve bu süre yenilenebilir. Sayıştay Başkanı üyeler tarafından kendi aralarından 3 yıllık süre için seçilir. Sayıştay Lüksemburg'dadır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 249).

Birliğin gelirlerinin bütçe kurallarına uygun bir şekilde harcanmasını sağlayan kurumdur. Mali denetleme organıdır. Bütçeyi izler, gelir ve giderlerin yasallığını denetler ve hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğini inceler (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 19).

Temel görevi AB Bütçesinin doğru uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmektir. Avrupa Sayıştay, finansal idarenin doğruluğunu sağlamakla görevlidir ve bu amaç doğrultusunda Parlamento'ya ve Konsey'e yardım eder. Sayıştay'ın önemli görevlerinden biri de her yıl bir önceki yılın denetleme raporlarını Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e sunmaktır. Parlamento, Komisyon'un bütçeyi idare edişini onaylama konusunda karar verirken Sayıştay'ın raporunu inceler ve ona göre karar verir. Sayıştay, AB finansal mevzuatı ve AB'nin yolsuzlukla mücadele eylemleri konularındaki teklifler hakkında fikrini sunar (AKTAŞ, 2019, s. 153).

1.2.1.6. Avrupa Zirvesi

1974'te kurulan Avrupa Zirvesi, Avrupa Tek Senedi ile kurumsallaşmıştır. Devlet ve Hükümet Başkanları ile Komisyon başkanından oluşur. Dışişleri Bakanları ile Komisyon'un bir üyesi onlara yardımcı olur. Yılda iki kez toplanmaktadır. Başkanlık süresi 6 aydır ve üye ülkelerce sırasıyla üstlenilir. Avrupa Doruğu olarak da adlandırılmaktadır. "AB Bakanlar Konseyi"nden ayırmak için "AB Başkanlar Konseyi" olarak adlandırılır. Birliğin en üst düzeydeki yetkili politik organıdır. Birliğin temel politik ve stratejik eğilimlerini belirler. En temel görevi; önemli politik girişimlerde bulunmak, AB'nin gelişmesi için politika önceliklerini belirlemek ve itici gücü sağlamaktır. Ayrıca AB Konseyi'nin bir çözüme varamadığı konularda kararlar almaktadır. Siyasal ve ekonomik konularda kılavuzluk eder, yapıcı uyarılarda bulunur, dış ilişkilerde birliğin ortak tavrını belirler (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 250).

Avrupa Birliği Zirvesi'nin herhangi bir yasama yetkisi yoktur. Ancak AB üyesi tüm devletlerin en üst düzey yetkililerinin bir araya

geldiği ve temel politikaları belirlediği bir kurum olması nedeniyle, siyasi bir ağırlık ve yönlendirme gücü vardır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 22).

1.2.2. Finansman Organları

1.2.2.1. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası, Roma Antlaşması'nın 129.maddesine dayanarak 1958'de kurulmuştur. Tüzel bir kişiliğe sahip olan Avrupa Yatırım Bankası, AB'nin dengeli bir şekilde kalkınmasına yardımcı olması için kurulmuştur (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 20). Birlik üyeleri aynı zamanda Bankanın da üyeleri ve hissedarıdır. Bankanın organları; Başkanlar Kurulu, Yönetim kurulu, İcra Komitesi ve Denetleme Kurulu'dur (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 252).

Avrupa Topluluğu'nun kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan Avrupa Yatırım Bankası, Topluluğu'nun mali özerkliğe sahip bir organdır. Görevleri şu şekilde özetlenebilir (CANBOLAT, 2014, s. 171):

-Topluluk politikalarına hizmet eden büyük yatırım projelerine destek vermek,

-Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle işbirliği ve ortaklık politikalarının uygulanmasına yardımcı olmak.

AB'nin dengeli büyümesine katkı sağlayan yatırım projeleri için kredi sağlayan Birliğin özerk ve kâr amacı gütmeyen finans kuruluşu olan Avrupa Yatırım Bankası'nın öncelikli hedefi Avrupa Birliği'nin dengeli bir şekilde gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Bununla beraber Avrupa Yatırım Bankası'nın görevleri arasında Trans-Avrupa ulaştırma ve telekomünikasyon ağlarının geliştirilmesine katkı sağlama, çevrenin korunmasına, enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yardımcı olma, Avrupa sanayisinin ve KOBİ'lerinin uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılmasına yönelik finansman kredilerinin sağlanması konuları da yer almaktadır. Avrupa Yatırım Bankası, AB içerisinde ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerin kalkınması amacıyla gerçekleştirdiği projelerin yanı sıra; Akdeniz, Karayip ve Pasifik, Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkelerindeki projeleri de desteklemektedir (AKTAŞ, 2019, s. 164).

Avrupa Yatırım Bankası günümüzde 100'den fazla ülkede Şu amaçlarla faaliyet göstermektedir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 251):

-Birlik üyeliğine hazırlanan ülkelerin ekonomik gelişme projelerine destek vermek,

-Sınır-ötesi altyapı ve çevre projelerini özendirmek, üye olmayan Akdeniz ülkelerinde özel sektörün geliştirilmesine yardımcı olmak,

-Avrupa/Akdeniz Ortaklığı'nın kurulmasına katkıda bulunmak.

Merkezi Lüksemburg'da olan Avrupa Yatırım Bankası'nın Başkanlığını üye ülkelerin Maliye Bakanlarından oluşan "Guvernörler Kurulu" yapmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası, üye ülkelerden birer temsilci ile Komisyon'un bir temsilcisinin de yer aldığı bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir (AKTAŞ, 2019, s. 165)

1.2.2.2. Avrupa Merkez Bankası

Avrupa Merkez Bankası, Avrupa'nın tek para birimi olan avronun idaresinden, AB ülkelerindeki fiyat istikrarının korunmasından ve AB'nin ekonomi ve para politikasının oluşturulması ve uygulanmasından sorumludur. Maastricht Antlaşması'na dayanılarak 1998 yılında Frankfurt'ta kurulmuştur (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2020).

Avrupa Merkez Bankası, 1994'te kurulan Avrupa Para Enstitüsü'nün yerini almıştır. Avrupa Para Birliği'nin oluşmasının ardından 1 Ocak 1999'da faaliyete başlamıştır. Bu tarih katılımcı ülke paralarının döviz kurlarının Avro'ya sabitlendiği tarihtir. Avrupa Merkez Bankasının karar organları Yönetim Kurulu, İcra Kurulu ve Genel Konseydir. Bunlardan en önemlisi Yönetim Kurulu'dur. Üyeleri arasında İcra Kurulu'nun 6 üyesi ile Euro bölgesinin merkez bankası başkanları bulunur. Başkanlığı İcra Kurulu Başkanı yürütür. Görevi, Euro bölgesinin para politikalarını oluşturmak ve ticari bankaların Avrupa Merkez Bankası'ndan alacakları kredi faiz oranlarını belirlemek. İcra Kurulu bankanın günlük çalışmalarından sorumludur. Para politikasını yürütür. İcra Kurulu Bankanın başkanı ve icra kurulunun 5 üyesi, üye ülkeler tarafından 8 yıllık süre için seçilmektedir. Üçüncü karar organı olan Genel Konsey'in görevi ise, Euro bölgesini geliştirmek için politikalar üretmek ve eşgüdümü sağlamaktır. Genel Konsey; Bankaların icra Kurulu Başkanı, başkan yardımcıları ile üye ülkelerin merkez bankası başkanlarından oluşmaktadır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 254).

Avrupa Merkez Bankası, tüzel kişiliğe sahip bağımsız bir AB kurumu olarak kabul edilmektedir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 19). Ulusal hükümetler ve AB'nin diğer organlarıyla iş birliği yaparak fakat onlar karşısında tam bağımsız olarak çalışmalarını sürdürür. Üye ülke hükümetleri, bankaya hiçbir şekilde müdahale

edemez. Ulusal merkez bankaları, Avrupa Merkez Bankası'nın ayrılmaz parçalarıdır ve birbirleriyle yakın ilişkiler içinde çalışırlar. Avrupa Merkez Bankası çalışmaları hakkında Avrupa Konseyi'ne ve Parlamento'ya belirli aralıklarla raporlar vermektedir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 255).

1.1.3. Ekonomik ve Sosyal Komite

Ekonomik ve Sosyal Komite; ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli kesimlerinin, özellikle üreticiler, çiftçiler, taşımacılar, işçiler, esnaf ve zanaatkârlar, serbest meslek sahipleri ve kamu yararına çalışan küçük ve orta ölçekli işletmelerin temsilcileri ile tüketiciler, çevreciler ve dernek temsilcilerinden oluşur (AKTAŞ, 2019, s. 154).

Komite, 1957 Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Ekonomik ve sosyal çevreleri temsil eden üç ana gruptan oluşmaktadır. Nice Antlaşması'ndan önce üyelerin dağılımı şu şekildeydi: İşverenler (106 üye), işçiler (108 üye) ve serbest meslek sahipleri (98 üye). Toplam üye sayısı 222 olan komite, yeni üyelerin de katılımıyla genişlemiş ve 2003 Nice Antlaşması gereğince komitenin üye sayısı 317'ye çıkmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 256).

Bir danışma kurulu olan Ekonomik ve Sosyal Komite, Avrupa Birliği'nin yapılandırılmasına sivil toplumun katılımını sağlar. Görüşleri ve raporlarıyla ekonomik ve sivil toplumun Avrupa Birliği kararlarında etkili olmasını sağlar (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 256). Ekonomik ve Sosyal Komite; Konseye, Komisyona ve Parlamento'ya tavsiyelerde bulunarak bu kuruluşların demokratikleşmesine ve halkla bütünleşmesine katkıda bulunur (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 22). Komite'nin çalışma düzeni görüş

bildirme şeklindedir. Yani Komite'nin kararları bağlayıcı değildir sadece danışma niteliğindedir (AKTAŞ, 2019, s. 155).

Komite, Topluluk kararlarının alınmasından önce ilgili kurumlara ilettiği görüş ve önerileri nedeniyle Topluluk politikalarının kamuoyu desteği alınarak uygulanmasında önemli rol oynamaktadır. Komite üyeleri, özellikle yasa tasarısı hazırlanma aşamasında görüşlerini bildirirler. Bunun yanı sıra istek üzerine topluluk kurumlarına danışmanlık yaparlar. Ekonomik ve Sosyal Komite Brüksel'de toplanır (CANBOLAT, 2014, s. 170).

Komite üyeleri, üye devletlerin gösterdiği adaylar arasından 5 yıllık süre için konsey tarafından atanır ve görev süreleri yenilenebilir. Üyelerin dağılımı, üye devletlerin fiziki ve ekonomik büyüklüklerine göre değişmekte olup üyelerin tespitinde, ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli kesimlerinin uygun şekilde temsil edilmesine özen gösterilmesi önemlidir (AKTAŞ, 2019, s. 155).

Ekonomik ve Sosyal Komite'nin altı ayrı çalışma grubu vardır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015):

-Tarım, Kırsal Kalkınma ve Çevre Grubu

-Ekonomik ve Parasal Birlik ve Ekonomik ve Sosyal Birleşme Grubu

-İstihdam, Sosyal İlişkiler ve Vatandaşlık Grubu

-Dış ilişkiler Grubu

-Tek Pazar, Üretim ve Tüketim Grubu

-Ulaştırma, Enerji, Altyapı ve Enformasyon Topluluğu Grubu

1.1.4. Bölgeler Komitesi

Maastricht Antlaşması ile kurulan Bölgeler Komitesi, yerel kesimde meslek ve çıkar gruplarının AB karar alma sürecine katılmalarını sağlamak amacıyla çalışmalar yapan bir kurumdur (CANBOLAT, 2014, s. 170). 1992 Maastricht Antlaşması ile 1994'te kurulan Bölgeler Komitesi, 1999 Amsterdam Antlaşması ile güçlenmiş ve bağımsız bir yapıya kavuşmuştur (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 257).

Bölgeler Komitesi, AB içerisindeki yerel yönetimleri temsil eden danışma kurumu niteliğindedir. AB vatandaşlarına en yakın olan kamu yönetimleri başkanları, il ya da ilçe meclis üyeleri Birliğin karar alma sürecine katılım sağlarlar. Bölgeler komitesinin kuruluşundaki temel amaç, halktan uzak merkezî politikaların oluşmasını engellemek olarak ifade edilebilir. Bölgeler Komitesi, AB vatandaşlarının destekleriyle daha demokratik yönetim şekillerini oluşturmayı amaçlamaktadır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 22). Komite, başkanını üyeler arasından iki yıllığına seçer. Faaliyetlerini yılda beş kez düzenlenen genel kurul toplantıları ile sekiz komisyon ve dört alt komisyon vasıtasıyla yürütür. Komitenin merkezi Brüksel'dir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 258).

Bölgeler Komitesi, Avrupa Birliği karar mekanizmasında belirleyici bir unsur olmamasına rağmen yerel ve bölgesel yönetimlerin isteklerini yerine getirme konusunda önemli role sahiptir. Komite, AB karar mekanizması içerisinde danışma organı olarak yer almaktadır. Komitenin zorunlu olarak görüş bildirmesi gereken konular Amsterdam Antlaşması ile birlikte beş alandan ona çıkarılmıştır. Bu durum Bölgeler Komitesi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Fakat tüketicilerin korunması, teknolojik araştırma ve gelişme gibi gölgelerin ve yerel yönetimlerin,

dolayısıyla da Bölgeler Komitesi'nin ilgi alanına girmesi gereken başka konular da bulunmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği üyesi kimi devletlere bağlı olan birçok bölgenin sosyal politika gibi kimi konularda geniş düzenleme yetkilerine sahip olması fakat Bölgeler Komitesi'ne söz konusu konularda çok sınırlı danışmanlık yetkisi tanınması bazı konularda değişiklik yapılması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Bu doğrultuda Bölgeler Komitesinin zorunlu görüş bildireceği alanların genişletilmesi gerektiği daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır (ESEN, 2004, Cilt:59, Sayı:4 , s. 119-120).

Avrupa Birliği politikaları oluşturulurken Bölgeler Komitesi şu konularda Antlaşma' dan doğan görüş bildirimini hakkını kullanır (CANBOLAT, 2014, s. 171):

- Eğitim ve kültür
- Toplum sağlığı
- Ekonomik ve toplumsal bütünleşme
- Ulaştırma ve iletişim
- Elektrik şebekeleri

Bölgeler Komitesi sadece Komisyon, Konsey ya da Parlamento'nun girişimiyle mütalaa vermemektedir. Kendiliğinden bildirdiği görüşler ve aldığı kararlar da Komitenin çalışmalarında geniş yer tutmaktadır. Komite, doğrudan Avrupa Birliği'ni ilgilendirebilecek konuların yanı sıra dünyada meydana gelen siyasal ve toplumsal olaylara da duyarsız kalmamaktadır. Bu durum özellikle komite içinde temsil edilen kimi bölgelere, kendilerini ilgilendirebilecek siyasal konuları Bölgeler Komitesi aracılığıyla uluslararası alanda duyurma ve sorunlara çözüm

önerme olanağı sağlaması açısından oldukça önemlidir. Çünkü bölgelerin görüşlerini uluslararası alanda tek başlarına dikkat çekici biçimde dile getirmesi zor olacaktır (ESEN, 2004, Cilt:59, Sayı:4 , s. 120).

Bölgeler Komitesi üç farklı tarzda görüş bildirmektedir (CANBOLAT, 2014, s. 171):

- Avrupa Birliği Antlaşması'ndan doğan zorunlu başvurular,
- Komisyon veya Konsey'in isteği üzerine yapılan başvurular,
- Komite'nin kendi isteğiyle yapacağı başvurular.

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

Avrupa bütünleşmesi, uzun yıllar içinde çeşitli genişleme ve derinleşme süreçlerinden geçerek gümrük birliğinden ortak pazara enerji konusundan ortak politikalara, ortak para biriminden, tarım ve göç politikalarına kadar pek çok alanda ortak politikalar uygulamıştır (AKTAŞ, 2019, s. 173). AB'nin çekirdeğini oluşturan AET, 1957 yılında Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Luxemburg'dan oluşan 6 üye tarafından kurulmuş ve aradan geçen yıllar boyunca üye sayısı sürekli olarak artmıştır. AET'nin göstermiş olduğu ekonomik performans, üye sayısının artışında etkili olmuş; kuruluş aşamasında AET dışında kalan ülkeler, tam üyelik talebinde bulunmuştur (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 301).

Genişleme sürecine başlayan topluluk, Avrupa Toplulukları döneminde üç genişleme dalgası yaşarken AB'ye dönüştükten sonra dört genişleme dalgası yaşamıştır. Bu süreçte genişleme politikası, AB'nin en önemli dış politika aracı olmuştur. AB yeni üye

devletleri bünyesine katarak ekonomik, siyasi ve jeopolitik açıdan daha güçlü bir Birlik haline geldi ve uluslararası sistemdeki etkinliğini artırdı (AKTAŞ, 2019, s. 173).

AET ilk genişlemesini, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla yaşamıştır. AET'nin bundan sonraki genişlemesi güneye doğru olmuş ,1981 yılında Yunanistan AET'ye tam üye olarak kabul edilmiştir. AET, 1986 yılında ikinci kez güneye doğru genişlemiştir. Bu genişlemede Portekiz ve İspanya AET'ye tam üye olarak kabul edilmiştir. AB'nin dördüncü genişlemesi, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla gerçekleşmiştir. 1 Mayıs 2004 tarihinde Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın katılımıyla AB beşinci kez genişlemiştir. Bu ülkelerin katılımıyla üye sayısı 25 ülkeye ulaşan AB'nin altıncı genişlemesi, 1 Ocak 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla 27'ye ulaşmıştır. Yedinci genişleme, 1 Temmuz 2013'te Hırvatistan'ın katılımıyla gerçekleşmiş ve AB'nin üye sayısı 28'e ulaşmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 302). 2013'te gerçekleşen altıncı genişleme AB'nin son genişlemesi olmuştur ve AB günümüzde de 28 üyeli bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1. Birinci Genişleme (İngiltere, İrlanda, Danimarka-1973)

Avrupa Birliği'nin kurucu ülkeleri AET'yi oluşturan ilk 6 ülke olan Fransa, Almanya ve İtalya ile Benelux ülkeleri olarak bilinen Belçika, Hollanda, Lüksemburg'dur. Bu ilk 6 ülkeye katılmak isteyen ilk ülke EFTA'nın kurulmasına öncülük eden İngiltere olmuştur. İngiltere topluluğa katılmak için başvurusunu 10 Ağustos 1961 tarihinde yapmıştır. Fakat zamanın Fransa

Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle bu başvuruyu veto etmiştir (GÜRLÜK & TURAN, 2013).

İngiltere Avrupa Toplulukları' na ikinci başvurusunu 10 Mayıs 1967 tarihinde İrlanda ile beraber yapmıştır. Hemen ardından 11 Mayıs 1967'de Danimarka da Avrupa Toplulukları' na başvuruda bulunmuştur. Norveç de aynı yıl içerisinde, 21 Temmuz 1967 tarihinde başvuruda bulunmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle; İrlanda, Danimarka ve Norveç'in üyeliklerini veto etmediğini fakat İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na katılmasının topluluğun yapısal değişikliğe uğrayacağını belirtmiştir. De Gaulle'e göre İngilizlerin Topluluğa katılması, Avrupa Topluluğu'nun niteliğini değiştirerek bir serbest ticaret alanına dönmesine neden olacaktır. De Gaulle 27 Kasım 1967'de yaptığı açıklamada İngiltere'nin ikinci başvurusunu da veto etmiştir (TATOĞLU, 2006, s. 58).

İngiltere'nin tam üyelik başvurusunun iki kez veto edilmesinin siyasi ve ekonomik olmak üzere iki sebebi vardır. Siyasi neden Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün İngiltere'ye duyduğu antipatidir. General De Gaulle'ün, II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline karşı koymak için hazırladığı donanma İngilizler tarafından batırılmıştır. Bu durum De Gaulle'ün İngilizlere antipati duymasına neden olmuştur. Ekonomik neden ise AET bütçesinin yeniden yapılandırılması sırasında ülkeler arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ile ilgilidir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 303).

De Gaulle'ün Fransa Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa etmesinin ardından 1969 Lahey Zirvesi'nde İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile katılım müzakereleri başladı. Görüşmeler 23 Haziran 1971'de Lüksemburg'da tamamlanırken beş yıllık bir 'geçiş süresi' benimsendi. Avrupa Toplulukları' na giriş, 28 Ekim 1971 tarihinde

Avam Kamarasında onaylanarak kabul edildi. Katılım Anlaşması da 22 Ocak 1972'de Brüksel'de imzalandı. İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de benzer anlaşmalar imzalanarak Avrupa Toplulukları'na üye ülke sayısı 6'dan 10'a yükseldi. 10 Mayıs 1972'de İrlanda'da, 2 Ekim 1972 tarihinde Danimarka'da yapılan halk oylamalarında 'evet' oyları çoğunluk sağladı. Fakat Norveç Hükümeti, 9 Ekim 1972 tarihinde katılımın onaylanmasına ilişkin yasayı Parlamento'ya sunmaktan vazgeçti. İngiltere, İrlanda, Danimarka 1 Ocak 1973'te Avrupa Topluluklarına üye oldu. (AKTAŞ, 2019). Böylece 1 Ocak 1973 tarihinden itibaren Avrupa Toplulukları'na üye sayısı 6'dan 9'a yükseldi. Norveç ise halk oylaması sonucu Birliğe katılımı reddederek topluluğun dışında kalmıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 8).

1.3.2. İkinci Genişleme (Yunanistan-1981)

Avrupa Toplulukları bir yandan petrol krizi nedeniyle ortaya çıkan durgunluk ve sorunlarla diğer yandan birinci genişlemeyle beraber gelişen sorunlarla uğraşırken, aynı zamanda yeni genişleme taleplerine de cevap vermek zorundaydı (AKTAŞ, 2019, s. 177).

AET'de ikinci genişleme güneye doğru yaşanmıştır. Yunanistan 1 Ocak 1981'de Topluluğa tam üye olarak katılmıştır. Yunanistan'ın AET'ye ilk başvurusu 1959 yılında olmuştur. Gerçekleştirilen görüşmeler sonunda Yunanistan ile Topluluklar arasında 9 Temmuz 1961 tarihinde bir ortaklık anlaşması imzalanmıştır. 1 Kasım 1962 tarihinde yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre, Yunanistan 22 yıl sonra Topluluğa tam üye olabilecekti. Yani Antlaşma, Yunanistan'ı belli süreler sonunda tam üyeliğe hazırlayacaktı (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 306).

1967 yılında Yunanistan'da meydana gelen askeri darbe nedeniyle ilişkiler dondurulmuştur. Çünkü Avrupa Birliği kendisine sivil bir muhatap aramaktadır. Yunanistan, demokratik rejimin yeniden kurulması ile 12 Haziran 1975 tarihinde Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon 29 Ocak 1976 tarihinde konuyla ilgili hazırladığı raporu yayımlamıştır. Raporda Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle Birliğe katılımının uygun olmadığı ifade edilmiştir. Bu görüşe rağmen Avrupa Birliği-Yunanistan ilişkileri ivme kazanmış ve 27 Temmuz 1976 tarihinde katılım müzakereleri başlatılmıştır. Yunanistan'ın Birliğe dahil olmasının demokrasinin gelişimini olumlu şekilde etkileyeceği düşünülmüş ve katılım süreci üye ülkeler tarafından desteklenmiştir.3 yıl süren görüşmeler neticesinde Yunanistan 1 Ocak 1981 tarihinde Avrupa Topluluğu üyesi olmuştur. Topluluğun üye sayısı Yunanistan'ın da tam üye olmasıyla birlikte 10'a yükselmiştir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 8).

1.3.3. Üçüncü Genişleme (İspanya, Portekiz-1986):

İspanya ve Portekiz, topluluğa üçüncü genişleme dalgasında dahil olan ülkelerdir. Topluluğa ilk kez 1962 yılında başvuruda bulunmuş olsalar da her iki ülkenin de demokrasiden uzak yönetim şekilleri nedeniyle üyelik başvuruları kabul edilmemiştir. İlk başvurudan yaklaşık 16 yıl sonra tam üyelik görüşmelerine başlanmış ve bu süreç 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in Birliğe katılımı ile sonuçlanmıştır. Bu genişlemeyle birlikte 1986 yılında Avrupa Topluluğu 12 üyeli hâle gelmiştir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 9).

Yunanistan'a göre daha fazla nüfusa sahip olan bu ülkelerin Topluluklara getirecekleri yük nedeniyle görüşmeler daha fazla zaman almıştır. İspanya ve Portekiz'in üyelikleri oldukça tartışmalı

bir sürecin sonunda gerçekleşebilmiştir. Bunun nedeni, iki ülkenin de üyeliğe başvurdukları 1970'lerde hem siyasi hem ekonomik olarak az gelişmiş durumda olmalarıydı. AT'nin İspanya ve Portekiz'in üyeliği konusunda tereddütleri vardı. Bunun nedeni ise bu ülkelerin AB'ye üye oldukları takdirde gerek tarım alanında gerekse işçilerin serbest dolaşımı konusunda üye devletlere ekonomik açıdan yük olabilecekleri endişeydi (AKTAŞ, 2019, s. 181).

AB'nin üçüncü genişlemesinin, ikinci genişleme ile iki benzer özelliği vardır. Bu benzerliklerden ilki, her iki genişlemenin de Avrupa'nın güneyine doğru olmasıdır. İkinci benzerlik ise ekonomik gelişmişlik düzeyleri diğer ülkelere göre düşük olan iki ülkenin bu ülkelerde demokrasi ve barışın gelişmesi gibi daha çok siyasi nedenlerle Topluluğa kabul edilmeleridir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015).

1.3.4. Dördüncü Genişleme (Avusturya, Finlandiya, İsveç -1995)

Avrupa Birliği'nin dördüncü genişlemesi Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyeliği ile olmuştur. AB, bu ülkelerin tam üye olmalarından önce, 3 Kasım 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi ile zorunlu olarak genişlemiştir. Bu genişleme, üye sayısının artmasına neden olmamış; ancak daha geniş bir Almanya, topluluk içinde yer almıştır. Birleşme sonrasında Doğu Almanya da gümrük birliği sürecine dahil olmuştur. Doğu Almanya'nın üçüncü ülkelerle ticaretinde Topluluk kuralları uygulanmaya başlanmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015).

Avrupa Topluluğu dördüncü genişlemesini ekonomik anlamda daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumlarının daha iyi

işlediği kabul edilen Avusturya, Finlandiya ve İsveç ile gerçekleştirmiştir. 1989'da Avusturya, 1991'de İsveç ve 1992'de ise Finlandiya üyelik için başvuruda bulunmuştur. Bu üç ülke için de müzakerelere 1 Şubat 1993 tarihinde başlanmıştır. Üye ülkelerle son derece ortak değerlere sahip olmaları ve ekonomik açıdan daha iyi olmaları sebebiyle üyelik süreci 13 ay gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır. 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla üye sayısı 15'e yükselen Avrupa Topluluğu sosyoekonomik açıdan güç kazanmıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 9).

Avrupa Parlamentosu, 4 Mayıs 1994 tarihinde aldığı karar doğrultusunda İsveç, Norveç, Finlandiya ve Avusturya'ya Topluluğun kapılarını açmıştır. Fakat Norveç'te yapılan halk oylamasında hayır oylarının çoğunlukta olması nedeniyle bu ülke tam üye olamamıştır. Avusturya, İsveç ve Finlandiya'da yapılan halk oylamalarında elde edilen sonuçlar neticesinde bu ülkeler 1 Ocak 1995 tarihinde Topluluğa tam üye olmuşlardır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 311).

İsveç'in Avro Alanı'na girmeyi kabul etmemesinin dışında İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın ekonomik gelişmelerini tamamladıktan sonra Avrupa Birliği'ne katılmaları sorunsuz şekilde gerçekleşmiştir (AKTAŞ, 2019, s. 187).

1.3.5. Beşinci Veya Büyük Genişleme (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-2004)

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi neticesinde Avrupa Birliği'nin en geniş katılımlı genişlemesi

yaşanmıştır. Kopenhag Zirvesi'nde Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile yürütülmekte olan müzakereler sonuca ulaşmıştır. Bu 10 aday ülke 1 Mayıs 2004 tarihinde Birlik üyesi olmuşlardır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 9).

Beşinci genişlemede Avrupa Birliği'ne katılan 10 yeni ülke sayesinde Birlik sınırları Doğu'ya doğru genişleyerek, Rusya'ya kadar uzanmış oldu. Yeni üyelerin çoğu Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden oluşmaktadır. Güney Kıbrıs ve Malta'nın başvuruları 1990 yılında, diğer sekiz ülkenin başvuruları ise 1995-1996 yıllarında gerçekleşmiştir. Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs ile müzakereler 1998 yılının Mart ayında, diğer ülkelerle 2000 yılının Mart ayında başlatılmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015).

Bu genişleme, hem aday ülkelerin nicelik ve nitelikleri bakımından hem de Avrupa bütünleşmesinin erişmiş olduğu derinlik açısından daha önce gerçekleşen genişlemelerden çok farklı olmuştur. Bu nedenle hem aday ülkeler hem de Avrupa Birliği açısından zor geçen sancılı bir süreç olmuştur (AKTAŞ, 2019, s. 189) .

Beşinci ve en büyük genişleme olan bu genişleme AB Komisyonu'ndaki üye sayılarında da değişikliğe neden olmuştur. Komisyon'un üye sayısı 20'den 25'e yükselmiştir. Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya ve İtalya'nın üye sayıları iki olan üye sayıları bire inmiştir. Bu genişleme AB'nin sosyoekonomik yapısı üzerinde de farklı etkiler doğurmuştur (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 337).

1.3.6. Altıncı Genişleme (Bulgaristan ve Romanya-2007)

Bulgaristan ve Romanya'nın katılım antlaşmaları Lüksemburg'da 25 Nisan 2005 tarihinde imzalanmıştır. Bu iki ülke ile 2000 yılında başlayan üyelik müzakereleri 2004 yılının Aralık ayında tamamlanmıştır. Müzakerelerin tamamlanmasına rağmen reform sürecinde bazı eksikliklerin olması bu ülkelerin tam üyeliğinin 2007 yılına ertelenmesine yol açmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 353).

Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla birlikte AB'ye üye ülkelerin sayısı 27'ye yükselmiştir. AB'nin gelişimine paralel olarak genişleme politikası ve üyelik için gerekli koşulları da değişmiş, üyeliğin gerektirdiği sorumluluklar arttıkça yeni üye olacak ülkelerin önündeki engeller artmıştır. Fakat genişleme Avrupa Birliği'nin hâlâ en önemli dış politika aracıdır ve uluslararası sistemdeki artan gücünün temelidir (AKTAŞ, 2019, s. 192).

Bu iki ülkenin 2000 yılında başlayan üyelik müzakere süreci 2004 yılının Aralık ayında tamamlanmış ve üyelikleri de 1 Ocak 2007 tarihinde gerçekleşmiştir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 10).

1.3.7. Yedinci Genişleme (Hırvatistan-2013)

1 Haziran 2000 tarihli Feria Zirvesi'nde Balkan ülkelerinin AB'ye potansiyel adaylıkları kabul edildi. Yugoslavya'nın dağılmasının akabinde AB, Hırvatistan ile İstikrar ve İş birliği Antlaşması'nı 2001 yılında imzalamıştır. Hırvatistan, 21 Şubat

2003'te AB üyeliği için başvuruda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu, Hırvatistan'a 1 Ocak 2004'te aday ülke statüsü verilmesini önermiştir. Konsey de 1 Haziran 2004 tarihinde yaptığı açıklamada Hırvatistan'ın aday ülke olduğunu bildirdi. 1 Şubat 2005 tarihinde İstikrar ve Ortaklık Antlaşması yürürlüğe girdi.

Üyelik müzakere sürecine 3 Ekim 2005'te Türkiye ile beraber başlayan Hırvatistan, 9 Aralık 2011'de Katılım Antlaşması'nı imzaladı. AB'nin Hırvatistan ve Türkiye'ye yönelik AB şartlılığı politikası daha önceki Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine uygulanan politikalardan son derece büyük farklılıklar göstermektedir (USUL , 2008, Cilt:5, Sayı:17, s. 118). Hırvatistan ve Türkiye ile tam üyelik müzakereleri aynı tarihte başlamıştır fakat Hırvatistan, siyasi engellere takılmayıp tarama sürecini tamamlamıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013).

Katılım müzakerelerini 30 Haziran 2011 tarihinde tamamlayan Hırvatistan, müzakereler sırasında iki önemli sorun yaşamıştır. Bu sorunlardan birincisi, Hırvatistan'ın Lahey'de bulunan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ile yeterli düzeyde iş birliği sağlamaması nedeniyle Avrupa Birliği tarafından eleştirilmesi idi. İkinci sorun ise AB üyesi olan komşusu Slovenya ile aralarında yaşanan sınır anlaşmazlığı sorununu kısa sürede çözememiş olmasıydı (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 355).

Avrupa Komisyonu, 12 Ekim 2011'de Hırvatistan'ın üyelik şartlarını yerine getirdiğini açıklamıştır. Hırvatistan'ın AB'ye katılımı 1 Aralık 2011 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda ve 5 Aralık 2011'de AB Genel İşler Konseyi'nde onaylanmıştır. Hırvatistan, 9 Aralık 2011'de AB'ye Katılım Antlaşması'nı imzalamıştır. Hırvat halkı 22 Ocak 2012 tarihinde gerçekleştirilen

referandumla AB'ye katılımı onaylamıştır. Katılım Antlaşması, 9 Mart 2012 tarihinde Hırvatistan Parlamentosu tarafından da onaylanmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 355).

Hırvatistan, 6 yıl süren müzakereler sonucunda 1 Temmuz 2013 tarihinde Avrupa Birliği'nin 28. Ülkesi olarak Birliğe dahil olmuştur (AKTAŞ, 2019, s. 194).

1.3.8. Adaylar ve Potansiyel Adaylar

Avrupa Birliği'nin genişleme politikası kapsamında yedi ülke daha yer almaktadır. Türkiye, Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Bosna Hersek aday ülke konumunda bulunmaktadır. Kosova ise potansiyel aday ülke statüsündedir. 2009 yılında üyelik başvurusunda bulunan, 2010 yılında da müzakerelere başlayan İzlanda ise 2015 yılında üyelik için yaptığı başvuruyu geri çekmiştir. Bu aday ve potansiyel aday ülkeler gerek kendi içlerinde yaşadıkları demokratikleşme, ekonomik sıkıntılar gibi sorunlar gerekse komşu ülkelerle yaşadıkları sorunlar nedeniyle AB'ye üyelik için hâlâ çabalama aşamasındadırlar (AKTAŞ, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ' NİN TARİHİ VE GELİŞİMİ

2.1. ATATÜRK'ÜN BATIYA BAKIŞI

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine değinmeden önce Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Batıya bakışını açıklamakta yarar vardır. Türk toplumunda geçen yüzyılda Tazminat ile başlayan Batıya açılma ve Batılılaşma fikri, Atatürk'ün çizdiği çerçeve içinde Cumhuriyetin de kabul ettiği ve önem verdiği ilkelerden biri hâline gelmiştir. Büyük önder, Türkiye'nin ileri uygarlık düzeyine ulaşmasında, askerlik hayatı boyunca savaştığı Batılı ülkelerin yaratmış olduğu uygarlığın dışında kalmasını hiçbir zaman istememiştir (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak, 2013, s. 1).

Atatürk, 29 Ekim 1923 tarihinde Fransız yazar Maurice Pernot'a verdiği demeçte şunları söylemiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997):

"Kabul etmelisiniz ki, doğuda yaşamayı seçmeye mecbur olduğumuz için, ırkımızın beşiği ile ilgili olması nedeniyle mümkün olduğu kadar yakın batıyı bir yerleşim yeri seçtik. Fakat vücutlarımız doğuda ise fikirlerimiz batıya doğru yönelik kalmıştır. Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye'de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete gitmek arzu edipte Batıya yönelmemiş millet hangisidir?"

Günümüzde olduğu gibi 1920'lerde de çağdaş uygarlık denildiğinde akla Batı gelmekteydi. Atatürk, bir an önce çağdaş uygarlık olarak kabul edilen Batı (günümüzün AB ülkeleri) ile olan

bağların ve ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan bir liderdi. Kurmuş olduğu genç Cumhuriyetin sağlam temeller üzerine oturması için Batı ile olan ilişkilerin arttırılması ve geliştirilmesi O'nun temel amaçlarından biriydi (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkamaz Sokak, 2013, s. 2).

2.2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHİ

Cumhuriyetin kurulduğu tarihten günümüze kadar Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren iki temel ilke vardır. Bunlardan ilki statükoculuk, ikicisi ise Batıcılıktır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Batı tipi devlet sistemi ve hukuk düzenini benimsemeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Batı merkezli uluslararası örgütlenmeler içinde yer alarak Batı'ya yönelme hedefini somutlaştırmıştır. Bu doğrultuda Batıda demokrasi ve insan hakları için mücadele eden Avrupa Konseyi'ne üye olan Türkiye, askeri ve ekonomik iş birliği amaçlayan örgütlenmelere de duymuş olduğu yakınlık neticesinde NATO'ya kuruluşundan üç yıl sonra katılmıştır (ÜLGER, Avrupa Birliği Rehberi 2011, 2010, s. 143).

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine tarihsel bağlamda bakılacak olursa, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'nin Batı dünyası ile yakın ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Türkiye her daim güçlü bir Avrupa yönelimi ile Batı değerlerini desteklemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilatı (OECC), Avrupa Konseyi, Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD), NATO ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı gibi Batılı kurumların aktif bir üyesi olmuştur. Türkiye'nin bu çerçevede stratejik hedefi Avrupa Birliği üyesi olmaktır (BAĞCI, 2018, s. 18).

Türkiye'nin Avrupa Birliği macerası, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye başvuru yapmasıyla başlamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahale bu süreçte ilk engel olmuştur (FERİDUNOĞLU, 2017, Nisan, s. 48). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin başladığı 1959 yılı Demokrat Parti Hükümeti dönemi idi. AB, Türkiye ve Yunanistan'ı topluluğa üyelik için başvuruya davet etti. Türkiye ve Yunanistan, Batı Bloğu tarafından Soğuk Savaş dinamikleri çerçevesinde birlikte ele alınan ve Avrupa'nın güneydoğu kanadının güvenliği için iş birliğine ihtiyaç duyulan ülkelerdi. Ekonomik açıdan zayıf olan bu iki ülkenin Sovyet etkisinde kalmamaları için ekonomik olarak desteklenmeleri gerekiyordu. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ile girilen rekabet ve AET'nin ihtiyaç duyduğu pazarın sağlanması gibi nedenler de bu listeye eklenebilir (DOĞAN E. , 2016, s. 39).

Demokrat Parti Hükümeti Yunanistan'ı boş bırakmama, Avrupa'da kurulan uluslararası örgütlerin üyesi olma ve Batı bloku dayanışmasını güçlendirme gibi dış politika ile ilgili nedenlerle ayrıca buna ek olarak ekonominin ihtiyacı olan dış kaynakların temin edilebilmesi amacıyla AET'ye üyelik başvurusu için çalışmalara başlamıştır. Demokrat Parti Hükümeti'nin, 1960 yılında darbe ile devrilmesi sonucunda AET'ye üyelik konusu sekteye uğramıştır. Seçimler yapıpı CHP'nin de içinde bulunduğu koalisyon hükümeti kurulduğunda İsmet İnönü'nün karşısına çıkan önemli dış politika dosyalarından biri de AET'ye yapılması planlanan ama darbe nedeniyle askıya alınan başvuru olmuştur. İnönü, Lozan mütarekelerini gerçekleştiren heyetin başkanı olduğu için uluslararası ekonomik ayrıcalıklar yaratan bir anlaşmayı imzalarken bunların kapitülasyonlara benzer bir etkisinin olup olmayacağı konusunda tereddüt etmiştir. İnönü'ye istenildiği zaman birlikten ayrılma şansı olduğu bilgisi verildikten

sonra İnönü bu anlaşmanın onaylanmasına olumlu baktığı söylenir (DOĞAN E. , 2016, s. 40). AET'ye ortaklık başvurusu yapan Yunanistan'ın hem Türkiye ile aynı ürünleri ihraç ediyor olması, hem de Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs ve Adalar gibi sorunların olması Türkiye'nin de AET'ye üyelik başvurusunda etkili olmuştur. Türkiye'nin, Yunanistan'ı Avrupa ülkeleri ile baş başa bırakmak istememesi de üyelik başvurusu için önemli nedenlerden biridir (AKTAŞ, 2019, s. 360).

Soğuk Savaş koşulları hem Avrupa bütünleşmesini hem de Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Uluslararası konjunktürde Türkiye, Avrupa Topluluğu'na yakınlaşmıştır. Türkiye-AT ilişkilerinin Soğuk Savaş ortamında şekillenen bu başlangıç dönemine de hükümetler arası yaklaşımın damgasını vurduğu söylenebilir. Ankara, hem Batı ittifakının parçası olma amacıyla hem de Yunanistan'ın etkisiyle siyasi ve stratejik açılardan AT'ye yaklaşmıştır (ERALP, 2013, s. 35).

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmanın Türkiye için neden bu kadar önemli olduğu konusunda şunlar söylenebilir (UYSAL, 2001, s. 142):

-Temelleri 1800'lü yıllarda atılan ve Cumhuriyetin kuruluşuyla da devam ettirilen çağdaşlaşma ve batılılaşma çabaları,

-Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidine karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlaması ve Batı'nın desteğine ihtiyaç duyması,

-Türkiye'nin ABD'den beklediği ekonomik desteği alamaması,

-AET'nin ekonomik desteğini almak,

-AET'ye üye devletlerden pazar elde etmek,

-Yunanistan'ın AET'ye üyeliği durumunda sağlayacağı faydalardan mahrum kalma endişesi.

2.4. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ

AB açısından bakıldığında da Türkiye'yi ortak olarak kabul edip yakın olmak için önemli nedenler vardır. AET'nin Türkiye'nin katılımına dair görüşleri iki resmî belgede bulunabilir. Bu belgeler Komisyonun "Türkiye'nin Talebine Dair Görüş Tutanağı" ve "İş Birliği Paketi" dir. Adı geçen belgelere göre Topluluk, Türkiye ile politik, sosyal ve ekonomik konularda yakın ilişkiler içinde bulunmaktan çıkarı olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca Türkiye'yi sahip olduğu coğrafik ve stratejik konumu nedeniyle Birlik içinde yer alması gereken bir ülke olarak görmektedir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 570).

2.5. BAŞVURU SONRASI GÖRÜŞMELER

Türkiye ile AET ilişkileri 31 Temmuz 1959 tarihinde Menderes Hükümeti döneminde, Roma Antlaşması'nın 238.maddesi uyarınca 'ortak üye' olmak için Topluluklar Konseyi'ne başvuru yapmasıyla başlamıştır. Başvurunun yapılmasından Türkiye ile AET arasında ortaklık yaratan Ankara Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen 4 yıllık sürede yapılan görüşmeler üç dönemden oluşmaktadır (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, 2013, s. 7-8):

2.5.1. Birinci Dönem Görüşmeler:

28 Eylül 1959-21 Ekim 1960 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye; ortaklık ilişkisinin Gümrük Birliği üzerine kurulmasını, Birliğin 12-24 yıl içinde gerçekleşmesini, AET organlarında temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını ve nihai amacının tam üyelik olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin bu isteklerine cevap veren Topluluk, tam üyelikten önce organlara katılmanın mümkün olmadığını ifade etmiş ve gümrük birliği için Türkiye'nin öngördüğü 24 yıllık sürenin kısaltılmasını istemiştir.

2.5.2. İkinci Dönem Görüşmeler:

10-22 Nisan 1961 tarihleri arasında yapılan bu görüşmelerde Türkiye'nin Gümrük Birliğine dayanan bir ortaklık anlaşması üzerinde ısrarına karşılık Topluluk ekonomik iş birliğine önem vermek gerektiğini belirtmiştir. Bu dönemde, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmeleri üzerine dönemin Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle Türkiye ile Topluluğun ilişkilerinin dondurulması gerektiğini söylemiş ve bu konuda etkin rol izlemiştir.

2.5.3. Üçüncü Dönem Görüşmeler:

18-22 Haziran 1962 ve 20 Haziran 1963 tarihleri arasında altı defa görüşme yapılmıştır. De Gaulle'ün vetosu kaldırılınca görüşmeler başlayabilmiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkileri konusunda ne istediğinden emin ve hızlı karar alan siyasi liderlerinden biri Adnan Menderes, diğeri ise İsmet İnönü olmuştur. 1963 yılının

Mayıs ayında Ortaklık Antlaşmasını parafe ederken bir takım endişeleri olan İsmet İnönü, bürokratlarına yönelttiği "İstediğim zaman AB treninden atlayabilir miyim?" sorusuna karşılık "Evet" cevabını alınca Ankara Antlaşması'nı imzalamıştır.

2.6 ANKARA ANTLAŞMASI

Türkiye'nin AB'ye başvurusu ile 1959'da başlayan ve dört yıl süren müzakereler taraflar arasında ortaklık yaratan Ankara Antlaşması'nın 25 Haziran 1963 tarihinde parafe edilmesinin ardından 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanması ile son bulmuştur. Ankara Antlaşması, taraf devletlerin iç hukuklarının öngördüğü prosedüre göre onaylanmasının ardından 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 9-11). Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye- Avrupa Birliği ilişkileri eskiye göre daha somut ve resmi bir şekilde gelişmeye devam edecektir (ÖZER, 2009, Cilt:16, Sayı:1, s. 92).

Türkiye ve Topluluk arasında ortaklığı öngören Ankara Antlaşması'nın tam adı "Türkiye ile AET arasında bir Ortaklık Yaratan Antlaşma" `dır. Ortaklık antlaşması, Topluluk ile Topluluğa üye olmayan bir ülke arasında yapılan ve nihai hedef olarak o ülkenin tam üyeliğini veya o ülke ile Topluluk arasında Gümrük Birliği kurulmasını amaçlayan antlaşmadır. Ankara Antlaşması ile Türkiye, AET'ye "ortak üye" olmuştur (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 571). Ankara Antlaşması'nın hükümlerine göre artık Avrupalı bir devlet olarak tanınan Türkiye'nin tam üyelik şartlarını yerine getirmesi durumunda Topluluğa tam üye olacağı belirtilmiştir (MÜFTÜLER BAÇ, 2009, s. 26). Ortaklık Antlaşması'nın gümrük birliği, emeğin serbest dolaşımı ve mali yardım olmak üzere üç temel dayanağı vardır (CAVLAK, 2018, s. 35).

Ankara Antlaşması sonrasında Türkiye ile Topluluk arasında sağlanan ortaklık neticesinde ortak organlar oluşturuldu. Bu ortaklık ilişkisinin karar organı "Ortaklık Konseyi" dir. Bu konseyde; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nden üyeler, Topluluğa üye olan devletlerin hükümetlerinden üyeler, Topluluk Konsey ve Komisyonu üyeleri görev almaktadır. Ortaklık Konseyinde kararlar oy birliğiyle alınmaktadır. Ortaklık Konseyi'nin çalışmaları için ön hazırlık yapan Ortaklık Komitesi adında bir yardımcı organı vardır (KOÇ, 2001, s. 9).

Türkiye'nin 1959 yılında yaptığı AET başvurusundan, 1964'te Ankara Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen süreçte Topluluğa üye ülkelerin Türkiye'nin tam üyeliği konusunda düşünceleri de önemli bir konudur. Bu konuya değinirken o dönemdeki Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. 1957 yılında Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanan Roma Antlaşması ekonomik anlamda bir Gümrük Birliğinden çok da ileri düzeyde bir antlaşma değildi. Fakat bu haliyle bile AET'ye rakip olarak İngiltere, İsveç, Norveç ve Danimarka tarafından bir serbest ticaret bölgesi olarak kurulan European Free Trade Association'dan (EFTA) daha kapsamlı ve ileri düzeydeydi. Bahsedilen yıllarda Avrupa ülkelerinde demokratik rejimi uygulayan ülke sayısı çok azdı. Örneğin İspanya ve Portekiz'de diktatörlük rejimi uygulanıyordu ve Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri SSCB'nin baskısı altındaydı. Yani bu ülkelerin ne AET'ye ne de EFTA'ya üye olmaları mümkündü. Dolayısıyla Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu ve tam üyelik kapısı açık olmak üzere ortak üyeliğe kabul edilmeleri AET için de önemli bir konuydu (HİÇ GENCER, 2011, Sayı:25, s. 2-3)

Ankara Antlaşması'nın ilkeleri şöyle sıralanabilir (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkamaz Sokak, 2013, s. 35-36):

-Antlaşmada söz edilen amaçlara ulaşabilmek için Türkiye ile Topluluk arasında gümrük birliği oluşturmak,

-AET üyesi ülke halkları ile Türk halkı arasındaki ilişkileri güçlendirmek,

-Türk ekonomisi ile AET ekonomileri arasındaki gelişme farkını ortadan kaldırmak,

-Ekonomik yardımlar yaparak Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak,

-Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde Topluluğa tam üye olmasına yardımcı olmak,

-Roma Antlaşması'nda belirtilen ülküyü paylaşmak, barış ve özgürlüğü korumaktır.

2.6.1. Ankara Antlaşması'nın Dönemleri

Ankara Antlaşması'nın hedefi Türkiye ile Topluluk arasında bir Gümrük Birliği oluşturmaktır. Bu çerçevede, Gümrük Birliği'nin sağlanabilmesi için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç dönem öngörülmüş ve bu dönemlerin de hangi sürelerde tamamlanacağı antlaşmada belirtilmiştir (DOĞAN V. , 1999, Cilt:7, Sayı:1-2, s. 263).

2.6.1.1. Hazırlık Dönemi: 1964-1972

1964'te başlayıp beş yıl içinde tamamlanması planlanan hazırlık döneminde Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak ve topluluk ekonomisi ile Türk ekonomisi arasındaki farkları azaltmak için Türkiye'ye tek taraflı ödümler verilmiştir (KAPUSUZ, 2006, s. 47). Hazırlık döneminde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiş ve malî külfet altında kalmamıştır (ERCAN, 2018, s. 144). Prensip olarak beş yıl sürmesi öngörülen hazırlık dönemi dokuz yıla uzamıştır (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, 2013, s. 60).

Türkiye'nin ekonomisini kalkındırmak amacıyla hareket edilen bu dönemde Türkiye'ye ticari kolaylıklar sağlanmış, malî yardımlar yapılmış ve krediler verilmiştir (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 43). Topluluğun Türkiye'ye sağlamış olduğu ticari kolaylıklar şunlardır: Türkiye'nin dört temel ihracat ürünü olan fındık, tütün, kuru üzüm ve incire tarife kontenjanları tanımıştır. Diğer bazı tarımsal ve sınai ürünlere de 1967 yılından itibaren belirli kontenjanlar çerçevesinde gümrük indirimi uygulanmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 578). Türkiye'nin altyapı ve sanayi projelerinin finansmanını sağlamak amacıyla 175 milyon ECU (O dönemde Avrupa para birimi European Currency Unit idi) yardım yapılmıştır (REÇBER, 2009, s. 13).

2.6.1.2. Geçiş Dönemi: 1973-1995

Bu dönem, fiilen 1971 yılında, hukuken ise Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1973'te başlamıştır. Başka bir deyişle, Türkiye ile Topluluk arasındaki Gümrük Birliği fiilen 1971 yılında AET'nin verdiği tavizlerle hayata geçirilmiştir (KAÇAR, 2003, s. 390). Geçiş döneminde, hazırlık döneminin aksine Türkiye'ye bir takım görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.

AET, kendi görev ve sorumluluklarından ziyade Türkiye'ye de bir görev listesi vermiştir (ERCAN, 2018, s. 145).

Katma Protokol'ün TBMM'de onaylanması aşamasında Adalet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi üyeleri olumlu oy kullanmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Parti üyeleri Katma Protokole ret oyu vermiştir. Bunun nedeni olarak ise Türkiye'nin Geçiş Döneminin getireceği ekonomik yükümlülükleri üstlenemeyeceğini öne sürmüşlerdir (UYSAL, 2001, s. 143).

1973'te yürürlüğe giren Katma Protokolde, geçiş dönemine ilişkin kurallara yer verilmiştir. Katma protokolde Türkiye ile AET arasında sanayi mallarında uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına bununla beraber de Türkiye'nin AET'nin ortak gümrük tarifesine uyumuyla ilgili takvimler ve kurallara değinilmiştir (TEPELİ & AYDIN, 2015, Cilt:5, Sayı:1, s. 35).

Bu Protokolde, sanayi ürünlerini kapsayan gümrük birliğinin oluşturulmasının yanında, işçilerin karşılıklı olarak serbest dolaşımının sağlanması, tarım ürünlerinde de giderek genişleyecek olan bir tercihli ticaret rejiminin hayata geçirilmesi, belirlenecek alanlarda Türkiye ile Topluluk arasında mevzuat ve politikaların birbirine yaklaştırılması ve hizmetlerin serbest dolaşımı süreçlerinin başlatılması öngörülmüştür (ÖZER, 2009, Cilt:16, Sayı:1, s. 92).

Geçiş dönemi, tarafların beraber karar vereceği istisnalar dışında on iki yıl olarak belirlenmişti. Bu on iki yıllık süre zarfında gümrük birliğinin gerçekleşmesi öngörülmüyordu. Bu düşünceye göre Katma Protokolün Yürürlüğe girdiği 1973 yılı baz alındığında 1985 yılında Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi gerekirdi. Fakat bazı istisnai ürünler nedeniyle, ortaklık mevzuatının düzenlemelerine

paralel olarak bu süre yirmi iki yıla çıkarılmıştır (REÇBER, 2009, s. 15).

Bu süreçte tarafların amacı, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulmasıdır. Topluluk, Türkiye ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla bazı tarım ürünlerine ithal kolaylıklar sağlamanın yanında Türk sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerini ve kotaları kaldıracaktı. Türkiye'nin yükümlülüğü ise, AET çıkışlı sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini kademe kademe on iki yıllık bir süre içerisinde kaldırmaktı. Bu on iki yıllık süre, korunması gereken hassas sanayi ürünleri için yirmi iki yıla çıkarılabilecekti (ERCAN, 2018, s. 145).

Geçiş döneminde Türkiye ile Topluluk ilişkileri, 1970'li yılların başındaki gibi sorunsuz bir şekilde devam edememişti. Türkiye ile AT arasında sağlanan ve geliştirilmeye çalışılan ortaklık, 1980 yılından 1990 yılına kadar fiilen durdurulmuştur (REÇBER, 2009, s. 18). O dönemde Türkiye gerek içsel gerekse dışsal nedenlerden dolayı yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmıştır. O dönemlerde yaşanan 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın sonrasında ortaya çıkan petrol krizi, petrol fiyatlarının kısa sürede dört katına çıkması, 1974 Kıbrıs müdahalesinin ardından karşılaştığı ABD ambargosunun getirdiği sıkıntılar Türkiye'nin görevlerini tam olarak veya belirlenen tarihte yerine getirmesini engellemiştir. Bu dış faktörlerin yanı sıra Türkiye'nin içeride yaşadığı sıkıntılar da ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Ülke içerisinde yaşanan siyasi çalkantılar ve sık hükümet değişiklikleri Türkiye'yi zor duruma sokmuştur. Bu sıkıntılı süreçte Türkiye, Katma Protokol'ün 60. Maddesine dayanarak yerine getirmesi gereken yükümlülükleri zaman zaman rafa kaldırmıştır.

Bu dönemde iktidarda bulunan Ecevit hükümeti, oluşan sıkıntıları gidermek ve AT ile ilişkilerde yeni bir düzenleme

sağlamak amacıyla Türkiye'nin yükümlülüklerinin beş yıl süresince dondurulmasını önerdi (AKTAŞ, 2019, s. 372).

Geçiş döneminin en büyük sıkıntısı ise askeri yönetim olmuştur. 12 Eylül 1980'de darbe sonucu askeri yönetimin sivil iktidarı devirmesi, Türkiye-AET ilişkilerine de darbe vurmuştur. Bu olaydan sonra Türkiye-AET ilişkileri dondurulmuştur (ÜLGER, 2010, s. 144). Türkiye ile AET arasında kurulan ve daha da geliştirilmesi hedeflenen ortaklık ilişkisi 1970 ile 1980 yılları arası gerek Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi istikrarsız ortam gerek uluslararası konjonktürel nedenler dolayısıyla istenilen şekilde ilerleyememiştir. Özellikle Türkiye'de yaşanan 12 Eylül 1980 askeri darbesi nedeniyle dondurulan ilişkiler yüzünden belirli dönemlerde toplanması gereken Ortaklık Konseyi toplanamamış ve Katma Protokolün öngördüğü hükümler zamanında gerçekleşememiştir. Tüm bu sorunların üzerine bir de Yunanistan faktörü eklenince taraflar arasındaki siyasi sorunlar içinden çıkılması zor bir hâl almaya başlamıştır (ERCAN, 2018, s. 146).

Türkiye'nin içinden geçtiği bu zor süreçte 1983 yılı itibariyle olumlu gelişmeler yaşanmaya başladı. 1983 yılının Kasım ayında yapılan genel seçimleri Anavatan Partisi kazandı. Yeni hükümet serbest piyasa ekonomisini savunuyor, ekonomik liberalleşmeye gidiyordu. Dondurulan Türkiye- AB ilişkilerinin yeniden canlanması için uğraşıyordu. Türkiye'de demokratik kurumların yeniden inşası ve serbest piyasa ekonomisine geçiş adımları sayesinde ilişkiler normale dönemeye başlamıştı. İlişkilerin dondurulduğu 1980 yılından altı yıl sonra 1986 yılının Eylül ayında ilişkilerin normalleşme sürecini başlatan "AT- Türkiye Ortaklık Konseyi" toplandı (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 581).

Türkiye ve AB ilişkilerinin normale dönmeye başlaması Türkiye'nin 1960'lı yıllardan beri benimsediği AB üyesi olma fikrini başka boyuta taşımasına neden olmuştur. Yapılan seçimler neticesinde askeri hükümetin yerini sivil hükümetin almasından sonra ilişkilerin yumuşamasından umutlanan Türkiye yeni bir adım atmış ve 14 Nisan 1987'de dönemin Başbakanı Turgut Özal liderliğinde AB'ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Türkiye bu başvuruyu Ankara Antlaşması'nda öngörülen süreler tamamlanmadan yapmıştı. Tam üyelik başvurusunu AB Komisyonunda tartışılmış ve şu önerilerde bulunulmuştu (GÜRLÜK & TURAN, 2013):

- Devam etmekte olan Gümrük Birliği sürecinin tamamlanması,
- Mali iş birliğinin geliştirilmesi,
- Sanayi ve teknolojik iş birliği olanaklarının artırılması ve geliştirilmesi,
- Siyasi ve kültürel bağların derinleştirilmesi.

Türkiye'nin 1987'de yaptığı üyelik başvurusuna cevap olarak 1989'da Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, esas olarak Türkiye'nin üyeliğe uygun olduğu fakat bunun için tarafların biraz daha zamana ihtiyaç duydukları ve bu üyeliğin bir süre daha ertelenmesinin uygun olduğu, ilk etapta Gümrük Birliğinin oluşturulması gerektiği sonucuna varılmıştır (ÖZER, 2009, Cilt:16, Sayı:1, s. 93). Türkiye, AT Komisyonunun raporunu olumlu karşılamış ve Gümrük Birliği'nin, Katma Protokolde belirtildiği gibi 1995 yılında tamamlanması için çalışmalara başlamıştır (KAPUSUZ, 2006, s. 50).

2.6.1.3. Son Dönem: 1995 ve Sonrası

Ankara Antlaşması'nın 5. Maddesine göre son dönem Gümrük Birliği'ne dayanmaktadır ve tarafların ekonomik politikaları arasındaki uyumun sağlanması hedeflenmektedir. Bu maddede, son dönemin bitişine ilişkin bir süre belirtilmemiştir. Dolayısıyla Ankara Antlaşması kendisini sona erdirecek bir düzenlemeye yer vermemiştir (REÇBER, 2009, s. 18-19).

1990'ların başından itibaren tekrar canlanmaya başlayan Türkiye-AB ilişkileri neticesinde 1 Ocak 1996' da "Gümrük Birliği" gerçekleştirilmiş ve bununla beraber Ankara Antlaşması'nın son dönemine girilmiştir.

Türkiye-AT ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde yaptığı toplantıda Gümrük Birliği'ne ilişkin kural ve ilkelerin yer aldığı Ortaklık Konseyi kararları kabul edilmiştir. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin kurumsallaştırılması sürecindeki en somut gelişme olan Gümrük Birliği ile geçiş dönemi sona ermiş ve son dönem başlamıştır (ÜLGER, Avrupa Birliği Rehberi 2011, 2010, s. 145).

2.7 GÜMRÜK BİRLİĞİ

Gümrük Birliği ile Türkiye ile AB üyesi ülkelere arasında sanayi malları ile işlenmiş gıda ürünleri ticaretinde gümrük vergisi ve miktar kısıtlamaları ve tarife dışı engeller kaldırılmıştır. Ayrıca Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye, AB'nin Ortak Gümrük tarifesini uygulamaya başlamış ve ortak dış ticaret politikasına uyum hazırlıkları yapmaya başlamıştır (ÜLGER, Avrupa Birliği Rehberi 2011, 2010, s. 145).

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği temelde sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktaydı. Gümrük Birliği'nin ilk yılında AB'ye ihracatımız önceki yıla göre %4,3

oranında artarken, AB'den yaptığımız ithalat %37,2 oranında artış göstermiştir (ÇELENKOĞLU, 2000, Cilt:14, Sayı:1, s. 110). Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmadan Gümrük Birliği'ni imzalayan ilk ve tek ülkedir (ERCAN, 2018, s. 152).

Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla kabul edilen Gümrük Birliğinin Türkiye'ye getirdiği yükümlülükler şunlardır (DOĞAN V. , 1999, Cilt:7, Sayı:1-2, s. 255):

-Türkiye, birliğin Ortak Gümrük Tarifesine uymak zorundadır,

-Birliğin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu tercihli anlaşmalar rejimini kabul edecek,

-Topluluğun ticaret politikasını kabul edecek ve buna uygun hareket edecek,

-Ticaretteki teknik engelleri kaldıracak.

Gümrük Birliği sayesinde Türkiye ve Topluluk arasındaki entegrasyon seviyesi ileri bir boyuta taşınmış ve Türkiye'nin bundan sonraki çabası Ankara Antlaşması'nın 28.maddesinde (Ankara Anlaşmasınının 28. maddesine göre, "Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran antlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler) yer alan üyelik hedefini gerçekleştirmek için çalışmak olmuştur (TEPELİ & AYDIN, 2015, Cilt:5, Sayı:1, s. 38)

Gümrük Birliği yeni bir kapitülasyon antlaşması gibiydi ve şu şartları içeriyordu (ERCAN, 2018, s. 151):

-Türkiye, Gümrük Birliğine girmekle organlarında yer almadığı bir örgütün tüm kararlarına uymayı taahhüt etmiş

oluyordu. Türkiye'nin bu kararları kabul etmeme, karşı oy verme ya da erteleme gibi hakları bulunmuyordu.

-Türkiye, dış ilişkilerini belirleme yetkisini Avrupa Birliği'ne devrediyordu. Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmayan üçüncü ülkelerle yapacağı bütün antlaşmaları önceden kabul ediyordu. (16.ve 55. Maddeler)

-Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmekle herhangi bir ülkeyle Avrupa Birliği'nin bilgi ve onayı olmadan ticari antlaşma yapmamayı kabul ediyor, yapması durumunda anlaşmayı engelleme yetkisini Birliğe veriyordu. (56. Madde)

-Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmekle, Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği ile ilgili alacağı bütün kararlara paralel kanunlar çıkarmayı önceden kabul etmiştir. (8. Madde)

-Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmekle, bünyesinde hiçbir Türk hâkimin görev almadığı Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın bütün kararlarına eksiksiz olarak uymayı önceden kabul ediyordu. (64.madde)

-Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmekle, ulusal pazarını Avrupa mallarına açıyor, gümrük vergilerini sıfırlıyor ve tüm fonları kaldırıyor.

Gümrük Birliği, Türkiye için çok ağır şartlar içeriyordu ve Türk ekonomisini derinden etkiledi. Bu sebeple Türkiye, 2013 yılından beri Gümrük Birliği'ndeki bazı konuların yeniden düzenlenmesini istemektedir. Türkiye'nin düşüncesine göre dış ticaret açığının sorumlusu Gümrük Birliği'nin koşullarıdır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nde revize edilmesini istediği konular şunlardır (ERCAN, 2018, s. 152-153):

-Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşmalarından eş zamanlı yararlanmasını sağlayacak yasal düzenlemeler,

-Tarım tavizlerinin karşılıklı olarak geliştirilmesi ile hizmetler ve kamu alımları alanlarında karşılıklı açılım,

-Karayolu kotalarının kaldırılması,

-Gümrük Birliği'nin işleyişine ilişkin komitelere Türkiye'nin de katılımının sağlanması,

-Tarafların birbirlerine karşı uyguladıkları ticaret politikası önlemlerinin yeniden düzenlenmesi,

-Vize sorunu, Türkiye ile AB arasında mallar serbest dolaşımında olurken; Gümrük Birliği içinde malları tanıtmak için fuarlara gitmek, ihalelere veya iş görüşmelerine katılmak, iş anlaşması imzalamak isteyen iş adamlarına vize uygulanması Gümrük Birliği'nin ilkelerine aykırıdır. Bu sorun da çözülmelidir.

Gümrük Birliği sürecine bakıldığında hem Türkiye hem de Avrupa Birliği açısından zorlu geçtiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte Avrupa, değişen dünya düzeninde Türkiye'yi tam üye yapmadan yanında tutabilmeyi başarmıştır. Türkiye de değişen dünya düzeninde Batı blokunun dışında kalmaktan endişe duymuş ve Gümrük Birliği sürecine gözü kapalı dahil olmuştur. Bu nedenle anlaşmayı hazırlama ve imzalama sürecinde iç meselelerinin de etkisiyle gerekli pazarlıkları yapamadan ve isteklerini sunamadan kendisini Gümrük Birliği'nin içinde bulmuştur (CAVLAK, 2018, s. 45).

Gümrük Birliği'nin 1996'da yürürlüğe girmesiyle Avrupa Birliği'ne girme konusunda umutları artan Türkiye, çok geçmeden gerçekleri görmüştü. Gümrük Birliği'nin Türkiye'yi Avrupa'ya

demirleyen sağlam bir dayanak olmadığı anlaşılmıştı (UĞUR, 2007,3. baskı, s. 316).

Türkiye-AB arasındaki ilişkiler bazı nedenlerden dolayı umulduğu gibi gitmemişti. İlk neden Gümrük Birliği'nin imzalanmasından 6 ay sonra ortaya çıkan Kardak Krizi sonrası ortaya çıkan gergin ortamdır. Türkiye, Ege'de bir ada olan Kardak adasına çıkartma yaptı. Bu olayın üzerine AB tepki gösterdi ve üye ülke olan Yunanistan'ın yanında olduğunu belirtti. Yunanistan'ın da girişimleriyle 24 Temmuz 1996'da AB Bakanlar Konseyi bir karar çıkarttı. Bu karara göre krizin sorumlusu Türkiye olarak kabul edilmişti ve sorunun çözümü için Türkiye ve Yunanistan'ın La Haye Adalet Divanı'na başvurması gerekiyordu. Bu olaydan sonra Yunanistan bu durumu lehine çevirerek Türkiye-AB ilişkilerinde bir ilerleme sağlanmaması için her durumda veto hakkını kullanmaya başlamıştır. (DEMİRKIRAN, ÇİÇEK , ELTETİK, & SARIKÇIOĞLU, 2010, cilt:3, sayı:1, s. 58).

İkinci neden ise, Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin insan hakları ihlalleri yapan ve demokrasi konusunda eksik olan bir ülke olduğunu bahane ederek Türkiye üzerindeki baskı ve denetimlerini arttırmış ve Türkiye'ye olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Türkiye ile AB ilişkilerinin umulduğu gibi gelişmesini engelleyen bir diğer neden ise AB'nin kurumsallaşmaya, derinleşmeye ve genişlemeye yoğunlaşmasıydı. Bu durum, henüz katılım müzakerelerine bile başlamamış olan Türkiye'nin oldukça geri planda kalmasına neden olmuştur (DEMİRKIRAN, ÇİÇEK , ELTETİK, & SARIKÇIOĞLU, 2010, cilt:3, sayı:1, s. 58).

2.8. GÜNDEM 2000 RAPORU

Gündem 2000 raporu, 16 Temmuz 1997'de AB'nin 21.yüzyılında güçlenme ve genişleme değerlendirmeleri doğrultusunda AB Komisyonu tarafından hazırlamıştır (OĞUZ, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME YORGUNLUĞU SÜRECİNDE AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ, 2012, cilt:8, sayı:1, s. 56). AB'nin 21.yüzyıldaki gelişim çerçevesini çizen Gündem 2000 raporunda, kalkınma düzeyleri birbirinden farklı olan ve AB'ye yeni üye olma ihtimali olan ülkelerin ekonomik ve toplumsal uyum hedeflerini daha önemli hâle getirdiği vurgulanmıştır (TELLİ ÜÇLER, 2014, sayı:27, s. 209).

Soğuk Savaş'ın son yıllarında AB ile ilişkilerini geliştirmeye başlayan Doğu Avrupa ülkeleri,1990'lı yılların ortalarında birliğe katılmak için tek tek başvuruda bulunmuşlardır. Bu başvuruları değerlendiren ve AB genişleme sürecini kapsayan Gündem 2000 Raporu'nda Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2000'li yıllarda AB'ye üye olacakları doğrultusunda bir takvim belirlenmiştir (ERCAN, 2018, s. 148). Bu noktada Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne en hızlı şekilde uyum sağlamak ülkelerin üyeliğe kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 46).

Gündem 2000 Raporu'nun Türkiye ile olan kısmı ise umut verici değildir. Türkiye'yi ilgilendiren başlıklarda, Türk ekonomisinin istikrarsızlığına vurgu yapılmış ve Türkiye'nin siyasi sorunlarına yer verilmiştir. Siyasi ve ekonomik sorunlar bahane edilerek Türkiye genişlemeye dahil edilmemiştir (ÜLGER, AVRUPA BİRLİĞİ REHBERİ 2011, 2010, s. 145).

2.9. LÜKSEMBURG ZİRVESİ (12-13 Aralık 1997)

12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen zirvede, Ekonomik Parasal Birlik ile Genişleme konuları değerlendirilmiştir. Zirvede, Türkiye'nin AB'ye "üyelik için ehil" ülke olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca aynı zirvede Türkiye'yi üyeliğe hazırlamak ve AB'ye daha uyumlu hâle getirmek için yeni bir strateji öngörülmüştür. Bu strateji şunları içermektedir (İKTİSADİ KALKINMA VAKFI,1963-1999 Dönemi Ortaklıktan Adaylığa, Erişim Tarihi: 8.04.2020):

- Ankara Antlaşması Potansiyelinin geliştirilmesi,
- Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi,
- Mali iş birliği 'nin uygulamaya konulması,
- Mevzuatın yakınlaştırılması,
- Çeşitli programlara ve ajanslara katılımın sağlanması.

AB, bu zirvede Türkiye'yi de diğer adaylarla birlikte Avrupa Konferansına çağırmıştır. Ancak bununla birlikte AB'nin uzunca bir beklentiler listesi vardı. AB düzeyinde insan hakları standartları, azınlıkların haklarına saygı ve azınlıkların korunması, Yunanistan'la olan sorunun çözülmesi konusunda gerekirse Uluslararası Adalet Divanı'na başvurulması şartı, Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda bir sonuca ulaştırılması istekleri Türkiye tarafından kabul edilmemiştir (UYSAL, 2001, s. 146).

Lüksemburg Zirvesi'ndeki tutumlardan sonra 14 Aralık 1997'de yapılan bir basın toplantısında başbakan Mesut Yılmaz, Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu kestiğini ve 1998'de yapılması planlanan Avrupa Konferansı'na katılmayacağını bildirmiştir. Mesut Yılmaz, Türkiye ile AB arasındaki siyasi diyalogun bittiğini

ve zirvede Türkiye'nin Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi ile anlaşmazlıkları ile ilgili söylenenleri yok saydığını ifade etmiştir (CAVLAK, 2018, s. 45). AB ile Türkiye arasındaki siyasi diyalogun, Kıbrıs Sorunu, Türk-Yunan İlişkileri ve insan hakları dâhil olmak üzere bundan sonra Türkiye'nin iç sorunlarını kapsamayacağı belirtilmiştir. Karşılıklı ilişkilerin gergin durumdan çıkış yolunun AB'nin göstereceği siyasi iradeden geçtiği bildirilmiştir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 591).

AB Konseyi'nin Lüksemburg Zirvesi'ndeki tutumu ve kararları Türkiye'yi şaşkına çevirmişti. Çünkü o dönemde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için adaylığının çok büyük ihtimalle kabul edilmesi hatta bazı çevrelere göre AB'nin Türkiye'nin adaylığını kabul etmekten başka şansı olmadığı düşünülüyordu (AKTAŞ, 2019, s. 389).

Sonuç olarak Lüksemburg Zirvesi'nden Türkiye için çıkan sonuç, Türkiye'nin tam üyeliğe hakkı olduğu fakat, üye olmasının henüz mümkün olmadığı, üye olmak için de AB'nin öne sürdüğü şartları eksiksiz olarak kabul etmesi ve yerine getirmiş olması gerektiği (DEMİRKIRAN, ÇİÇEK , ELTETİK, & SARIKÇIOĞLU, 2010, cilt:3, sayı:1, s. 60).

Lüksemburg Zirvesi sonrasında 2 yıl boyunca AB-Türkiye ilişkileri tarihindeki en kötü dönemi geçirmiştir. Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye yapılan muamele, AB'ye bakışı derinden etkilemiş ve sonraki süreçte de sık sık gündeme gelecek olan AB'ye olan güvensizliğin tohumlarının atılmasına neden olmuştur. Lüksemburg Zirvesi, Türkiye'nin önüne konulan siyasi ve hukuki şartlar dolayısıyla AB-Türkiye ilişkileri açısından bir kırılma noktası olmuştur (CAVLAK, 2018, s. 45-46).

2.10. CARDİFF ZİRVESİ (15-16 HAZİRAN 1998)

15-16 Haziran 1998'de gerçekleştirilen Cardiff Zirvesi'nde Türkiye'nin statüsünde iyileştirmeler yapılmıştır. Türkiye'nin "üyelik için ehil olduğu" ifadesinden vazgeçilmiş ve Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye için "üyelik adayı" tanımlaması yapılmıştır (TELLİ ÜÇLER, 2014, sayı:27, s. 211-212). Buna ek olarak bu zirvede şu adımlar atılmıştır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 592):

-Komisyon'un adaylara özgü dönemsel gözden geçirme mekanizmasına Türkiye de dâhil edilmiştir.

-Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamaya yönelik "Avrupa Stratejisi" kabul edilmiştir.

-Stratejinin hayata geçirilmesi için gerekli mali desteğin bulunması istenmiştir.

Cardiff Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik adayı olduğu belirtilmiş; Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyumunu denetleyen ve diğer başlıklardaki performanslarını inceleyen "İlerleme Raporları"ndan ilki yayımlanmıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 46).

Haziran 1998'de Cardiff'de yapılan Zirvede Komisyon'un Türkiye hakkında, Türkiye-AT Ortaklık Antlaşması'nın 28'inci maddesi ve Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanan bir rapor sunması kabul edilmiştir (KARLUK, 2013, s. 497).

Lüksemburg Zirvesi'nde her aday ülke için üyelik yolundaki ilerlemelerini gösteren ilerleme raporu hazırlanmasına karar verilmişti. Hemen sonra yapılan Cardiff Zirvesi'nde Türkiye ve Kıbrıs da ilerleme raporu hazırlanacak ülkeler arasına katılmıştır. Böylece Komisyon, her yılın Ekim ayında aday ülkelerin üyelik

şartlarını yerine getirme kapasitesinin değerlendirilmesine ilişkin olarak düzenli raporlar hazırlamaya başlamıştır (KARLUK, 2008, s. 19).

15-16 Haziran 1998'de Cardiff'de yapılan zirvenin ardından yayımlanan Zirve Sonuçları Belgesi'nin Türkiye ile ilgili kısımları adı geçen belgenin "Genişleme" başlığı altında yerini almıştır (tbmm.gov.tr, Erişim tarihi: 10.04.2020, s. 6).

Cardiff Zirvesi'nde yer alan düzenlemelerle oluşan olumlu atmosfer bile, Türkiye'nin Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin ayrımcı uygulamalarını ve uğramış olduğu haksız tutumu unutması için yeterli olamamıştır. Ancak AB'nin 11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi gereğince Türkiye'yi üye adayı olarak kabul etmesi Türkiye Cumhuriyeti açısından Lüksemburg Zirvesi'ndeki olumsuzluğu giderici nitelikte olmuştur (REÇBER, 2009, s. 112).

2.11. HELSİNKİ ZİRVESİ (10-11 Aralık 1999)

Lüksemburg Zirvesi kararlarından iki yıl sonra 1999 yazında Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinde yumuşama görülmeye başlanmıştır. Komisyon'un Türkiye hakkında yeni bir açılıma hazırlandığı bilgisi alınmıştır. Türkiye'yi her anlamda sarsan 17 Ağustos depreminden sonra süreç daha da hızlanmış ve o zamana kadar Türkiye'nin üyeliğine karşı olan ülkeler arasında başı çeken Yunanistan tutumunu değiştirmiştir. Yunanistan'ın değişen tutumu neticesinde Türkiye ile ilişkileri yumuşama eğilimine girmiş ve diyalog süreci başlamıştır (ÜLGER, AVRUPA BİRLİĞİ REHBERİ 2011, 2010, s. 146). Türkiye'nin yaşadığı 17 Ağustos felaketi Yunanistan'la olan ilişkilerin yanı sıra AB ile ilişkilerinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. AB bu olay üzerine derhal 4 milyon ECU' lük yardım göndermiş ve 30 milyon ECU' lük yardımını da yaraların

sarılması sürecinde harcanmak üzere rezervine almıştır. Buna ek olarak dönemin Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreou, birbirlerini ziyaret ederek Türkiye ve Yunanistan arasında malum anlaşmazlık konuları dışında diğer alanlarda bir yakınlaşma ve iş birliği içeren süreç başlatmışlardır (CAVLAK, 2018, s. 47).

Bu dönemde AB-Türkiye ilişkilerinde yumuşamaya neden olan diğer bir neden ise 1999 yılının şubat ayında ABD istihbaratının da yardımıyla PKK lideri Abdullah Öcalan'ın tutuklanması olmuştur. Bu durumda, Güneydoğudaki silahlı çatışmayla asalak bir ilişki içinde palazlanan ve AB'ye karşı olan anti-demokratik güçlerin politika değişikliklerine ve reformlara karşı direncinin azalacağı belli olmaya başladı (UĞUR, 2007,3. baskı, s. 321).

10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, Türkiye oybirliği ile AB'ye aday ülke olarak kabul ve ilan edilmiş, diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık olarak belirtilmiştir (FERİDUNOĞLU, 2017, Nisan, s. 49).

Türkiye'ye resmen adaylık statüsünün verildiği Helsinki Zirvesi karar metninde "Türkiye, diğer aday ülkelerle aynı kriterler temelinde Birlik'e katılma ehliyeti olan bir ülkedir. Türkiye, diğer aday ülkeler gibi, bir 'katılım öncesi' stratejisinden yararlanmaktadır." İfadeleri yer almaktadır (GÜRSEL & DEDEOĞLU, 2010, s. 48).

Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye'den beklenen, reformlara ağırlık vermesi ve üyelik müzakerelerine başlamak için gerekli olan Kopenhag Kriterlerine uyumu sağlamasıydı. Avrupa Birliği'nin 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde kabul ettiği Kopenhag Kriterleri, aslında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Doğu

Avrupa ülkelerini birliğe kademeli olarak dahil etmek için hazırlanmıştı. Türkiye'nin, Helsinki Zirvesi'nde üyeliğe ehil aday olarak kabul edilmesi bu kriterleri yerine getirmesi hâlinde üyelik müzakerelerinin başlayacağı anlamına geliyordu (YETKİN, 2002, s. 41).

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye için alınan kararların en önemlileri, Türkiye'nin katılım stratejisinden faydalanacak olması ve diğer aday ülkelerle yapılacak toplantılara davet edilecek olması olarak ifade edilebilir. Türkiye'nin yapması gereken ise AB müktesebatına uyum için bir Ulusal Program hazırlamasıydı. Türkiye, katılım öncesi finansal desteklerden de yararlanacaktı. Tüm bunlar için üç aşamalı bir katılım öncesi stratejisi planlanmıştır (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 47):

-Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklentilerini açıklayacağı Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)

-Mâli unsurları kapsayan bir çerçeve yönetmelik

-Türkiye'nin, AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programı oluşturması

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi ilgilendiren 4,9 ve 12'nci maddeler şöyledir (T.C Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sayfası, Erişim: 18.04.2020):

Madde4: Avrupa Konseyi, şimdi 13 aday devleti tek bir çerçevede içeren katılım sürecinin kapsayıcı mahiyetini yeniden teyit eder. Aday devletler, üyelik sürecine eşit bir temelde katılmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Antlaşmalarda ifade edilen değerlerini ve amaçlarını paylaşmalıdırlar. Bu bakımdan, Avrupa Konseyi, anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun olarak barışçı yoldan çözümlenmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri süregiden sınır anlaşmazlıklarını ve ilgili diğer meseleleri çözmek için her türlü

gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler. Avrupa Konseyi, süregiden anlaşmazlıklara ilişkin durumu, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla gözden geçirecektir. Ayrıca, Avrupa Konseyi, Kopenhag'da belirlenmiş olan siyasi kriterlere uyumun üyelik müzakerelerinin açılması için ön şart olduğunu ve tüm Kopenhag kriterlerine uyumun AB'ye üye olarak katılımın temelini oluşturduğunu hatırlatır."

Madde9.(a) Avrupa Konseyi, 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnurlukla karşılar ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.

(b) Avrupa Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşamamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda Konsey, tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır."

Madde12: Avrupa Konseyi (AB Devlet/Hükümet Başkanları), Komisyon'un İlerleme Raporu'nda işaret edildiği üzere, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlarla aynı kriterler temelinde Birliğe katılması mukadder bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye de, mevcut Avrupa Stratejisi'ne istinaden, reformlarını teşvik etmeye ve

desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejisinden istifade edecektir. Bu çerçevede, insan hakları ile 4 ve 9(a) sayılı paragraflarda belirtilen konular başta olmak üzere, üyeliğin siyasi kriterlerini karşılama yönünde ilerleme kaydedilmesi üzerinde durularak, daha fazla siyasi diyalog söz konusu olacaktır. Türkiye, Topluluk programları ile ajanslarına ve katılım süreci bağlamında aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkanına da sahip olacaktır. Müktesebatın benimsenmesi için bir Ulusal Program'la birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir Katılım Ortaklığı belgesi, önceki Konsey Sonuçları temelinde oluşturulacaktır. Uygun izleme mekanizmaları kurulacaktır. Türkiye'nin mevzuatının ve uygulamasının müktesebatla uyumlaşmasını yoğunlaştırmak üzere, Komisyon, müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir süreç hazırlamaya davet edilir. Avrupa Konseyi, Komisyon'dan, katılım öncesi tüm AB mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için tek bir çerçeve sunmasını talep eder.

Türkiye ile AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlatan Helsinki Zirvesi'nin Türkiye'yi ilgilendiren 4,9 ve 12. Maddeleri özetle şu konuları içermektedir (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ KAPISINDA TÜRKİYE, 2002, s. 18):

-Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde AB'ye katılma aday her ülke gibi bir katılım öncesi stratejisinden yararlanacaktır.

-Türkiye, AB'nin aday ülkelerle genişleme bağlamında gerçekleştirdiği toplantılara katılacaktır. Ayrıca bir Katılım Ortaklığı hazırlanacaktır. Bu ortaklık, katılıma hazırlıkta öncelikli alanları

belirleyecek ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin bir program içerecektir.

-Türkiye için bir screening süreci (AB müktesebatının analitik olarak incelenmesi) başlatılacak ve gerekli izleme mekanizmaları oluşturulacaktır. Screening sürecinde 31 başlık bulunmaktadır.

-Türkiye adaylık döneminde AB'nin mâli imkanlarından yararlanabilecektir.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin iyileşmesinde dönüm noktası Helsinki Zirvesi olmuştur. 1999 yılının Ekim ayında Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin bundan sonra aday ülke statüsünde kabul edilmesini fakat, müzakerelere başlamak için bu aşmada kesin bir tarih verilmemesini içeren bir tavsiye kararı aldı. Komisyon'un bu kararını içeren raporunda Türkiye ile müzakerelerin ancak Türkiye Kopenhag Kriterlerini karşıladığında başlayabileceğini ve bu sürecin de yıllık ilerleme raporlarıyla takip edileceği ifade edildi. Komisyonun bu tavsiyelerini olumlu bulan 15 üye ülke lideri oybirliği ile Türkiye'yi aday ülke ilan etmişlerdir (CAVLAK, 2018, s. 47).

2000'li yıllar, Lüksemburg'da en dibe inmiş ilişkilerden sonra Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde hızlı bir yükselişi beraberinde getirmiştir. Türk-Yunan ilişkilerindeki yumuşama ve yakınlaşmaya karşın Lüksemburg Zirvesi ile Helsinki Zirvesi arasında geçen 2 yıllık süreçte ne Türkiye'nin ne Yunanistan'ın ne de AB'nin ikili sorunlarla veya Kıbrıs'la ilgili politikalarında bir değişiklik olmuştur. AB ve Yunanistan üyelik için Türkiye'nin bu konularda adım atması gerektiğini belirtiyor ama Türkiye bu konularda hiçbir şekilde taviz vermek istemiyordu. Bu sebepten Helsinki kararının 2004'te önemli bir "gözden geçirme şerhi" içermesi ve Türkiye'nin adaylık

statüsünün kabul edilmesine rağmen Helsinki kararından memnun olmaması anlaşılmayacak bir durum değildir (UĞUR, 2007,3. baskı, s. 324).

Helsinki kararının Türkiye tarafından son dakikada ve gönülsüz olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bunun sebebi ise kararda Türkiye'nin üyeliği ile Kıbrıs sorunu ve Türk- Yunan ilişkileri arasında bir bağ kurulmuş olmasıdır. Türk hükümeti yaptığı açıklamalarda Kıbrıs sorunu ve Ege politikalarının aynı kalacağını, Helsinki kararındaki dayatmaların anlamsız olduğunu belirtme ihtiyacı duymuştur (UĞUR, 2007,3. baskı, s. 324).

1999 tarihinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik görüşmelerine başlanacağı açıklandığında, her ne kadar Türkiye bu olayı bayram havasında kutlamış olsa da, Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirisi incelendiğinde Türkiye'nin adaylığının bir koşulluluk zeminine oturtulduğu görülmektedir. Türkiye'nin üyeliği için öngörülen şartlar Kopenhag Kriterleri'nin yanı sıra hem Yunanistan'la sınır sorunu ve Ege Sorunu dahil olmak üzere tüm uyuşmazlıklarını çözmesi, hem de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Kıbrıs Sorunu' nu çözmesi istenmektedir. AB ile ilişkilerin zeminine bu sorunlar yerleştirilerek bir ön koşul haline getirilmiştir (AKSU, EGE VE KIBRIS SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU, 2004, sayı:3, s. 11).

Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Helsinki Zirvesi sonrası bir basın toplantısı düzenlemiş ve Zirve'nin sonuçlarını değerlendirmiştir. Helsinki kararlarıyla Türkiye'nin üyeliğinin hiçbir koşula bağlanmadığının altını çizen İsmail Cem yaptığı açıklamada, "*Helsinki, Türkiye'nin bütün diğer adaylarla eşit koşullarda AB üyeliğine tam aday olduğunu saptamıştır, karara bağlamıştır. Bizim için asıl önemli olan budur.*" demiştir. AB'ne tam üyelik sürecinde MGK'nın korunacağını ifade etmiş ve insan

hakları, demokrasi gibi konulardaki eksikliklerin en kısa sürede giderileceğini belirtmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilişkin ifadelerin kararda yer almasının Türkiye için bir sorun olmadığını belirten İsmail Cem, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin mücadelesine devam edeceğini dile getirmiş ve "*Kıbrıs konusunda biz de haklı tezlerimizi, bundan sonra AB platformlarının içinde yapacağız. Eşit bir şekilde meselelerimizi doğrudan konuşacağız*" demiştir. AB mevzuatlarına uyum ekseninde mevzuat bazında 32 alanda çalışma içerisinde olduklarını dile getirmiştir. AB'nin hassas olduğu idam konusunda da bir açıklama yapan İsmail Cem, Abdullah Öcalan'ın idamı konusunda bir mesaj vererek idam cezalarının uygulanmasının AB'ne üyelik sürecindeki ülkeler açısından bir sorun oluşturacağını dile getirmiş, bununa Birlikte Türkiye'nin idam cezasını uygulamayacağını taahhüt etmiş bir ülke olduğunu belirtmiştir (SEVER, 1999).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsü kazanan Türkiye, AB'nin yeni genişleme stratejisine de dahil oldu. Bu doğrultuda ilk olarak, AB Komisyonu tarafından bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması gerekiyordu. Bu belge, teknik olarak AB müktesebatının üstlenilmesine ve katılım öncesi yapılması gerekenlere ilişkin kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyan bir belgeydi. Bu belgenin AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmasından sonra da Türkiye belgeye paralel olarak bir Ulusal Program hazırlayacak ve AB tarafına sunacaktı (DEMİRKIRAN, ÇİÇEK , ELTETİK, & SARIKÇIOĞLU, 2010, cilt:3, sayı:1, s. 62).

3.1. KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ (KOB)

Avrupa Komisyonu tarafından adaylığa resmen kabul edilen her ülke için Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlanır. Konsey tarafından onaylanan KOB, AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanır. Dolayısıyla AB müktesebatının bir parçası olan Katılım Ortaklığı Belgesi, aday ülkeler için bir yol haritası niteliği taşımaktadır (AKTAŞ, 2019, s. 402).

8 Kasım 2000 tarihinde açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyumu ve topluluk mevzuatının benimsenmesi için gerekli çalışmaları tamamlamasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koymuştur. Sözü edilen Katılım Ortaklığı Belgesi ile AB tarafından Türkiye'ye sağlanacak mali yardımları tek bir çatı altında toplayan "Çerçeve Yönetmelik" Mart 2001'de nihaî halini almış ve Bakanlar Konseyi tarafından kabul

edilmiştir. Belgede tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi şartı öne sürülmüştür (ÜLGER, AVRUPA BİRLİĞİ REHBERİ 2011, 2010, s. 146). Siyasal alanda Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesine yönelik reformlara örnek olarak düşünceyi açıklama, toplantı yapma ve din özgürlüğünün anayasal güvence altına alınması ile ölüm cezasının kaldırılması, hangi kökenden olduğuna bakılmaksızın bütün yurttaşların kültürel haklarının garanti edilmesi gibi yeni yasal düzenlemeler gösterilebilir (CANBOLAT, 2014, s. 279).

Katılım Ortaklığı Belgesi, adaylık sürecinin temel taşı olarak nitelenmektedir ve Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğini belirleyen bir belgedir. Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde büyük öneme sahiptir. Çünkü katılım ortaklığının başlatılmasıyla beraber, Türkiye AB'nin bazı mekanizmalarına dahil oluyor ve Birlik programlarından daha fazla yararlanıyordu. KOB' da Türkiye'nin üyelik sürecinde gerçekleştirmesi gereken reformlar ve ulaşması gereken hedefler belirtilmiştir. Bu reformlar; insan hakları, demokratikleşme, azınlıkların korunması, Kıbrıs sorununun çözümü, ekonomik konular gibi hususları içermektedir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 628-629).

2001 yılında hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi, Avrupa Birliği tarafından 2003,2005,2006 ve 2008 yıllarında tekrar gözden geçirilmiştir. Gözden Geçirilmiş KOB, Türkiye'nin önümüzdeki birkaç senede tamamlaması veya önemli derecede ilerleme kaydetmesi beklenen konular temel alınarak oluşturulmuştur (Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi, Erişim tarihi: 14.04.2020).

3.2. NİCE ZİRVESİ (7-9 Aralık 2000)

2000 yılının Aralık ayında yapılan Nice Zirvesi, Avrupa Birliği açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü Amsterdam Antlaşması'ndan beri devam eden Hükümetlerarası Konferans, Nice Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir (DEMİRKIRAN, ÇİÇEK , ELTETİK, & SARIKÇIOĞLU, 2010, cilt:3, sayı:1, s. 64).

Nice Zirvesi'nde hazırlanan kurumsal reformlar belgesinde Türkiye'nin 2010 yılına kadar tam üyeliğe hazır olacağına düşünülmediği ortaya çıkmış ve bu durum Ankara tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'nin bu tepkisi üzerine dönem başkanı Fransa, ilişkilerin yumuşatılması için girişimlerde bulundu ve 2010 tarihi nihai bildiriden çıkarıldı. Fakat ilk taslakta AB'nin 2010 planlarına Türkiye'yi dahil etmemesi, bu tarihten önce Türkiye'yi Birliğe dahil etmeme düşüncesinde olduğunu ortaya çıkarmıştır (YETKİN, 2002, s. 104).

Zirvede AB'nin genişlemesi ile ilgili olarak gerekli hukuki zemin oluşturulmuş, nitelikli çoğunluk oylama sisteminin kapsamı genişletilmiştir. AB genişleme sürecine Türkiye'nin dahil edilmemesine neden olarak ise diğer tüm aday ülkelerin katılım müzakerelerine başlamış olmasına rağmen Türkiye'nin bu aşamaya gelmemiş olmasını göstermişlerdir (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ KAPISINDA TÜRKİYE, 2002, s. 29).

Avrupa Birliği'nin birikmiş sorunlarıyla uğraştığı bu zirvede genişleme, temsil oranları, yönetimin işleyişi, örgütlenme, toplumsal güvenlik, askeri yapılanma gibi pek çok konu da ele alınmıştır. Zirve'de onbeşler, 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Konseydeki oy dağılımları, Komitelerin sayısı ve Avrupa Parlamentosu'nun üye sayısına ilişkin hesaplamalar yaptılar. Bu hesaplamalarda 12 aday ülkenin katılmasıyla 27 ülkenin yer alacağı bir genişleme perspektifi göz önünde

bulunduruldu. (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 628). Bu doğrultuda çıkarılan sonuç Türkiye için olumsuzdur. Çünkü 13 aday ülkeden 12si AB'nin genişleme programı içinde yerini almış fakat Türkiye genişleme perspektifine dahil edilmemiştir (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 8).

Türkiye, yakın gelecekte AB'nin üyesi olabilirse toprak yüzölçümü bakımından AB'nin en büyük, nüfus bakımından ise en büyük ikinci ülkesi olacaktır. Nüfus AB'yi doğrudan etkileyecek bir faktördür, çünkü AB Organlarında temsil büyük ölçüde nüfusa göre belirlenmektedir. 1 Ocak 2005 tarihinden sonra Almanya, Avrupa Parlamentosu'nda 99 milletvekiliyle temsil edilecektir. Diğer üç büyük ülke İngiltere, Fransa, ve İtalya 72 milletvekili ile temsil edilecektir. Türkiye AB'ye tam üye olabilirse Avrupa Parlamentosu'nda ve Bakanlar Konseyi'ndeki dengeler değişecektir. Böyle bir durumda Türkiye, Avrupa Parlamentosu'nda üç büyük ülkeden daha fazla sayıyla temsil edilecektir. Üyelik gerçekleştiği takdirde Türkiye, Avrupa Parlamentosu'nda Almanya'dan sonra en fazla milletvekiline sahip ülke olacaktır. Türkiye'nin AB'nin kurumsal yapısında önemli değişikliklere yol açacağı düşüncesi sebebiyle Türkiye, Nice Zirvesi'nde devre dışı bırakılmıştır (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 20-21).

3.3. KOPENHAG ZİRVESİ

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, AB Komisyonu'nun rapor ve tavsiyesine dayanarak Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiği konusunda karar verildiği takdirde, katılım müzakerelerinin başlatılacağına karar verilmiştir (AYTEKİN, ÖZTÜRK, HARNETT, & SMART, 2009, s. 21).

Kopenhag Zirvesi'nde temel konu AB'nin genişlemesiydi. Buna göre, 1997 Lüksemburg Zirvesi sonrası başlayan süreç neticesinde, 8 Doğu ve Merkezi Avrupa ülkeleri (Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Polonya, Letonya, Litvanya, Estonya ve Macaristan), Kıbrıs ve Malta olmak üzere 10 ülkenin üyelik sürecini tamamladığı görüşü bildirilmiştir. Bu ülkelerin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye katılması kararlaştırılmıştır. Avrupa Komisyonu'nun Zirveye sunmak için hazırladığı İlerleme Raporuna göre Bulgaristan ve Romanya'nın henüz üyelik için hazır olmadıkları belirtilerek üyelikleri 2007 tarihine ertelenmiştir (OĞUZ, 2012, Cilt:8, Sayı:1, s. 58).

Türkiye için, Helsinki Zirvesi kadar önemli olan Kopenhag Zirvesi sonuçları, beklentileri tam olarak karşılayamamıştır fakat, AB'ye üyelik yolunda yeni bir hedef yaratmıştır. Bu doğrultuda, Hükümetin AB'ye uyum sürecindeki çalışmaları artarak devam edecektir. (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 654)

Zirvede Türkiye'yi yakından ilgilendiren iki konu vardır. Bu konulardan biri Kıbrıs'ın, AB'nin genişleme politikasına dahil edilmesidir. 1990 yılında, Kıbrıs Rum kesiminin Avrupa Topluluğu'na başvurmasıyla Kıbrıs sorununun kritik bir döneme girmiştir. Türkiye'nin endişelendiği durum, Helsinki Zirvesi'nde Kıbrıs konusunda bir çözüm üretilmese bile bu durumun Kıbrıs'ın üyeliğine engel teşkil etmeyeceğinin belirtilmiş olmasıdır. Diğer konu ise NATO olanakları ve gücünün AB'nin Ortak Güvenlik

Savunma Kimliği adı altında kurulan Avrupa Ordusu içerisinde kullanılmak istenmesidir (OĞUZ, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME YORGUNLUĞU SÜRECİNDE AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ , 2012, Cilt:8, Sayı:1, s. 58-59).

3.4. ULUSAL PROGRAM

Avrupa Bakanlar Konseyi tarafından benimsenen Katılım Ortaklığı Belgesi'ne bir cevap niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Ulusal Program'ı 19 Mart 2001 tarihinde açıklanmıştır (REÇBER, 2009, s. 260). Bağlayıcı bir hüküm olmamakla beraber aday ülkelerin Komisyon'un hazırladığı her Katılım Ortaklığı Belgesi için bir Ulusal Program hazırlaması beklenir (AKTAŞ, 2019, s. 402).

Ulusal Program 6 ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar; "Giriş", "Siyasi Kriterler", "Ekonomik Kriterler", "Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği", "Müktesebatın Uygulanmasına Yönelik İdari Kapasite", "Reformların Mali Açıdan Değerlendirilmesi" olarak sıralanır (DEMİRKIRAN, ÇİÇEK , ELTETİK, & SARIKÇIOĞLU, 2010, cilt:3, sayı:1, s. 64).

19 Mart 2001 tarihinde TBMM tarafından onaylanan AB Müktesebatının Uygulanması için Ulusal Program, reform yapılması planlanan 113 alan belirlemiş ve bu reformları uygulamanın maliyetinin 4,2 milyar Euro olacağını saptamıştır (UĞUR, 2007,3. baskı, s. 313).

Türkiye'nin Ulusal Programı, Katılım Ortaklığı Belgesi ile büyük ölçüde paralel olmakla birlikte birebir örtüşmemektedir. KOB, aday ülkeler hakkında hazırlanmış olan yıllık ilerleme raporlarını baz alarak hazırlanırken, İlerleme Raporları ise aday ülkelerin üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için Şart olan

Kopenhag Kriterleri'ne uyumlarını ve eksiklerini ifade eden raporlardır (DEMİRAL, 2015, s. 47). Katılım Ortaklığı Belgesi yaklaşık 30 sayfalık bir belge iken Türkiye'nin Ulusal Programı 800 sayfalık oldukça detaylı bir programdır (AKTAŞ, 2019, s. 403).

Ulusal Programda anadilde eğitim, anadilde yayın ve idam cezasının kaldırılmasıyla ilgili olarak KOB' dan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ulusal Program'ın ekonomik kriterler bölümünde sosyal güvenlik, verginin adil alınması, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması gibi uygulamalara yer verilmiştir. 1999 yılında Ulusal Programın ekonomik kriterleri uygulanmaya başlanmış ancak 2001 Ekonomi Krizi nedeniyle ekonomide revizyon yapılmıştır (BALIKÇI, 2013, s. 47).

Türkiye tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklere yönelik önlemleri içeren ve gerçekleştirilmesi için bir takvim öngören Ulusal Program, 24 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye'nin bu dönemlerde kendisine verilen görevleri hızlı bir şekilde yerine getirme isteği doğrultusunda Anayasa başta olmak üzere birçok yasada Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum için değişiklikler yapması sayesinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemeler neticesinde de Komisyon tarafından Mart 2003' de yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi yayımlanmış, bunun üzerine de Türkiye de Ulusal Programını düzenleyip revize ederek 24 Kasım 2003 tarihinde Resmî Gazetede yayınlamıştır (ÜLGER, AVRUPA BİRLİĞİ REHBERİ 2011, 2010, s. 146).

Ulusal Programını 19 Mart 2001'de açıklayan Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde "Güçlendirilmiş Siyasal Diyalog ve Siyasi Ölçütler" başlığı altında yer alan Kıbrıs sorununa giriş bölümünde değinerek AB üyeliği ile Kıbrıs sorununun iki farklı konu olduğunun bir kez daha üzerinde durmuştur (FIRAT, 2004, cilt:4 , s. 62).

Ulusal Program'ın kabulünün ardından 26 Haziran 2001 tarihinde Lüksemburg'da Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 644):

-Türkiye'nin üyelik hazırlıklarına ilişkin faaliyetleri gözden geçirilmiştir.

-Ulusal Program'da sıralanan önceliklerin bir an önce yerine getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

-Türkiye'nin AB Programlarına katılımı konusunda ilerleme sağlanmıştır.

-Gümrük Birliği çerçevesinde ticari konuları görüşmek amacıyla iki ayda bir istişare mekanizması kurulmuştur.

3.5. UYUM PAKETLERİ VE İLERLEME RAPORLARI

2001-2004 yıllarında yapılan kapsamlı anayasa değişikliğinin yanında sekiz uyum paketi kabul edilmiştir. AB'ye karşı iç siyasi tartışmalara ve reform sürecine yönelik eleştirilerin olmasına rağmen savaş durumu da dahil olmak üzere idam cezasının kaldırılması, devlet güvenlik mahkemelerinin kaldırılması, kadın haklarına önem verilmesi, gayri Müslim vatandaşlarla kapsamlı diyalogun geliştirilmesi, Yargı Reformu stratejisinin benimsenmesi, insan hakları alanında kurumsallaşmanın sağlanması gibi konularda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi bu reformları önemli görmüş ve bu reformların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi için çaba sarf etmiştir (BAĞCI, 2018, s. 23).

3.5.1. Uyum Paketleri

Türkiye, insan haklarına yönelik mevzuatını AB ile uyumlaştırmaya çalışma hedefleri doğrultusunda, Ulusal Programlarda belirlenen taahhütlerin çoğunu 06.02.2002 ve 14.07.2004 tarihleri arasında yasalaştırılan dokuz uyum paketi ile gerçekleştirmiştir. AB Uyum Yasa Paketleri, Türkiye'nin insan hakları standartlarını önemli ölçüde yükseltmiştir. TC Anayasası'nda, Türk Ceza Kanunu'nda, Basın Kanunu'nda, Türk Medeni Kanunu'nda, Dernekler Kanunu'nda, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun'da, Terörle Mücadele Kanunu'nda, Askeri Mahkemelerin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da, Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Hakkında Kanun'da, Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'da ve diğer kanunlarda önemli değişiklikler yapılmıştır (EFE, AB UYUM YASALARININ TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİNE KATKILARI, 2012, Cilt:3, Sayı:4, s. 152).

AB Uyum Yasa Paketleri adıyla anılan ve aslında Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum sağlamak için çıkarılan bu yasalarla, ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, basın özgürlüğü, kişi güvenliği ve özgürlüğü, özel hayatın korunması ve kadın-erkek arasındaki eşitlik, diğer temel hak ve hürriyetler alanında AB standartlarına uyum sağlanması hedeflenmiştir (EFE, AB UYUM YASALARININ TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİNE KATKILARI, 2012, Cilt:3, Sayı:4, s. 153).

3.5.1.1. Birinci Uyum Yasaları Paketi (4744 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun):

Bakanlar Kurulu tarafından 15 Ocak 2002 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunulan "Uyum Yasaları" ile ilgili tasarı, 6 Şubat 2002 tarihinde TBMM Genel Kurulu tarafından, üzerinde önemli değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir. Bu değişiklikler 19 Şubat 2002 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 212).

Birinci Uyum Yasaları Paketinde Değiştirilen Kanunlar şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 7):

-Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu madde 107 ve 128

-Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16

-Türk Ceza Kanunu Madde 159 ve 312

-Terörle Mücadele Kanunu Madde 7 ve 8

3.5.1.2. İkinci Uyum Yasaları Paketi (4748 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun):

İkinci Uyum Yasaları Paketi, Bakanlar Kurulu tarafından 15 Mart 2002 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunulmuş ve tasarı, 26 Mart 2002 tarihinde TBMM Genel Kurulu tarafından üzerinde iki değişiklik yapıldıktan sonra kabul edilmiştir. 4748 sayılı yasa, 9 Nisan 2002 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 213).

Dernekler Kanunu ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu değiştirilmiş, sınırlamalar azaltılmıştır. İşkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği

tazminatların bu suçları işleyenlere ödettirilmesi düzenlenmiş. Siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikler neticesinde 'yasaklı dil' kavramı kaldırılmıştır (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 11).

İkinci Uyum Yasaları Paketinde değiştirilen kanunlar şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007):

-Basın Kanunu Madde 16, Ek Madde 1, Ek Madde 2

-Dernekler Kanunu Madde 4, 5, 6, 7, 11, 12, 34, 38, 43

-Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16

-Devlet Memurları Kanunu Madde 13

-İl İdaresi Kanunu Madde 29

-Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu Madde 9

-Siyasi Partiler Kanunu Madde 101, 102, 103

-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 9, 17, 19, 21

3.5.1.3. Üçüncü Uyum Yasaları Paketi (4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):

AB Genel Sekreterliği'nin hazırladığı ve Adalet Bakanlığı'nın son şeklini verdiği teklif, 3 Ağustos 2002 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. 4771 sayılı yasa, 9 Ağustos 2002 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 215).

Üçüncü Uyum Yasa Paketi ile Anayasa değişikliği çerçevesinde idam cezası kaldırılmış ve yerine müebbet ağır hapis cezası getirilmiştir. Azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinmelerinin önündeki engeller kaldırılmış, radyo ve televizyonlarda Kürtçe yayın yapılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 11).

Üçüncü Uyum Yasaları Paketinde değiştirilen kanunlar şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007):

- Basın Kanunu Madde 5, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 34, Ek Madde 3
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 327 ve 335
- Dernekler Kanunu Madde 11, 12, 15, 39, 40, 45, 46, 47, 56, 62, 73
- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 445 ve 448
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 4, 26
- Polis Vazife ve Salahiyeti Kanunu Madde 8, 9, 11, 12, 13, Ek Madde 1
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 3, 10
- Türk Ceza Kanunu Madde 159
- Vakıflar Kanunu Madde 1

-Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3

-Serbest Bölgeler Kanunu Geçici Madde 1

-Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu Madde 1, 2

-Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ve Orman Kanunu (idam cezasının kaldırılmasına ilişkin)

3.5.1.4. Dördüncü Uyum Yasaları Paketi (4778 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun)

AB'ye uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan tasarı, 3 Aralık 2002 tarihinde 58. Hükümet tarafından TBMM'ye sevk edilmiş, İçişleri Komisyonu, Adalet Komisyonu ve Anayasa Komisyonu'nda görüşüldükten sonra TBMM Genel Kuruluna Sevk edilmiştir. Genel Kurul'un 2 Ocak 2003 tarihli 17. birleşiminde ise 4748 sayılı yasa olarak kabul edilmiştir. Resmî Gazete' de yayımlandığı 11 Ocak 2003 tarihinde de yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 217).

Dördüncü Yasa Paketi ile, siyasi yasaklar yumuşatılmıştır. İşkence cezalarının para cezasına çevrilemeyeceği ve ertelenemeyeceği yönünde hükümler içeren yasalarda değişiklikler yapılmıştır (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 11).

Dördüncü Uyum Yasaları Paketinde Değiştirilen Kanunlar şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 8):

-Adli Sicil Kanunu, Basın Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Çocuk Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Damga Vergisi Kanunu, Dernekler Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu,

-Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun Madde 2

-Milletvekili Seçimi Kanunu Madde 7, 11, 39

-Siyasi Partiler Kanunu Madde 8, 11, 66, 98, 100, 102, 104,

-Türk Ceza Kanunu Madde 245

-Türk Medeni Kanunu Madde 91, 92

-Vakıflar Kanunu Madde 1

3.5.1.5 Beşinci Uyum Yasaları Paketi (4793 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan 5. tasarı, 9 Aralık 2002 tarihinde 58. Hükümet tarafından TBMM'ye sevk edilmiştir. Tasarı, 16 Ocak 2003 tarihinde Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu'nda, 20 Ocak 2003 tarihinde Adalet Komisyonu'nda görüşülmüş ve bazı değişiklikler yapıldıktan sonra TBMM Genel Kurulu'nun 23 Ocak 2003 tarihinde gerçekleştirdiği 26. Birleşiminde 4793 sayılı yasa olarak kabul edilmiştir. 4793 sayılı yasa, 4 Şubat 2003 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 220). Beşinci Uyum Yasası Paketi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına dayanarak yeniden yargılama yapılması

kararlaştırılmıştır (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 11).

Beşinci Uyum Yasaları Paketinde değiştirilen Kanunlar şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 9):

-4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Geçici Madde 2

-Ceza Muhakemeleri Kanunu Madde 327, (327/a) ve 335

-Dernekler Kanunu Madde 82

-Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 445, (445/A), 447, 448

3.5.1.6 Altıncı Uyum Yasaları Paketi (4928 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik yapılmasına İlişkin Kanun):

Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında çeşitli yasalarda değişiklik yapan 6. tasarı 12 Temmuz 2003 tarihinde 59. Hükümet tarafından TBMM'ye iletilmiştir. Tasarı, 18 Temmuz 2003 tarihinde Adalet Komisyonu'nda görüşülmüş ve bazı değişiklikler yapıldıktan sonra, TBMM Genel Kurulu'nun 19 Temmuz 2003 tarihli 96. birleşiminde 4903 sayılı yasa olarak kabul edilmiştir (REÇBER, 2009, s. 220).

Altıncı Uyum Yasası Paketi ile Terörle Mücadele Yasası'nın 8'inci maddesi kaldırılmıştır. Özel televizyonların yanı sıra TRT'nin de Kürtçe yayın yapmasına imkan verilmiştir. Çocuklara bazı isimlerin verilmesine ilişkin yasak kaldırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile diğer mahkemeler arasında olan yargılama

farklılıkları ortadan kaldırılmıştır (KARLUK & TONUS, AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ, 2004, s. 11).

Altıncı Uyum Yasası Paketi ile değiştirilen maddeler şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007):

-Adli Sicil Kanunu Madde 9

-4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Madde 1/A

-Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16

-İdari Yargılama Usulü Kanunu Madde 53, Geçici Madde 5

-İmar Kanunu Ek Madde 2

-Nüfus Kanunu Madde 16

-Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 4, 15, 32, Geçici Madde 10

-Sinema, Video, Müzik Eserleri Kanunu Madde 3, 6, 9

-Terörle Mücadele Kanunu Madde 1, 8, Geçici Madde 10

-Türk Ceza Kanunu Madde 453, 462

-Vakıflar Kanunu Madde 1

3.5.1.7. Yedinci Uyum Yasaları Paketi (4963 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun):

Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında çeşitli değişiklikler yapan 7. Uyum Yasaları Paketi 23 Temmuz 2003 tarihinde 59.

Hükümet tarafından TBMM'ye iletilmiş ve bu tasarı, TBMM İçişleri Komisyonu, AB Uyum Komisyonu ve Adalet Komisyonu'nda görüşülmüş ve TBMM Genel Kurulu'nun 30 Temmuz 2003 tarihli 113. birleşiminde 4963 sayılı yasa olarak kabul edilmiştir. Bu yasa 7 Ağustos 2003 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 223).

Yedinci Uyum Yasası Paketi ile Milli Güvenlik Kurulu'nun görev tanımı değiştirilerek yetkileri sınırlandırılmıştır. Sayıştay'ın askeri harcamaları kısmen denetlemesi sağlanmıştır. Sivillerin barış zamanı askeri mahkemelerde yargılanması kaldırılmıştır. İşkence suçlarına yargılamada öncelik tanınmış, genel ahlaka aykırı yayınların imha edilmesi uygulamasına son verilmiştir. Dernek ve vakıf kurma, gösteri düzenleme özgürlüklerine ilişkin sınırlamalar yumuşatılmıştır.

Yedinci Uyum Yasaları Paketinde değiştirilen Kanunlar şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007):

-Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usullerine İlişkin Kanun Madde 11

-Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usullerine İlişkin Kanun 1 Sayılı Cetvel

-Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Ek Madde 7

-Dernekler Kanunu Madde 1, 4, 8, 10, 16, 17, 31, 38, 83

-MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu Madde 4, 5, 9, 13, 15, 19, Geçici Madde 4

-Sayıştay Kanunu Ek Madde 12

-Terörle Mücadele Kanunu Madde 7

-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 15, 16, 17, 18, 19

-Türk Ceza Kanunu Madde 159, 169, 426, 427

-Türk Medeni Kanunu Madde 56, 64, 66, 82, 94

-Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Hakkında Kanun Madde 2

3.5.1.8. Sekizinci Uyum Yasaları Paketi (5170 Sayılı T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun):

Sekizinci Uyum Yasaları Paketi Türkiye Cumhuriyeti iç hukukunda çeşitli yasalarda değişiklik getirmiştir. Sekizinci Uyum Paketi Olarak kabul edilen 5218 Sayılı yasa 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilmiştir. 21 Temmuz 2004 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (REÇBER, 2009, s. 225).

Sekizinci Uyum Yasası ile değiştirilen Kanunlardan bazıları şunlardır (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007):

-Avukatlık Kanunu Madde 65 ve Ek 3. Madde

-Cezaların İnfazı Hakkında Kanun Madde 1, 2, 19, Ek 2, Geçici 11, Geçici 12

-Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu Madde 2

-Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 12

-Orman Kanunu Madde 110

-Terörle Mücadele Kanunu Madde 17

-Türk Ceza Kanunu'nun 46 Maddesi değiştirilmiştir

-Yükseköğretim Kanunu Madde 6

3.5.2. İlerleme Raporları

İlerleme Raporları adaylık statüsünün kazanılmasıyla birlikte hazırlanmaya başlanan belgelerdir. Avrupa Komisyonu her yıl AB'ye katılım sürecinde olan her bir aday ülke için o ülkenin üyeliğe hazırlık sürecinde kaydettiği ilerlemeleri değerlendiren bir rapor hazırlamaktadır. Aday ülkelerin AB müktesebatına ve Kopenhag Kriterlerine uyumda kaydettikleri gelişmeler değerlendirilirken, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, kamu otoritelerinin örgütlenişi ve işleyişi ile temel hakların korunması konularındaki ilerlemeleri incelenmektedir. Bu değerlendirmelerin yer aldığı İlerleme Raporları, aday ülkelerle müzakerelerin yürütülmesi ve adaylık sürecine yeni eklenen ülkeler hakkında karar alınması için Avrupa Konseyi'ne yardımcı olmaktadır (AKTAŞ, 2019, s. 405-406).

Bu bölümde, tam üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılına kadar olan ilerleme raporları incelenecektir.

3.5.2.1. 1998 İlerleme Raporu

1998 yılında Cardiff'te yapılan AB Zirvesi'nde, Komisyon'un Türkiye hakkında bir rapor sunması kabul edilmiştir. Ankara Antlaşması'nın 28. Maddesi ve Lüksemburg Kararları çerçevesinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye'ye ilişkin ilk ilerleme Raporu Aralık 1998 Viyana Zirvesi'ne sunulmak üzere hazırlamıştır (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, 2013, s. 497).

Raporun tercüme edilen metni incelendiğinde, Türkiye ile ilgili değerlendirmenin siyasi kriterler başında değinilen konular özetle şöyledir (Avrupa Komisyonu, TC Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019, s. 6-16):

-Siyasi bakımdan yapılan incelemelere bakıldığında; kamu otoritelerinin işleyişinde bazı sorunların olduğu, insan hakları ihlallerinin yapıldığı ve azınlıklara muamele konusunda eksiklerin olduğu görülmektedir.

-Türk Hükümeti'nin ülkedeki insan hakları ihlalleri konusunda mücadele etme konusundaki kararlılığı Komisyon tarafından kabul edilmektedir; fakat bu mücadelenin henüz pratikte bir karşılığı olmamıştır.

-Ordunun sivil denetiminin olmaması endişe vericidir, Türkiye 1995'te içine girdiği demokratik reform sürecini devam ettirmelidir.

-Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Güvenlik Kurulu, siyasi hayatta büyük rol oynamaktadır. Ordu sivil denetime tabi değildir.

-Komisyon'un Kıbrıs Konusundaki görüşüne göre; Türkiye, Kıbrıs Türk Toplumunun garantörü olarak Kıbrıs sorununa adil ve hakça bir çözüm bulunması için özel ilişkisini kullanmalıdır.

-Türkiye, komşu ülkelerle anlaşmazlıkların uluslararası hukuka uygun ve barışçı yollardan çözülmesi için katkıda bulunmalıdır.

3.5.2.2. 1999 İlerleme Raporu

AB Komisyonu, Türkiye ile ilgili İkinci Raporu'nu ise 13 Ekim 1999'da hazırlamıştır. 58 sayfalık bu Rapor Aralık 1999'da Helsinki

Zirvesi'ne sunulmak üzere hazırlanmıştır (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkamaz Sokak, 2013, s. 497).

1999 İlerleme Raporu'nun siyasi Kriterler açısından değerlendirilmesine bakıldığında (Avrupa Komisyonu, TC Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019, s. 8-15):

-Yapılan değerlendirmeler neticesinde Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyumu tam olarak sağlayamadığı teyit edilmiştir.

-İnsan hakları ve azınlıkların korunması konusunda ciddi eksiklikler vardır. İşkence sistematik olmasa da uygulanmaktadır ve ifade özgürlüğü yetkili makamlarca kısıtlanmaktadır.

-Milli Güvenlik Kurulu'nun siyasi yaşamdaki etkin rolü devam etmektedir.

-Yargı Bağımsızlığı konusunda bazı gelişmeler olsa da olağanüstü mahkemeler sistemi devam etmektedir.

-Hükümet ve Parlamento'nun, son zamanlarda siyasi yaşamı, adalet sistemini ve insan haklarını korunmasını düzenleyen bazı yasaların kabul edilmesi için yaptığı çalışmalar demokratikleşme yönünde önemli gelişmeler olduğunu göstermiştir.

1999 İlerleme Raporu'nda önceki raporda ifade edilen siyasi kriterlerle ilgili eksiklikler ve yapılması gerekenler konusunda bir adım daha ileri gidilerek Türkiye'nin AB'ye uyum çerçevesinde yapması gerekenler bir kez daha hatırlatılmıştır.

3.5.2.3. 2000 İlerleme Raporu

Bu rapor, Genişleme Stratejisi kapsamında hazırlanmıştır. İlerleme Raporu 2000’de Türk Toplumunda AB’ye üyelik için gerekli reformların tartışılmaya başlanmasının olumlu bir gelişme olduğu belirtilmiştir (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, 2013, s. 498).

2000 İlerleme Raporu’nun Siyasi Kriterler başlığı altında değindiği konular şunlardır (Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu, Erişim: 04.05.2020, s. 9-15):

-Son düzenli rapordan bu yana, Türk toplumunda, AB’ye katılım için gerekli olan siyasal reformlar konusunda tartışmaların başlaması önemli bir gelişmedir. Bu bağlamda iki önemli girişimde bulunulmuştur. Bunlardan ilki, “Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ve “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” gibi bazı uluslararası insan hakları belgelerinin imzalanmasıdır. İkincisi ise, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulunun çalışmasının Hükümet tarafından kısa bir süre önce onaylanmasıdır. Fakat tüm bunlara rağmen Türkiye’nin durumunda geçen yıla nazaran yaşanan gelişme hâlâ Kopenhag Siyasal Kriterlerine uyumu sağlamaya yeterli değildir.

-Demokratik sistemin temel özellikleri var olmaya devam etmektedir, fakat Türkiye demokrasi ve hukukun üstünlüğünü garanti etmek için gerekli reformları uygulama konusunda ağır davranmaktadır. AB- Türkiye ilişkileri açısından yürütmeye değişiklikler olmuştur, fakat ordu üzerinde sivil kontrol gibi bazı temel kurumsal sorunlar henüz ele alınmamıştır. Yargı konusunda cesaret verici gelişmelerden biri, devlet memurlarının yargılanmasını kolaylaştıran prosedür olmuştur. Abdullah Öcalan davası dahil, ölüm cezası infaz edilmemektedir fakat insan hakları

konusu birçok bakımdan endişe verici olmaya devam etmektedir. Konu yetkili makamlar tarafından ele alınıp çeşitli düzenlemeler yapılmış olunmasına rağmen işkence ve kötü muamelenin kökü kazınamamıştır. Türkiye, cezaevi sisteminde önemli bir reform yapmaya hazırlanmakta olsa da cezaevi koşulları düzelmemiştir. İfade, örgütlenme ve toplantı özgürlüklerinde kısıtlamalar devam etmektedir.

-Din özgürlüğü açısından gayrimüslim topluluklara yönelik benimsenen olumlu yaklaşımlar Sünni olmayan Müslümanlar dahil bütün dinsel topluluklar için geliştirilmelidir.

-Geçen yıla nazaran, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin özel durum özellikle etnik kökene bakılmaksızın bütün Türkler için kültür haklardan yararlanma söz konusu olduğunda iyileşme gösterememiştir. Nüfusun çoğunun Kürt olduğu güneydoğuda durum fazla değişmemiştir.

3.5.2.4. 2001 İlerleme Raporu

Bu Rapor diğer raporlara göre daha geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştır. AB, Türkiye'nin üyelik için yerine getirmesi gereken siyasi reformlara daha geniş çerçeveden bakmış ve yeni beklentilerini Türkiye'ye iletmıştır. 2001 İlerleme Raporu'nda önceki raporlarda yer alan reformların ne düzeyde gerçekleştirildiği incelenmiştir. Ele alınan konularda durum değerlendirmesi yapılmış ve Türkiye'nin katılım süreci çerçevesinde atması gereken adımlar belirtilmiştir (SUCU, 2016, s. 39-40).

2001 İlerleme Raporu'nun siyasi kriterlerle ilgili genel değerlendirmelerine bakıldığında (Avrupa Komisyonu, 2001, s. 13-32):

-3 Ekim 2001 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen Anayasa değişiklikleri insan hakları ve temel özgürlükler konularında güvenceleri sağlamlaştıran ve idam cezasına sınırlama getiren önemli bir adımdır.

-İfade ve düşünce özgürlüğüne ilişkin bir dizi Anayasa değişikliğinin uygulanmasını hedefleyen yeni bir mevzuat taslağı paketi sonuçlandırılmak üzeredir. Bu değişikliklere rağmen temel özgürlüklerin uygulanmasında hâlâ bazı kısıtlamalar devam etmektedir.

-İdam cezasındaki moratoryum muhafaza edilmektedir. Anayasa'nın değiştirilen 38. Maddesi idam cezasını terör suçları, savaş zamanı ve yakın savaş tehlikesi durumlarıyla sınırlamaktadır. Terör suçlarına getirilen istisna herhangi bir ön koşul getirilmesine izin vermeyen AİHS'nin 6 No'lu protokolü ile uyumlu değildir. Buna karşılık savaş suçları istisnasına 6 No'lu Protokolde izin verilmektedir. Değiştirilen bu maddenin uygulanması için Ceza Kanunu'nda değişiklikler yapılması gerekmektedir.

-Bütün Türklerin, etnik köken gözetilmeden kültürel haklardan gerçek anlamda yararlanmaları konusunda hiçbir gelişme kaydedilmemiştir.

-Önemli cezaevi reformları geliştiren Türkiye, bu reformların tam anlamıyla uygulanması için desteklenmiştir.

-Yargı sistemi reformuna başlanmıştır. Yargı bağımsızlığı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin ve Askeri Mahkemelerin yetkileri ve AİHM'nin kararlarına uyma konuları kaygı verici olmaya devam etmektedir.

-Kamu hayatında şeffaflığı sağlamak için başlatılan girişimlere rağmen yolsuzluk ciddi bir sorun olmaya devam

etmektedir. Yolsuzluk ve kara para aklamayla ilgili Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin kısa süre önce imzalanmış olması önemli gelişmedir.

-Türkiye'de demokratik sistemin temel özellikleri mevcuttur ancak, sivillerin ordu üzerindeki denetimi gibi temel konular üzerinde durulmalıdır.

-Yapılan anayasal, yasal ve idari değişikliklere rağmen, bireyleri etkilediği ölçüde insan haklarındaki mevcut durum iyileştirilmelidir.

-Bazı alanlarda gelişme gösterilmesine rağmen Türkiye hâlâ Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirememektedir. Bu nedenle reformların yoğunlaştırılması ve hızlandırılması gerekmektedir.

-Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Bu olumlu gelişmeler iki ülkenin dışişleri bakanları ve onlar tarafından ortaya konan iş birliği sayesinde olmuştur.

3.5.2.5. 2002 İlerleme Raporu

Avrupa Birliği Komisyonu, Türkiye'ye ilişkin beşinci ilerleme raporunu 9 Ekim 2002 tarihinde açıklamıştır. Bu raporda Türkiye'nin son bir yılda gerçekleştirdiği siyasi reformlar, Kopenhag katılım koşullarının yerine getirilmesi yönünde atılmış önemli adımlardır. Ekonomik kriterlere ve topluluk müktesebatına uyum konusunda da olumlu gelişmeler olmuştur. Fakat Türkiye siyasi kriterleri tam olarak karşılamamıştır ve her alanda daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 652).

2002 İlerleme Raporu'nda Türkiye'deki son gelişmelerle ilgili yapılan değerlendirmeler şu şekildedir (Avrupa Komisyonu, 2002, s. 10-11):

-Kasım 2001'de yeni bir Medeni Kanun, 2002 yılının Şubat, Mart ve Ağustos aylarında üç reform paketi kabul edilmiştir.

-TBMM tarafından Ağustos 2002'de kabul edilen reform paketinin (3. Uyum Paketi) kapsamı önemlidir. Barış zamanında ölüm cezasının kaldırılması, Kürtçe radyo ve TV yayını yapma imkanının sağlanması, ifade özgürlüğünün genişletilmesi ve Müslüman olmayan dini azınlıklara daha fazla özgürlük sağlanması yapılan değişiklikler arasındaydı.

-Türkiye ile Yunanistan ilişkileri gelişmeye devam etmektedir. Mart 2002 tarihinde iki ülkenin dışişleri bakanları Ege konusunda araştırmacı mahiyette görüşmelere başlamışlardır. Birçok ikili anlaşma onaylanmıştır.

2002 İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılamak amacıyla bir önceki rapordan sonra gerçekleştirdiği iyileştirmelerle ilgili değerlendirmeler de şu şekildedir (Avrupa Komisyonu, 2002):

-1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi, Türkiye'nin temel reformları başlatması konusunda teşvik edici olmuştur. Ekim 2001'de gerçekleştirilen anayasa reformu, Kasım 2001'de yeni bir Medeni Kanun kabul edilmesi, 2002 yılında üç reform paketinin kabul edilmesi, ölüm cezasının kaldırılması önemli adımlar olmuştur. Bu reformların gerçekleştirilmesi Türkiye'nin üyelik konusunda ciddi ve son derece istekli olduğunun kanıtı olmaktadır.

- Hapishane sistemi reformu sürdürülmüş ve fiziki koşulların iyileştirilmesi konusunda gelişme sağlanmıştır.

-Yargılama öncesi gözaltı sürelerinin azaltılması, işkence ile mücadele kapsamında önemli bir gelişme olmuştur. Ancak olağanüstü hâl bölgelerinde uzun gözaltı süreleri uygulanmaya devam edilmiştir.

-Yeni Medeni Kanun, kadın-erkek eşitliğinin artırılması ve çocukların hakları ve korunmasına yönelik hükümler içermekteydi. Türkiye, her türlü ırk ayrımcılığının önlenmesine ilişkin 1969 tarihli BM Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Fakat, sendikalar çeşitli kısıtlamalara tâbidir ve çocuk işçiliği devam etmektedir.

-Yargı sistemi reformuna devam edilmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yetki ve görevleri daraltılmış, duruşma öncesi tutuklanma süreleri azaltılmıştır. Ancak, bu mahkemelerin görev ve işlevleri hâlâ uluslararası standartlara uygun değildir.

2002 İlerleme Raporu'nun genel değerlendirmelerinde, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni karşılama konusunda önceki yıllara göre önemli ilerleme kaydettiğini, özellikle Ağustos 2002'de kabul edilen reformların çok geniş kapsamlı olduğunu fakat bunlara rağmen Türkiye'nin siyasi Kriterleri hâlâ tam olarak karşılayamadığı tespiti yapılmıştır. Bu raporda da belirtildiği gibi reformlar, temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanmaya ilişkin bazı kısıtlamalar içermektedir. İfade özgürlüğü, barışçıl toplantı özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü alanlarındaki önemli kısıtlamalar devam etmektedir (Avrupa Komisyonu, 2002, s. 37).

3.5.2.6. 2003 İlerleme Raporu

2003 yılı, Türkiye- AB ilişkilerinin en yoğun yaşandığı, AB tarafından Türkiye'ye olan ilginin arttığı, Türkiye'nin de bu ilgiye memnuniyetle cevap verdiği bir yıl olmuştur. Türkiye bu dönemde, önceki ilerleme raporlarında ve KOB 'da ifade edilen beklentileri karşılamak amacıyla çok kısa bir sürede dört uyum paketini meclisten geçirmiştir (SUCU, 2016, s. 69).

2003 yılı İlerleme Raporu, önceki yıllarla karşılaştırıldığında eksik olarak sıralanan hususların azaldığı ve daha dar bir alanı kapsadığı görülmektedir. Bu da Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyumu konusunda kaydedilen gelişmenin tespiti açısından önemlidir. Türkiye için hazırlanan raporlarla karşılaştırıldığında, Türkiye'nin siyasi kriterlere büyük ölçüde uyum sağladığı söylenebilir (KARLUK, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, 2013, s. 500).

2003 İlerleme Raporu'nun giriş bölümünde AB ve Türkiye ilişkileri kısaca özetlenmiş ve Türkiye için kritik önemde olan Aralık 2004'te yapılacak Zirve'ye ve Nisan 2003'te verilen KOB' a vurgu yapılmıştır.

2003 İlerleme Raporu'nda Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterlerle ilgili Son Gelişmeler başlığı altındaki değerlendirmelere şu şekildedir (Avrupa Komisyonu, 2003, s. 134):

-Bir yıl içerisinde, siyasi kriterlere uyum sağlamak için farklı alanlarda değişiklik yapan dört uyum paketi kabul edilmiştir. Bu değişiklikler daha çok özgürlük ve insan hakları gibi hassas konularda gelişmeler sağladığı için Türkiye açısından oldukça önemli adımlardır.

-Türk Hükümeti'nin amacı, Komisyon'un gelecek yıl olumlu bir değerlendirme yapmasını sağlamak amacıyla Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmek ve 2004'te yapılacak olan Zirvede Türkiye ile Katılım Müzakerelerinin başlatılmasına yönelik kararlar alınmasını sağlamaktır.

Genel olarak, Raporun Son Gelişmeler kısmında Türkiye'nin siyasi reformları uygulamada ilerleme kaydettiği değerlendirilmiştir ve bu konudaki memnuniyetler dile getirilmiştir.

2003 İlerleme Raporu'nun Siyasi Kriterlerle ilgili değerlendirmeler kısmı daha geniş kapsamlıdır (Avrupa Komisyonu, 2003, s. 9-38):

-Bu Rapor döneminde, Türk Hükümeti, Siyasi Kriterleri yerine getirmek için önemli reformlar yapmış, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa standartları düzeyinde yararlanmaları için yapılan reformların etkili şekilde uygulanması için önemli adımlar atmışlardır.

-Yargının bağımsızlığının ve etkinliğini artırılması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Askeri mahkemelerin sivil yargılamaya yetkisi kaldırılmıştır.

-Türkiye, Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi'ni onaylamıştır. 1 Ocak 2004 itibarıyla Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu üyesi olacaktır. Fakat yapılan bu girişimlere rağmen yolsuzluk ileri düzeyde varlığını sürdürmektedir.

-İşkence ve kötü muamele ile mücadele konusunda ilerlemeler kaydedilmiş, Türk hukuk sistemi Avrupa standartlarına yaklaşmış ve işkencenin boyutu azalmıştır.

-Toplantı, gösteri yürüyüşü özgürlüğü alanlarında birçok sınırlandırma kaldırılarak önemli ilerleme sağlanmıştır.

-Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılan değişiklik sayesinde Siyasi Partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır.

-Türkçe dışındaki dillerde eğitim, radyo ve televizyon yayıncılığı üzerindeki yasağın kaldırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır.

-Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir.

-Genel olarak Türkiye, geride bırakılan on iki ay içinde Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin kullanımının temel çerçevesinin belirlenmesi, sivil-ordu ilişkisinin Avrupa'daki uygulamalara yaklaştırılması gibi konular başta olmak üzere bu İlerleme Raporu'nda altı çizilen sorunlara öncelik vermelidir.

-Türkiye, Kıbrıs konusunda kapsamlı bir çözüm sağlamaya yönelik çabalara destek vermektedir.

3.5.2.7. 2004 İlerleme Raporu:

Avrupa Komisyonu, Türkiye hakkında 2004 İlerleme Raporu'nu 6 Ekim tarihinde Etki Raporu ve Komisyon Tavsiyesi ile birlikte yayımladı. Komisyon bu raporda, Türkiye'nin kriterleri büyük ölçüde karşıladığını belirterek, Birliğe katılım için gerekli müzakerelerin başlatılması tavsiyesinde bulunuyordu (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 680).

2004 İlerleme Raporu, Türkiye için dönüm noktası olabilecek müzakere tarihi kararının alınacağı Aralık 2004 Brüksel Devlet ve Hükümet Başkanları-Konseji Zirvesi'nden önceki rapor olması açısından önemlidir. Bu Raporun önceki raporlardan temel farkı,

Türkiye'nin siyasi kriterler kapsamında gerçekleştirdiği uyum paketleri, Anayasa değişiklikleri, yeni kanunlar ve yapılan siyasi reformların uygulamadaki başarısı da dâhil olmak üzere; yasama, yürütme ve yargı faaliyetleri olarak tümünün genel bir değerlendirmesinin yapılmasıdır (SUCU, 2016, s. 73-74).

2004 İlerleme Raporu'nun Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterlerle ilgili genel değerlendirmelerine bakıldığında karşımıza çıkan değerlendirmeler şunlardır (Avrupa Komisyonu, 2004):

-Türkiye, yeni reform paketleri, anayasal değişiklikler ve Yeni Ceza Yasası'nın kabul edilmesi yoluyla birçok alanda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Siyasi reformlardaki bu ilerlemelerin daha fazla pekiştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu görüş, temel özgürlüklere saygı gösterilmesi, kadın hakları, sendikal haklar, azınlık hakları ve gayrimüslim toplulukların karşılaştığı sorunlar dâhil olmak üzere insan haklarının korunması ile ilgili hükümlerin güçlendirilmesi ve tam olarak uygulanmasını kapsamaktadır.

-Askeri otorite üzerinde sivil denetimin güçlendirilmesi, yasaların ve adli uygulamaların reformlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. İşkence ve kötü muameleye karşı sıfır hoşgörü politikası güçlendirilmelidir. Yolsuzlukla mücadelede kararlılık devam etmelidir. Güneydoğuda durumun normale döndürülmesi süreci; yerlerinden edilmiş kişilerin dönüşü, Kürtlerin hak ve özgürlüklerini tam olarak kullanabilmeleri için gerekli koşullar oluşturulmaya devam edilmelidir.

-Geliştirilmiş siyasi diyalog konusunda Yunanistan'la ilişkiler olumlu şekilde gelişmiştir. İkili antlaşmalar imzalanmış ve güven artırıcı önlemler alınmıştır. Kıbrıs konusunda, BM Genel

Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapalı bir çözüm bulmasına yönelik çabaları desteklenmiştir.

- Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi, Haziran 2004'te yapılan toplantısında, Türkiye'ye Ankara Anlaşması'nın yeni Üye Devletlerin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanması amacıyla Topluluk ve 25 üyesi adına Komisyon'la müzakereler yapması çağrısında bulunmuştur.

3.6. MÜZAKERELER VE ÜYELİK SÜRECİ

Avrupa Birliği ve aday ülke arasındaki müzakereler, Hükümetlerarası Konferansın toplanmasıyla başlar. Hükümetlerarası Konferanslar müzakere sürecinde en az toplanan heyettir. Hükümetlerarası Konferans, aday ülkenin Baş Müzakerecisi ile AB üyesi Hükümet Temsilcileri arasında yapılır. Müzakere sürecinde çıkan sorunları çözmek gibi işlevleri vardır (MUMCU, 2005, sayı:8, s. 175).

2000'li yılların başında yoğun şekilde sürdürülen reformlar ve meclisin kabul ettiği uyum paketleri ile Kopenhag Kriterlerini yeterince yerine getirdiği kabul edilen Türkiye'ye 2004'te yapılacak olan Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin başlaması için 3 Ekim 2005 tarihi verilmiştir (LAHİ, 2010, Sayı:23, s. 5). Bu gelişmeler kimi kesimlere göre müzakere sürecinin hızlı ilerleyeceğini düşündükleri için önemli adımlar gibi görünmekteydi, kimi kesimlere göre yerinde saymaktan başka bir şey değildi.

Müzakerelerin başlama tarihinin kesinleşmesi önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bunun nedeni, o güne kadar müzakerelere başlayan bütün ülkelerin bu süreci üyelikle sonuçlandırmış olması ve Türkiye'nin de artık bu yola girdiğine

inanması ve en nihayetinde mutlaka üye olacağını önündeki beklentisidir. Fakat Türkiye'nin kendini bu beklentiye fazla kaptırmaması gerektiği, bildirgenin ilerleyen paragraflarında görülmektedir. Buna göre, müzakerelerin beklenen sonucu üyeliğin gerçekleşmesidir, fakat müzakereler doğaları gereği 'ucu açık' süreçlerdir. Başka bir deyişle, Türkiye'ye ve Türkiye'nin üyeliğine muhalif çevrelere, bu müzakerelerin üyelikle sonuçlanmayabileceğini hatırlatıyorlar. 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan zirvenin Sonuç Bildirgesine göre Türkiye müzakere sürecini başarıyla tamamlasa bile üye olmak zorunda değildi, bu durumda ilişkilerin 'ayrıcılık ortaklık' şeklinde sürdürülebileceği belirtiliyordu (CAVLAK, 2018, s. 49-50).

Müzakere süreci beş aşamadan oluşmaktadır. Müzakereler ilk olarak bir 'tarama' süreci ile başlamaktadır. Tarama Sürecinin bitmesinin ardından bir 'müzakere pozisyonları' hazırlanmaktadır. Hazırlanan müzakere pozisyonlarının AB Dönem Başkanlığına sunulmasından sonra müzakereler açılmakta ve süreç takip edilerek gereken işlemlerin yerine getirilmesinin ardından müzakereler kapatılmaktadır. Son olarak hazırlanan 'Katılım Antlaşması' onaya açılmaktadır (SAYIN, 2016, cilt:19, sayı:2, s. 50).

3.6.1. Brüksel Zirvesi

Helsinki Zirvesi'nden sonra, Uyum Paketleri sayesinde önemli siyasi ve idari reformlar gerçekleştirilmiş ve 2004 yılı İlerleme Raporu'nda AB Komisyonu, Türkiye'nin üyelik için gereken şartları önemli ölçüde gerçekleştirdiği yönünde değerlendirmelerini AB Konseyi'ne sunarak müzakerelerin başlatılması tavsiyesinde bulunmuştur. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Zirvesi'nde, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin belirtilen çerçevede dahilinde 3 Ekim 2005 tarihinde

başlatılması kararına varılmıştır (BAYAR & ÇALIŞKAN, 2007, s. 26).

2004 Brüksel Zirvesi öncesinde ve sonrasında Türk kamuoyu, AB'ye üyelik konusuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle iç politikada oldukça fazla referans noktası olarak görülen AB'ye tam üyeliğe Türk halkı ilk aşamada büyük ilgi göstermiştir. Fakat yaşanan süreçte bu ilgi gittikçe azalmıştır (KODAMAN, KANAT, SARAÇ, İLBOĞA, & ESER, 2008, Sayı:17, s. 202).

16-17 Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin başlaması kararı oybirliğiyle alınmıştır. 'Müzakere Çerçeve Belgesi' ise 3 Ekim 2005 tarihinde kabul edilmiştir. Böylece Konsey, Komisyon ve Parlamento'nun tavsiyelerine uymuş, üç AB Organının da olumlu oy vermesi sonucu uzlaşa sağlanmıştır (KARAKAŞ, 2007-2008 , Cilt:4, Sayı:16, s. 30).

Brüksel Zirvesi, Türkiye ile müzakerelerin başlaması konusunda hayati kararı verecek siyasi karar toplantısı olmuştur. Komisyon raporunun da ışığında üç ana konu Brüksel Zirvesi öncesinde basına sızmış ve tartışmaların bu başlıklar çerçevesinde şekilleneceği ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Kıbrıs konusudur. İkincisi, Türkiye için düşünülen 'kalıcı koruma hükümleri' ve 'özel düzenlemeler' türü ayrımcılık gözetilen mekanizmalardır. Üçüncüsü ise müzakere sürecinin tam üyelikle olan bağlantısıdır. Bu üç konu Brüksel'deki tartışmaların odağını oluşturmuştur (BABAÖĞLU, 2005, Cilt:1, Sayı:1 , s. 76).

Brüksel Zirvesi sonunda yayımlanan Sonuç Bildirgesi'nde aşağıdaki hususlar yer almaktadır (DURA, ATİK, & DUMRUL, 2015, s. 679-680):

-AB Konsey'i Türkiye'nin reform sürecinde gösterdiği ilerlemeleri takdirle karşılamaktadır. Konsey, Türk hükümetinin Kopenhag Kriterlerini karşılama yolundaki çabalarından memnun olduğunu belirtmektedir.

-Fakat gerçekleştirilen çalışmaların uygulamaya yansıtılması önemlidir. Avrupa Birliği şu hususlarda Türkiye'ye yardım etmeye devam edecektir:

Yargının bağımsızlığı ile işleyişinin güçlendirilmesi,

Temel özgürlüklerin uygulanmasının geliştirilmesi,

Sivil- asker ilişkileri ile Güneydoğu Anadolu'daki mevcut durumun Avrupa'daki uygulamalarla uyumlaştırılması.

-AB Konseyi, AB Komisyonu raporu ve tavsiye kararına dayanarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verildiği takdirde, Türkiye ile üyelik müzakerelerine en kısa sürede başlanacaktır.

-Konsey, Türkiye'yi Topluluk adına Komisyon ve 25 üye ülkeyle, Ankara Antlaşması'nın, yeni ülkelerin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanmasına ilişkin müzakereleri tamamlamaya hazır olduğunu göstermeye davet eder. Bu ifadeyle, Avrupa Konseyi, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin de diğer yeni üyelerle birlikte Türkiye- AB Gümrük Birliği'ne dahil edilmesi yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunmaktadır.

Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiğine karar verilerek, katılım müzakereleri fiilen başlamadan önce, Türkiye'nin Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin

protokolü imzalaması durumunda 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilmiştir. Türkiye, 29 Temmuz 2005 tarihinde protokolü imzalamış ve GKRY'yi tanımadığını belirten altı maddelik bir deklarasyonu AB Dönem Başkanı'na göndermiştir. Bu gelişmeler sonucunda Avrupa Birliği Komisyonu, Türkiye'ye ilişkin Müzakere Çerçeve Belgesi'ni hazırlamıştır. Bu belge Avrupa Birliği Konseyi tarafından onaylanmıştır. Bundan sonraki süreç, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında zorlu geçecek olan müzakere sürecidir (KILIÇ, 2006, s. 172).

3.6.2. Ankara Antlaşması Ek Protokolü'nün İmzalanması (30 Temmuz 2005)

Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye için ağır şartlar içeren rapor ve kararların kabulünden sonra 3 Ekim 2005 müzakere tarihi olarak kabul edilmiş, bu sonuç hem Türk Hükümeti yetkilileri hem de kamuoyu tarafından büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmelerden dört ay sonra 17 Mart 2005'te Brüksel'de toplanan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nde, ardından da Ankara'da yapılan Türkiye-AB Troyka toplantısında siyasi konular başta olmak üzere Türkiye-AB ilişkileri değerlendirilmiştir. AB tarafı müzakere şartlarını yerine getirmek için gerekli adımları zaman kaybetmeden atmaya başlamış ve AB Dışişleri Bakanları 13 Haziran 2005'te Lüksemburg'da toplanarak Ankara Antlaşması'nı, Kıbrıs Rum Kesimini de kapsayacak şekilde genişleten protokolü onaylamıştır (ÇAKMAK, 2014, s. 183).

Kıbrıs meselesi, müzakere sürecinde de Türkiye'nin karşılaştığı temel sorunlardan biri olmuştur. Türkiye, Gümrük Birliği'ne bütün üyelerin dahil edilmesini öngören ek protokolü, Kıbrıs da dahil olmak üzere imzalamış, fakat henüz uygulamaya

koymamıştır. AB'ye göre Türkiye ek protokolü imzaladığı için limanları ve hava limanlarını Kıbrıs gemilerine ve uçaklarına açmakla yükümlüdür. AB, Türkiye'ye Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıması için baskı yaparken, diğer taraftan da Ada'daki askeri varlığın sona erdirilmesi ile Türk liman ve hava limanlarının imzalanan Ankara Antlaşması Ek Protokolü gereğince Kıbrıs Cumhuriyeti'ne açılması için uyarıda bulunmaktadır (SAYIN, 2016, cilt:19, sayı:2, s. 58).

Türkiye-AB ilişkilerinin temelini oluşturan Ankara Antlaşması'nın son genişlemede AB üyesi olan 10 ülkeyi de kapsayacak şekilde genişletilmesini sağlayan Ek Protokol'ün Türkiye tarafından imzalanması Hükümete yönelik tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Bu tepkiler sonrasında Hükümet, uluslararası yasal geçerliliği olmayan bir deklarasyon yayınlarak, 'Ek Protokolü imzalamasının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanıdığı anlamına gelmeyeceğini' ilan etmiştir (SUCU, 2016, s. 81).

3.6.3. 3 Ekim 2005 Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlaması

17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin şartları yeterince yerine getirdiğini kanaatine varan AB'nin 25 üye devletinin hükümet ve devlet başkanları, en üst siyasi organ olarak Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini gerçekleştirmek amacıyla 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlanacağını beyan etmişlerdi. Bu çerçevede 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetler Arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Aynı gün Türkiye için

Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır (KESKİN, Doğru Sayılan Yanlılarla Avrupa Birliği, 2008, s. 135).

Müzakerelerin hangi usul ve esaslar çerçevesinde yürütüleceğini düzenleyen Müzakere Çerçeve Belgesi'ne göre müzakereler üç temel unsur üzerinden yürütülmektedir (Türkiye-Avrupa Birliği Katılım Müzakereleri, 2019):

-Kopenhag Siyasi Kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi,

-AB Müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması,

-Sivil toplum diyalogunun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi.

Avrupa Birliği Başkanlığı, bu 3 temel unsur çerçevesindeki tüm çalışmaları farklı mekanizmalar kurarak koordine etmektedir.

(AKSU, EGE VE KIBRIS SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU, 2004, sayı:3)

Müzakere Çerçeve Belgesi'ne göre Türkiye'nin AB'ye girebilmesi için iki şartı yerine getirmesi gerekmektedir (DEMİRAL, 2015, s. 73):

-Ankara, 2006'nın sonuna kadar Gümrük Birliği çerçevesinde deniz ve hava limanlarını Kıbrıs'a açmalı ve katılım müzakerelerinde Kıbrıs'ı tanımalıdır. Bu şartın haklı bir nedeni mevcuttur. Aday bir ülkenin, AB üyesi bir ülkeyle çatışma içinde olduğu sürece AB'ye giremeyeceği AB kurucu antlaşmalarında açıkça yer almaktadır.

-Türkiye'nin AB'ye olası bir katılımı ancak, 2014 sonrasına ilişkin mali perspektiflerin kabulünden sonra mümkün olacaktır.

Bunun anlamı da Türkiye'nin AB'ye üyeliği en erken 2014-2015'de mümkün olabilecektir.

Görüldüğü gibi bu süreçte, üyelik ve müzakere şartları Türkiye açısından ağırlaşmıştır. Türkiye'nin AB ile yürüteceği bu müzakere süreci Türkiye'nin Kıbrıs ve Ege uyuşmazlıklarına ilişkin dış politikalarını zora sokmaktadır. AB'nin Türkiye için öngördüğü üyelik müzakere sürecinin başarıyla sonuçlanması ekonomik ve siyasi koşulların tam olarak sağlanmasının yanında ayrıca Kıbrıs ve Ege konularında da ilerleme sağlanmasına hatta bu sorunların çözüme ulaştırılmasına bağlıdır (AKSU, "Türkiye - Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları", 2007, s. 29).

3.6.4. Müzakere Fasılları

3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'nin AB'ye üyelik müzakereleri başlamış ve yine aynı tarihte Müzakere Çerçeve Belgesi kabul edilmişti. Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri Müzakere Çerçeve Belgesi kapsamında 35 fasıl üzerinden yürütülmektedir. Fasıllar, aday ülkelerin AB Konseyi tarafından belirlenen açılış kriterlerini yerine getirme durumuna göre açılır ve Konsey tarafından belirlenen kapanış kriterlerini yerine getirenler geçici olarak kapatılırdı. Sadece bir ülkenin bile olumsuz görüşte bulunması fasılların açılmasını veya kapanmasını engelleyebilmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019).

Katılım sürecindeki Türkiye-AB müzakere fasılları (GÜRLÜK & TURAN, 2013, s. 49):

1) Malların Serbest Dolaşımı

- 2)İşçilerin Serbest Dolaşımı
- 3)İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi
- 4)Sermayenin Serbest Dolaşımı
- 5)Kamu Alımları
- 6)Şirketler Hukuku
- 7)Fikri Mülkiyet Hukuku
- 8)Rekabet Politikası
- 9)Mali Hizmetler
- 10)Bilgi Toplumu ve Medya
- 11)Tarım ve Kırsal Kalkınma
- 12)Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- 13)Balıkçılık
- 14)Ulaştırma Politikası
- 15)Enerji
- 16)Vergilendirme
- 17)Ekonomik ve Parasal Politika
- 18)İstatistik
- 19)Sosyal Politika ve İstihdam
- 20)İşletme ve Sanayi Politikası
- 21)Trans Avrupa Ağları
- 22)Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

- 23)Yargı ve Temel Haklar
- 24)Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 25)Bilim ve Araştırma
- 26)Eğitim ve Kültür
- 27)Çevre
- 28)Türkiye'nin Tüketici Sağlığının Korunması
- 29)Gümrük Birliği
- 30)Dış İlişkiler
- 31)Dışişleri ve Güvenlik Politikası
- 32)Mali Kontrol
- 33)Mali ve Bütçesel Hükümler
- 34)Kurumlar
- 35)Diğer Konular

Müzakerelerin ilk adımını tarama toplantıları oluşturmaktadır. İlk tarama toplantısı 20 Ekim 2005'de 'Bilim ve Araştırma' faslı için, son tarama toplantısı da 13 Ekim 2006'da 'Yargı ve Temel Haklar' faslı için yapılmıştır. Tarama süreci devam ederken, 12 Haziran 2006'da Hükümetlerarası Konferans'ta 'Bilim ve Araştırma' faslı müzakerelere açılmış ve fasıl geçici olarak kapatılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019).

Müzakereye Açılan 16 fasıl şunlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019):

25)Bilim ve Araştırma (Müzakerelere geçici olarak kapanmıştır) (Avusturya, 12.06.2006)

20)İşletme ve Sanayi Politikası (Almanya, 29.03.2007)

18)İstatistik (Almanya, 26.06.2007)

32)Mali Kontrol (Almanya, 26.06.2007)

21)Trans Avrupa Ağları (Portekiz, 19.12.2007)

28)Tüketicinin ve Sağlığının Korunması (Portekiz, 19.12.2007)

6) Şirketler Hukuku (Slovenya, 17.06.2008)

7)Fikri Mülkiyet Hukuku (Slovenya, 17.06.2008)

4)Sermayenin Serbest Dolaşımı (Fransa, 19.12.2008)

10)Bilgi Toplumu ve Medya (Fransa, 19.12.2008)

16)Vergilendirme (Çek Cumhuriyeti, 30.06.2009)

27)Çevre (İsveç, 21.12.2009)

12)Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı (İspanya, 30.06.2010)

22)Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu (Litvanya, 05.11.2013)

17)Ekonomik ve Parasal Politika (Lüksemburg, 14.12.2015)

33)Mali ve Bütçesel Hükümler (Hollanda 30.06.2016)

AB Konseyi ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin siyasi nitelikli engellemeleri nedeniyle 14 fasıl bloke edilmiştir. 11 Aralık 2006 tarihinde gerçekleştirilen AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde alınan karar gereğince Ek Protokolün uygulanması 8 fasıl için açılış kriteri, diğer tüm fasıllar için kapanış kriteri olarak belirlenmiştir. Bu nedenle Bilim ve Araştırma faslından sonra müzakerelere açılan hiçbir fasıl, geçici olarak bile kapatılamamıştır. Bu kararda, "Konsey, Türkiye, Gümrük Birliği'ni Kıbrıs da dâhil olmak üzere on üye ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten AB-Türkiye Ortaklık Antlaşması'nın Ek Protokolü'nde yer alan taahhütlerini yerine getirene kadar, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne getirdiği kısıtlamalarla ilgili sekiz fasılın müzakerelerinin askıya alınmasına ve diğer fasılların kapanmasına karar verilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019).

11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi Kararı Çerçevesinde Askıya Alınan Fasıllar (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019):

- 1) Malların Serbest Dolaşımı
- 3) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
- 9) Mali Hizmetler
- 11) Tarım ve Kırsal Kalkınma
- 13) Balıkçılık
- 14) Taşımacılık Politikası
- 29) Gümrük Birliği
- 30) Dış İlişkiler

Ayrıca, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 8 Aralık 2009 tarihli Genel İşler Konseyi toplantısında 6 fasılda ilerleme kaydedilmesini tek taraflı olarak bloke ettiğini ve ilişkilerin normalleşmesi şartına bağlı olduğunu beyan etmiştir.

GKRY'nin tek taraflı bloke ettiği fasıllar (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019):

2)İşçilerin Serbest Dolaşımı

15)Enerji

23)Yargı ve Temel Haklar

24)Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

26)Eğitim ve Kültür

31)Dış Güvenlik ve Savunma Politikası

Türkiye için 33 fasıldaki tarama süreci 2006 yılında sona ermiş olmasına rağmen, 8 faslın tarama sonu raporu Konsey'de beklemektedir. Tarama sonu raporlarının Konsey tarafından onaylanmamış olması, bu fasıllardaki muhtemel açılış kriterlerinin resmi olarak Türkiye'ye bildirilmemiş olması anlamına gelmektedir.

Konsey'de ele alınmayan tarama sonu raporları (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019):

2)İşçilerin Serbest Dolaşımı

13)Balıkçılık

14)Taşımacılık Politikası

- 15)Enerji
- 23)Yargı ve Temel Haklar
- 24)Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 30)Dış İlişkiler
- 31)Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Komasyon tarafından yapılan incelemeler neticesinde 5 fasılda 7 kapanış kriterini yerine getirdiğimiz yazılı olarak teyit edilmiştir. Bu fasıllar şunlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, 2019):

- 6)Şirketler Hukuku (1 Kapanış kriteri)
- 20)İşletme ve Sanayi Politikası (1 Kapanış kriteri)
- 21)Trans-Avrupa Ağları (1 Kapanış kriteri)
- 28)Tüketicinin ve Sağlığının Korunması (1 Kapanış kriteri)
- 32)Mali Kontrol (3 Kapanış kriteri)

Türkiye- AB arasında açılan fasılların ilerlemesine bakıldığında Türkiye'nin müzakere sürecinin ağır ilerlediği açıkça bellidir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri Kıbrıs sorunudur. Türkiye- AB ilişkilerinde sürekli var olan ve AB'nin hemen hemen tüm ilerleme raporlarında yer alan Kıbrıs sorununun tamamen çözülmeyen geçici bir ara yol bulunarak sorunun göz ardı edilmesi, bu sorunun kritik noktalarda sürekli olarak Türkiye'nin önünde engel teşkil etmesine neden olmaktadır. Kıbrıs sorununa ek olarak Türkiye'nin müzakerelerinin yavaş ilerlemesinin diğer önemli bir nedeni de Türkiye'nin reformlar konusunda eskisi kadar istekli olmamasıdır. Türkiye 2005-2011

yılları arasında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel haklar konularında güçlü reformlar yaparken, 2011 sonrası reform sürecinin duraksaması ve yavaşlaması, müzakere sürecini de olumsuz etkilemiştir.

Kıbrıs konusunun Türkiye- AB ilişkilerinde böyle karmaşık noktaya gelmesi kendi iç politik kaygıları ve gündemi nedeniyle sağlam ve kararlı bir politika üretemeyen Türkiye kadar bu konuda samimi ve dürüst davranmayan ve taraflı bir tutum sergileyen AB'nin de sorumluluğu vardır. Helsinki Zirvesi öncesi aday ilan edilmek isteyen Türkiye'nin, AB'ye güvenerek garantörlük hakkını kullanmaması sonucunda GKRY' nin AB üyesi olabilmesinin yolu açılmıştır. AB, bu süreçte Türkiye'ye garanti vererek sorunlu bir ülkeyi üye yapamayacaklarını, Kıbrıs sorununun üyelikten önce çözülmesi için ellerinde geleni yapacakları konusunda garanti vermiştir. Fakat GKRY sorun çözülmeden üye olmuştur ve Kıbrıs sorununun çözümü için Birleşmiş Milletler eski genel sekreteri Kofi Annan'ın, Rum ve Türk kesimleri halinde bölünmüş olan Kıbrıs adasının bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öneren Annan Planı, GKRY tarafından yapılan referandumla reddedilmiştir (CAVLAK, 2018, s. 52-53).

3.6.5. Müzakerelerin Hızlanması İçin Atılan Adımlar

Yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle umudunu giderek kaybeden Türkiye, müzakerelerle ilgili heyecanını her geçen sene daha da kaybetmeye başlamış ve siyasette ve kamuoyunda AB'ye karşı bir güvensizlik ortamı oluşmaya başlamıştı (CAVLAK, 2018, s. 53).

Hem Türkiye'nin hem de AB'nin üzerlerine düşen yükümlülükleri tam olarak yerine getirmemeleri, müzakereleri

yavaşlatmış ya da durmasına neden olmuştur. Her iki taraf da bu durgunluk döneminin son bulması ve müzakerelerin yeniden canlanması için yeni adımlar atmaya başlamıştır. Bu çerçevede ilk adımı atan AB Komisyonu, 12 Ekim 2011 tarihinde yayınlanan Genişleme Strateji Belgesi'nde, Türkiye ile AB arasında Pozitif Gündem oluşturulmasını önermiştir. Mevzuat uyumu, Gümrük Birliği, enerji alanında iş birliği, vize, göç, terörizmle mücadele ve siyasi reformlar gibi temel konularda çaba harcamaya odaklanmış olan Pozitif Gündem, katılım müzakerelerine bir alternatif olmayıp onları destekleyici niteliktedir (ERHAN & AKDEMİR, 2016, sayı:78, s. 19).

Pozitif Gündem kapsamında 8 müzakere faslı için çalışma grupları oluşturulmuştur. Pozitif Gündem konusuna atılan ilk adım enerji, vize muafiyet süreci ve göç konularında olmuştur. Türkiye-AB Pozitif Gündem Çerçevesinde AB ile Türkiye Arasında Güçlendirilmiş Enerji İş birliği, 14 Haziran 2012 tarihinde Stuttgart' da gerçekleştirilen toplantıda imzalanmıştır. Türkiye ile AB'nin, arz güvenliği, kaynakların çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir ve doğal kaynakların daha fazla kullanılması ve enerji verimliliği konularında benzer uzun dönemli öncelikleri bulunduğuna işaret eden iş birliği, bu alanlarda tarafların uyum içinde olmasının karşılıklı fayda sağlayacağını savunmaktadır (T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye-AB Pozitif Gündem Çerçevesinde AB ile Türkiye Arasında Güçlendirilmiş Enerji İşbirliği, 2012, s. 1).

Türkiye- AB vize muafiyeti, bu doğrultuda atılan ikinci adım olmuştur. Türk vatandaşlarına yönelik Schengen Vizesi uygulanmasının kaldırılmasını amaçlayan vize muafiyeti süreci önemli bir adım olmuştur. Vize serbestisi görüşmelerinin başlamasına paralel olarak 16 Aralık 2013 tarihinde AB ile Türkiye arasında Geri Kabul Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye ve AB

tarafından onaylanan Geri Kabul Antlaşması, 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir (GÖÇMEN, 2014, cilt:13 , no:2, s. 22).

Geri Kabul Antlaşması genel olarak şu konuları içermektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2013):

-AB ülkelerine yasadışı yollarla giden veya bu ülkelerde buldukları sırada vize süresini geçirip yasadışı duruma düşen Türk vatandaşları ve Türkiye üzerinden Antlaşmaya taraf diğer ülkelere geçiş yapmış üçüncü ülke vatandaşlarının Antlaşma şartları ve kuralları çerçevesinde Türkiye'ye geri alınmasını,

-AB üzerinden ülkemize yasadışı yollarla gelen veya Türkiye'de buldukları sırada yasadışı durumuna düşen AB üyesi ülkeler ve üçüncü ülke vatandaşlarının Antlaşma şartları çerçevesinde ilgili AB ülkesine iade edilmesini düzenlemektedir.

Müzakerelere hız verme çerçevesinde üçüncü adım ise, AB ile Türkiye arasında 29 Kasım 2015 tarihinde gerçekleştirilen zirve olmuştur. Zirvede Türkiye ile ilişkilerin üç aşamada geliştirilmesine yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin, Avrupa'ya göçmen akışını kesecek önlemleri alması durumunda Türkiye'ye 3 Milyar Euro yardım yapılması, vize kolaylıkları ve üyelik müzakerelerine tekrar hız verilmesi bu üç aşamayı oluşturmaktadır. İlk aşamada Türkiye, AB'nin sağlayacağı mali yardım karşılığında sığınmacıları ülkesinde ağırlayacak ve Yunanistan sınırını koruyacaktır (T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 29 KASIM 2015 TARİHLİ TÜRKİYE-AB ZİRVESİ BİLDİRİSİ, 2015). İkinci aşama vize serbestisini içermektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin Geri Kabul Antlaşması'nın yükümlülüklerini yerine getiriyor olması gerekmektedir. Türkiye'nin yol haritasına uyması şartıyla Mart ve

Haziran 2016'da yapılacak olan değerlendirmeler neticesinde Türkiye yükümlülüklerini tam olarak yerine getirdiği sonucuna varılırsa Türk vatandaşlarına Schengen Vizesi istenmesine son verilebileceği vurgulanmıştır (T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 29 KASIM 2015 TARİHLİ TÜRKİYE-AB ZİRVEĞİ BİLDİRİĞİ, 2015). Üçüncü aşama ise Türkiye ve AB arasındaki üyelik müzakerelerine odaklanmıştır. Bu çerçevede de AB ile üyelik müzakerelerinde ekonomik ve parasal politikaları içeren 17'nci faslın 14 Aralık 2015 tarihinde açılması kararlaştırılmıştır (ERHAN & AKDEMİR, 2016, sayı:78, s. 21).

2010 yılından itibaren fiili müzakerelerdeki sessizliği az da olsa bozan Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslının 5 Kasım 2013'te açılması ve Türkiye'nin reform sürecini yeniden canlandırma isteği 2014 yılında yeni bir strateji belgesiyle desteklenmiştir. Türkiye'nin Yeni AB Stratejisi başlıklı program 2014 yılında kabul edilmiştir. Reform sürecine hız katmayı amaçlayan strateji, her alanda AB standartlarına ulaşmayı, müzakere başlıklarında atılacak önemli adımları belirlemeyi ve Türkiye-AB arasında güçlü bir iletişim kurması hedeflemektedir (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2014).

Bu kapsamda Strateji siyasi reform süreci, katılım sürecinde sosyo-ekonomik dönüşüm ve AB iletişim stratejisi olmak üzere üç ana çalışma alanına oturtulmuştur. Bu çalışmalar çerçevesinde müzakereleri yeniden canlandıracak önemli adımlar ise AB'ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı kapsamında atılmaya başlanmıştır. Ulusal Eylem Planı ise Kasım 2014- Haziran 2015'i içeren I. Aşama ve Haziran 2015- Haziran 2019'u içeren II. Aşama faaliyetleri olarak hayata geçirilmiş ve geçirilmeyi beklemektedir (ERHAN & AKDEMİR, 2016, sayı:78, s. 21).

SONUÇ

İlişkilerin başladığı tarihten bugüne kadar olan süreçte Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri inişli çıkışlı aşamalardan geçmiş ve bugünkü konumunu almıştır. Türk toplumu, yüzünü her zaman batıya dönmek istemiştir. Osmanlı Devleti'nde Tazminatla başlayan Batılılaşma çabaları, Atatürk döneminde Cumhuriyetin de desteklediği temel aşamalardan biri olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin çağdaş dünyayla bütünleşme ve kalkınma yarışında Avrupa Birliği en önemli kuruluş olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasi, ekonomik buhrandan kurtulmak isteyen Avrupa, temelleri çok daha eskiye dayanan Avrupa Bütünleşmesi fikrini hayata geçirmeye karar vermişlerdir. 1952' de Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 1957'de Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ve EURATOM kurulmuştur. Bu antlaşmaları imzalayan ve AB'nin kurucu ülkesi olan altı ülke; Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'dur. 1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması ile Topluluk kurumsal bazda birleşerek Avrupa Toplulukları adını almıştır. Avrupa Topluluklarının genişleme kararı çerçevesinde 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda; 1981'de Yunanistan ve 1986'da İspanya ve Portekiz AT'ye üye olmuştur. 1 Temmuz 1987 tarihli Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması önemli ölçüde değiştirilmiştir. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Topluluk' a Avrupa Birliği adı verilmiş ve Roma Antlaşması ikinci defa değişikliğe uğratılmıştır. 1995 yılında da Finlandiya, Avusturya ve İsveç'in üyelikleri ile AB üyesi devletlerin sayısı 15'e yükselmiştir. 2004 yılında en büyük genişlemesini yaşayan Topluluğa Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Slovakya katılmıştır. 2007 yılında Bulgaristan ve

Romanya'nın, 2013 Yılında da Hırvatistan'ın katılmasıyla Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sayısı 28 olmuştur.

Avrupa Birliği dünyada siyasi, iktisadi ve sosyal düzeni sağlama ve koruma açısından değerlendirildiğinde ilk sırada yer alan, kendine özgü ve diğer bölgeler için de örnek teşkil eden uluslarüstü bir örgüttür. Böyle bir örgütün içinde yer almak isteyen Türkiye, uzun yıllardır çaba harcamaktadır. Türkiye, Uluslararası arenada yalnız kalmamak, Sovyet tehdidine karşı Batı'nın maddi manevi desteğini almak ve kendine ekonomik pazar sağlamak amacıyla Avrupa Birliği'ne üye olmak istiyordu.

Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Türkiye adına bu başvuruyu, dönemin Demokrat Parti lideri ve Başbakanı Adnan Menderes yapmıştır. Menderes, bu başvuruyla, Türkiye'nin Avrupa'ya ilk adımı attığını ifade etmiştir. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Söz konusu Anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin hukuki temelini oluşturmaktadır. Anlaşma'ya imza atan dönemin Başbakanı İsmet İnönü'dür. Ankara Antlaşması, hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç dönem öngörmüştür. 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolle birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiş ve "Geçiş Dönemi"ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür. Türkiye-AB ilişkileri, 1970'li yılların başından 1980'lerin ikinci yarısına kadar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı istikrarsız bir seyir izlemiştir. 12 Eylül 1980 askeri

darbesinin ardından ilişkiler resmen askıya alınmıştır. 1983 yılında Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren Türkiye'nin ithal ikameci politikaları hızla terk etmesiyle beraber, Türkiye'nin dışa açılma süreci başlamıştır. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş bulunan Türkiye-AET ilişkileri yeniden canlanmaya başlamıştır.

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, Türkiye'nin, Topluluğa katılmaya ehil olmakla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir. Bu öneriyi Türkiye de da olumlu karşılamış ve Gümrük Birliği'nin Katma Protokol'de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin "Son Dönem" ine geçilmiştir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin en önemli adımlarından biridir ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine ayrı bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi olmuştur. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir. Helsinki Zirvesi'nde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. KOB' da yer alan önceliklere yönelik hazırlanan Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde onaylanmıştır. Katılım

Ortaklığı Belgesi Avrupa Birliği tarafından belirli aralıklarla gözden geçirilmiştir. Buna bağlı olarak, Ulusal Program da güncellenmiştir.

Üyeliğin şartlarını içeren Kopenhag Kriterlerine uyumun sağlanması için demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda reformlar hız kazanmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan Uyum Yasa Paketleri hızla meclisten geçmiştir.

17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde, AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve'de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Yine aynı gün bir basın toplantısı düzenlenerek Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Müzakerelerin başladığı 2005 yılından günümüze kadar geçen sürede, 35 fasıldan sadece 16 tanesi açılabilmiştir. Bunun nedenlerinden biri, Türkiye'nin fasılların açılması için gereken şartları yerine getirme konusunda yavaş hareket etmesi ve gerekli gelişmeyi gösterememiş olmasıdır. Diğer nedeni ise, Avrupa Birliği içinde Türkiye'nin üyeliğine karşı olan görüşlerin olmasıdır. Türkiye, fasılların kapanış kriterlerini yerine getirecek ilerlemeyi gösterse bile Türkiye'nin üyeliğini istemeyen ülkeler veto hakkını kullanarak Türkiye'nin fasılları gerçekleştirmesine engel olmuşlardır.

Türkiye- AB ilişkileri uzun yıllardır inişli çıkışlı yollardan geçmiştir. İlişkilerin zaman zaman gerilip kopma noktasına gelmesinde ve müzakerelerin sonuçlanamamasında tarafların ortak sorumluluğu vardır. Avrupa Birliği müzakereler konusunda Türkiye'nin önüne Kıbrıs ve Ege Sorunu gibi aşılması zor engeller koymuş, sürekli bahaneler üretmiştir. Türkiye'den sonra başvuru yapan ülkelerin bile üyeliğe kabul edilmesi Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin taraflı davrandığını çifte standart uyguladığını düşünmesine neden olmuştur. Bu durum da Türkiye'nin AB'ye olan güvenini yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Güvenini yitiren ve umudunu kaybeden Türkiye de üyelik için gereken Kopenhag Kriterlerini

sağlama konusunda yavaş hareket etmiş, kriterlere uyum için yapması gereken reformları zamanında ya da tam olarak yerine getirememiştir.

Tüm bunlara rağmen, iki tarafın da birbirinden vazgeçmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Türkiye, Avrupa Birliği gibi dünyada siyasi, iktisadi ve sosyal düzeni sağlama ve koruma açısından değerlendirildiğinde ilk sırada yer alan, kendine özgü ve diğer bölgeler için de örnek teşkil eden uluslararası bir örgütün içinde yer almak için uzun yıllardır uğraşmaktadır. Avrupa Birliği de Türkiye'den vazgeçmek istememekte ve Türkiye'yi sahip olduğu coğrafik ve stratejik konumu nedeniyle Birlik içinde yer alması gereken bir ülke olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKSU, F. (2007). "Türkiye – Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları". M. S. EROL, & E. EFEGİL içinde, *Türkiye – AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları* (s. 25-59). Ankara: Alp Yayınları.

AKTAŞ, M. (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Bursa: Dora Yayıncılık.

AYTEKİN, S., ÖZTÜRK, M., HARNETT, P., & SMART, D. (2009). TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ. C. TOPAL içinde, *ÇOK KÜLTÜRLÜ BİR AVRUPA İÇİN TARİH VE SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ* (s. 13-26). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.

BAĞCI, H. (2018). Dönemlerle Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. İ. SAĞSEN, & M. DALAR içinde, *Avrupa Birliği'nin Uluslararası İlişkileri ve Türkiye* (s. 18). Ankara: Orion Kitabevi.

CANBOLAT, İ. (2014). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Aktüel Yayınları.

CAVLAK, H. (2018). TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİNDE KIRILMA NOKTALARI. İ. SAĞSEN, & M. DALAR içinde, *AVRUPA BİRLİĞİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE* (s. 35). Ankara: Orion Kitabevi.

ÇAKMAK, H. (2014). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Barış Kitap.

Dedeoğlu, B. (2003). *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

DİNAN, D. (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*. İstanbul : Kitap Yayınevi.

DOĞAN, E. (2016). *Avrupa Birliği*. Ankara: Alabanda Akademi.

DURA, C., ATİK, H., & DUMRUL, C. (2015). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ERALP, A. (2013). Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Tarihsel-Düşünsel Ortam ve Değişim. B. AKÇAY, & S. AKGÜL AÇIKMEŞE içinde, *Yarım Asrın Ardından Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri* (s. 35). Ankara: Turhan Kitabevi.

ERCAN, M. (2018). *Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri (İlişkilerin Tarihi-Sorunları-Kurguları-Senaryoları ve Geleceği)*. İstanbul : Efe Akademi Yayınları.

FERİDUNOĞLU, İ. C. (2017, Nisan). AB Sürecinde Türk Medyasında Etik Olgusu Değişimi. B. HERGÜNER, & E. KALKAN içinde, *Farklı Boyutlarıyla Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri (Türkiye'nin Dönüşümünde Avrupa Birliği'nin Rolü)* (s. 48). Ankara: Siyasal Kitabevi.

GÖNEN, E. (2013). Avrupa Birliği Kurumları. A. (. KAYA içinde, *AVRUPA BİRLİĞİ HAKKINDA MERAK ETTİKLERİNİZ, AVRUPA BİRLİĞİNE GİRİŞ* (s. 51). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

GÜRLÜK, S., & TURAN, Ö. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye (Türkiye Tarımı ve Ortak Tarım Politikası)*. Bursa: Ekin Yayınevi.

GÜRSEL, S., & DEDEOĞLU, B. (2010). *TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ SARMALINDA AYRICALIKLI ORTAKLIK ELEŞTİRİSİ*. İstanbul: Hoşgörü Yayınları.

KAÇAR, B. (2003). TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ. M. ERDEM, & S. MEHTER AYKIN içinde, *AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE* (s. 390). Antalya: Ezgi Kitabevi.

KARLUK, R. (2008). *AVRUPA BİRLİĞİ'NE EVET Mİ HAYIR MI?* İstanbul: Beta Yayınları.

KARLUK, R. (2013). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak*. İstanbul: Beta Yayınları.

KARLUK, R., & TONUS, Ö. (2002). *AVRUPA BİRLİĞİ KAPISINDA TÜRKİYE*. Ankara: Turhan Kitabevi.

KESKİN , H. (2014). *Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı, Lizbon Antlaşması ve Hırvatistan'ın Katılımıyla Değişen Avrupa Birliği*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2.Baskı.

KESKİN, H. (2008). *Doğru Sayılan Yanlılarla Avrupa Birliği*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MATHIEU, J.-L. (. (2006). *Avrupa Birliği*. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.

MÜFTÜLER BAÇ, M. (2009). *AVrupa Birliği Genişleme Süreci: Türkiye- AB İlişkilerine Kuramsal Bir Yaklaşım*. O. ESEN, & F. BAŞKAN içinde, *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri- Beklentiler ve Kaygılar* (s. 26). Ankara: Eflatun Yayınevi.

REÇBER, K. (2009). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Bursa: Alfa Akademi.

UĞUR, M. (2007,3. baskı). *AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE-BİR DAYANAK/İNANDIRICILIK İKİLEMİ*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

YETKİN, M. (2002). *AVRUPA BİRLİĞİ BEKLEME ODASINDA TÜRKİYE*. Ankara: İmge Yayınları.

ÜLGER, İ. K. (2010). *AVRUPA BİRLİĞİ REHBERİ 2011*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

Makaleler

AKSU, F. (2004, sayı:3). EGE VE KIBRIS SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUTUMU. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 103-132.

ALYANAK, S. (2014 , Sayı:17). AB Vatandaşlığının AB İçerisinde Serbest Dolaşım ve İkamet Hakkı Yönünden Temel Statü Olması. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 141-176.

Atatürk Araştırma Merkezi. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

AYAZ, E. (2018, Cilt:11 , Sayı:55). Avrupa Birliği Anayasalaşma Süreci ve Lizbon Antlaşması'nın Demokrasi Açığı Sorunu Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 213-224.

BABAOĞLU, Ö. (2005, Cilt:1, Sayı:1). Türkiye- AB İlişkilerinde Kritik Bir Aşama: Tam Üyelik Müzakereleri ve Türkiye'nin AB'ye Tam Üyeliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 70-81.

BAYAR, G., & ÇALIŞKAN, Ö. (2007). Türkiye-AB İlişkileri: Bir Oyun Kuramı Yaklaşımı. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 19-62.

BAYKAL , S. (2007, Cilt:7, No:1). Reform Antlaşması ve Getirdikleri: Kurumsal Yapı Çerçevesinde Genel Bir Değerlendirme . *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 45-67.

BÖREKÇİ, H., & YURDAKUL, M. (2011). *AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN BİRLİĞE KATILIM SÜRCİNDE MASAK*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Stratejik Geliştirme Başkanlığı, Yayın no:2011/411.

ÇELENKOĞLU, E. (2000, Cilt:14, Sayı:1). AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE. *Türk Kütüphaneciliği*, 106,114.

ÇOMAK, H. (2002, Cilt:2 , Sayı:12). Yeni Avrupa Düzeni Çerçevesinde ve Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye- AB İlişkileri. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 427-442.

DİLEKLİ, S., & YEŞİLKAYA, K. (2002). "Maastricht Kriterleri" *AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ*.

DEMİRKIRAN, Ö., ÇİÇEK , E., ELTETİK, H., & SARIKÇIOĞLU, M. (2010, cilt:3, sayı:1). TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE "SON DÖNEM". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 57-75.

DOĞAN, V. (1999, Cilt:7, Sayı:1-2). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 261-272.

EFE, H. (2008,Cilt:7,Sayı:1). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 66-78.

EFE, H. (2012, Cilt:3, Sayı:4). AB UYUM YASALARININ TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİNE KATKILARI. *KAFKAS ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ*, 149-187.

ERHAN, Ç., & AKDEMİR, E. (2016, sayı:78). Türkiye – Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015). *Bilig Dergisi*, 7-35.

ESEN, S. (2004, Cilt:59, Sayı:4). Avrupa Birliği Bölgeler Komitesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 89-122.

FIRAT, M. (2004, cilt:4). HELSİNKİ ZİRVESİNDEN GÜNÜMÜZE AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KIBRIS GELİŞMELERİ . *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* , 47-79.

GÖÇMEN, İ. (2014, cilt:13 , no:2). Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Antlaşması'nın Hukuki Yönden Analizi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* , 21-86.

HESAPÇIOĞLU, M., & TOPSAKAL, C. (2010, cilt:26, sayı:26). AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE EĞİTİM VE AVRUPA VATANDAŞLIĞI. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 73-93.

HİÇ GENCER, A. (2011, Sayı:25). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Genel Bakışlar: Dün, Bugün, Yarın. *Akademik Bakış Dergisi*, 1-16.

KARAKAŞ, C. (2007-2008 , Cilt:4, Sayı:16). Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye'nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları VE Tam Üyelik Alternatifleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 23-49.

KARLUK, R., & TONUS, Ö. (2000). Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 205-221.

KARLUK, R., & TONUS, Ö. (2004). AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ. 2004 *Türkiye İktisat Kongresi*, (s. 1-30). İzmir.

KOCAMAN, M. E. (2016). AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI`NİN GELİŞİMİ VE Türkiye'nin Rolü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 251-277.

KOÇ, Y. (2001). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri. *Türk-İş Yayınları*, 1-23.

KODAMAN, T., KANAT, S., SARAÇ, E., İLBOĞA, M., & ESER, B. (2008, Sayı:17). AVRUPA BİRLİĞİ BİLİNÇ DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ:İSPARTA İLİ ÖRNEĞİ. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 201-227.

LAHİ, A. (2010, Sayı:23). Beşinci Yıldönümünde Türkiye-AB Müzakereleri: Tamam mı Devam mı? *21. Yüzyıl Dergisi*.

MUMCU, C. (2005, sayı:8). TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERE SÜRECİ. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 173-188.

OĞUZ, G. (2012, cilt:8, sayı:1). AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME YORGUNLUĞU SÜRECİNDE AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 49-73.

ÖZER, M. A. (2009, Cilt:16, Sayı:1). Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 89-105.

ÖZLER, Z. (2009). Lizbon Antlaşması. *İktisadi Kalkınma Vakfı*, 1-5.

SAYIN, Y. (2016, cilt:19, sayı:2). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları. *Selçuk*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,
42-62.

SEVER, A. (1999, 12 14). AB'DEN DAYATMA YOK. *AB'DEN DAYATMA YOK*. Milliyet Gazetesi, Erişim Tarihi: 18.04.2020.

ŞÖHRET, M. (2003,Sayı:13). Avrupa Birliği'nin Güvenlik Yapılanmasının Tarihsel Gelişim Süreci ve Mevcut Durumu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59-100.

TELLİ ÜÇLER, Y. (2014, sayı:27). GÜMRÜK BİRLİĞİ'NDEN SONRA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 204-231.

TEPELİ, E., & AYDIN, A. (2015, Cilt:5, Sayı:1). AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞME TRENDİ. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29-44.

USUL , A. (2008, Cilt:5, Sayı:17). Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 105-125.

UYSAL, C. (2001). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler . *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 140-153.

ÜLGER, İ. K. (2010). *AVRUPA BİRLİĞİ REHBERİ 2011*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

YETKİN, M. (2002). *AVRUPA BİRLİĞİ BEKLEME ODASINDA TÜRKİYE*. Ankara: İmge Yayınları

Tezler

BALIKÇI, A. (2013). *2005 YILINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE TEMEL SORUNLAR (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: TC Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİRAL, N. (2015). *TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE 2002-2012 DÖNEMİ VE MÜZAKERELERİN GELECEĞE ETKİSİ (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

GÜNYEL , C. (2011). *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAPUSUZ, F. (2006). *AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

KILIÇ, M. (2006). *TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ (1951-2005) (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ .

SUCU, Ş. (2016). *AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM ÇERÇEVESİNDE YAPILAN SİYASİ REFORMLAR (1998-2015) (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TATOĞLU, E. (2006). *Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi (1951-1995)*. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İnternet Kaynakları

Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi. (Erişim tarihi: 14.04.2020). Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi: https://www.ab.gov.tr/katilim-ortakligi-belgeleri_46226.html adresinden alındı

Avrupa Komisyonu. (2001.11.13). *T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. TÜRKİYENİN AVRUPA BİRLİĞİNE KATILIM SRECİNE İLİŞKİN 2001 Yılı İlerleme Raporu:* https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf , Erişim:04.05.2020 adresinden alındı

Avrupa Komisyonu. (2002, 10 9). *TÜRKİYENİN AVRUPA BİRLİĞİNE KATILIM SÜRECİNE İLİŞKİN 2002 Yılı İlerleme Raporu.* T.C. Dışışleri Bakanlığı Avruğa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf , Erişim: 05.05.2020 adresinden alındı

Avrupa Komisyonu. (2003). *Türkiye'nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu.* T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı : https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf , Erişim:05.05.2020 adresinden alındı

Avrupa Komisyonu. (2004, 10 06). *Türkiye'nin Katılım Yönlünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu* . T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf , Erişim tarihi: 05.05.2020 adresinden alındı

Avrupa Komisyonu. (2019, 07 05). *TC Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı.* TC Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/46224.html> , Erişim: 02.05.2020 adresinden alındı

Avrupa Komisyonu. (Erişim: 04.05.2020). *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu*. TC Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf adresinden alındı

http://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf. (Erişim:2019, 12 15). Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi, AB'ye Genel Bakış: http://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf, Erişim: 15.12.2019 adresinden alındı

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2020, 01 29). İktisadi Kalkınma Vakfı: https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=29 adresinden alındı

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, 1963-1999 Dönemi Ortaklıktan Adaylığa. (Erişim Tarihi: 8.04.2020). İKTİSADİ KALKINMA VAKFI: https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=36&id=445&anahtar=ortakl%C4%B1ktan%20adayl%C4%B1%C4%9Fa adresinden alındı

KAVALALI, M. (2005). *AB'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri*. AB'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri: <http://ekutup.dpt.gov.tr/>

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sayfası. (Erişim: 18.04.2020). T.C Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sayfası: <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> adresinden alındı

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi, AB'ye Genel Bakış. (No:02). https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf adresinden alındı

TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2007). *AVRUPA BİRLİĞİ UYUM YASA PAKETLERİ*. Ankara: TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2012, 06 28). *Türkiye-AB Pozitif Gündem Çerçevesinde AB ile Türkiye Arasında Güçlendirilmiş Enerji İşbirliği*. T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/files/haberler/2012/turkiye_ab_gelistirilmis_isbirligi_turkce.pdf , Erişim:15.05.2020 adresinden alındı

T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2015, 11 29). *29 KASIM 2015 TARİHLİ TÜRKİYE-AB ZİRVESİ BİLDİRİSİ*. T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/29_kasim_2015_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf , Erişim:16.05.2020 adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2013, 12 16). *Türkiye- AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Antlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf , Erişim:16.05.2020 adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum. (2019, 07 08). T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html , Erişim:15.05.2020 adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2014). *Türkiye'nin Yeni Avrupa Birliği Stratejisi*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiyenin_yeni_ab_stratejisi.pdf , Erişim:16.02.2020 adresinden alındı

T.C. Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020, 01 08).
T.C. Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/avrupa-komisyonu_45629.html
adresinden alındı

T.C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa> , Erişim:15.12.2019. (tarih yok). T.C. Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı:
<http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa> ,
Erişim:15.12.2019 adresinden alındı

tbmm.gov.tr. (Erişim tarihi: 10.04.2020). tbmm.gov.tr:
https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/turkiye_ab_tarihce.pdf
adresinden alındı

T.C. Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019, 7 12). T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:
https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakereleri_37.html ,
Erişim:13.05.2020 adresinden alındı

www.ab.gov.tr. (2011, 02 08). Başkanlığı, T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği. <https://www.ab.gov.tr/302.html>:
<https://www.ab.gov.tr/302.html> adresinden alındı